

Karistusseadustiku ja teiste seaduste muutmise ning kriminaalhooldusseaduse kehtetuks tunnistamise seaduse eelnõu seletuskiri

1. Sissejuhatus

1.1. Sisukokkuvõte

Eelnõukohase seadusega tehakse karistusseadustikus (KarS), karistusregistri seaduses (KarRS), kriminaalmenetluse seadustikus (KrMS), vangistusseaduses (VangS) muudatused ning tunnistatakse kehtetuks kriminaalhooldusseadus (KrHS). Muudatused on vajalik teha, sest kehtiv regulatsioon ei ole ühtne ning piisavalt tõhus, mis põhjustab menetluste dubleerimist ja see omakorda suurendab kohtute ja prokuratuuri töökoormust. Eelnõuga luuakse selgem ja efektiivsem karistuse täideviimise süsteem, mis parandab õigusselgust, muudab vangla ja kriminaalhoolduse töökorralduse paindlikumaks ja tõhusamaks. Käitumiskontrollile allutamise muudatuste laiem eesmärk on, et võimalikult suur hulk kinnipeetavaid jätkaksid karistuse kandmist peale vangistust kriminaalhooldusel, et nad saaksid järk-järgult ühiskonda sulanduda ega jääks pärast vangistuse lõppu vajaliku toe ja järelevalveta. Käitumiskontrollile allutamise korral peab süüdlane järgima KarS §-s 75 sätestatud kontrollnõudeid (näiteks ilmuma regulaarselt kriminaalhooldusosakonda registreerimisele, elama kindlaks määratud kohas, alluma oma elukohas kriminaalhooldaja kontrollile jne) ning kohustusi (näiteks keeld tarvitada alkoholi või narkootikume, kohustus osaleda sotsiaalprogrammis, kohustus heastada kahju, kohustus alluda elektroonilisele valvele jne). Paremini korraldatud taasühiskonnastamise tulemusel väheneb korduvkuritegevus ning ühiskond on turvalisem.

Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ning osalt vangistusseaduse ja kriminaalhooldusseaduse muudatuste eesmärk on vähendada kohtute ja prokuratuuri töökoormust lahendite täitmisel. Täiendatakse kinnipeetavate vanglast kriminaalhooldusametnike järelevalve alla suunamise võimalusi karistuse kandmise aluseks oleva kuriteo raskusastme järgi erineval vangistuse kandmise etapil. Alles jääb ka kehtiv kord, mille järgi vangla esitab seaduses sätestatud tähtaegade jooksul kohtule materjalid kinnipeetava kohta ning kohus otsustab, kas vangistuse eesmärgid on piisavalt täidetud ja kinnipeetava võib katseajaga kriminaalhoolduse järelevalve alla suunata või veel mitte. Muudatuste tulemusena tekib lisavõimalus vangistuse lõpus kinnipeetavate allutamiseks kriminaalhooldusametnike järelevalve alla. Selleks ei nähta ette eraldi kohtumenetlust. Nähakse ette võimalus, et vangla või prokuratuur saab esitada kohtule taotluse selliste kinnipeetavate kriminaalhooldusele suunamise keelamiseks, kes võivad vabanedes suure tõenäosusega toime panna uue kuriteo.

Vangistusseaduses tehakse muudatused, mille eesmärk on ajakohastada vangistus- ja teenistusõiguse sätteid ning kriminaalhoolduse korraldamist. Muudatuse tulemusel täiendatakse vangistusseadust kriminaalhoolduse teostamist reguleerivate sätetega ja tunnistatakse kehtetuks kriminaalhooldusseadus. Selle tulemusel muudetakse vangistusseaduse nimetust ja edaspidi on nii vangistuse kui ka kriminaalhooldusega seotud küsimused reguleeritud vangistus- ja kriminaalhooldusseaduses. See loob tervikliku aluse

karistuse täideviimise reguleerimiseks pidades sealjuures ka silmas, et nii vanglad kui kriminaalhooldus moodustavad täna ühtse vanglateenistuse. Vangistusseaduse nime muutmise tulenevalt tehakse muudatused ka järgmistes seadustes: elektroonilise side seaduses, isikut tõendavate dokumentide seaduses, kaitseväeteenistuse seaduses, kodakondsuse seaduses, kohtuekspertiisi seaduses, konsulaarseaduses, korrakaitse seaduses, kõrgharidusseaduses, maksukorralduse seaduses, tervishoiuteenuste korraldamise seaduses, tsiviilkohtumenetluse seadustikus, täitemenetluse seadustikus, tööalasest Euroopa Liidu õiguse rikkumisest teavitaja kaitse seaduses, töötervishoiu ja tööohutuse seaduses, välismaalaste seaduses, välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses.

Kriminaalhooldussüsteemile antakse võimalus kujundada kriminaalhooldusaluse katseaega rohkem tema vajaduste ja käitumise järgi, asendades või lisades käitumiskontrolli kohustusi. Kehtiva regulatsiooni kohaselt peab selleks alati pöörduma kohtu poole. Muudatusega vähendatakse kohtu töökoormust. Kohustuste tühistamine, katseaja pikendamine või lühendamine ning vangistuse täitmisele pööramine jäävad endiselt kohtu ülesanneteks.

Kriminaalhooldusele sätestatakse ka laiem kohustus kriminaalmenetluse lõpetamisel (edaspidi *oportuniteediga*) pandud kohustuste täitmise jälgimiseks. Muudatused on seotud kohtureformiga, kuna muudatuste tulemusel väheneb vajadus pöörduda iga kord kinnituse saamiseks kohtu poole ja otsused tehakse vanglateenistuses, järgides kohtu varem määratud tingimusi.

Vangistusseaduses tehtavate muudatustega täpsustatakse läbiotsimise, turvakontrolli ja läbivaatuse tegemisega seonduvat. Lisaks muudetakse vangla töökorralduse sätteid ning politsei ja piirivalve seaduses (PPVS) sätestatule sarnaselt ka mõningaid teenistusõiguse sätteid. Eelnõuga lahendatakse mitmed praktikas ilmnunud kitsaskohad. Töökorralduse paindlikkuse suurendamiseks annab kahel juhul Vabariigi Valitsuse asemel määruse valdkonna eest vastutav minister. Edaspidi kehtestab kinnipeetava õppimise tasustamisega seonduva korra ning vanglaametnike ametisse nimetamise ja edutamise täpsemad tingimused ja korra valdkonna eest vastutav minister määrusega. Volitusnorme muudetakse ka selliselt, et valdkonna eest vastutav minister kinnitab korra, mis seni kehtestati määrusega, käskkirjaga. Näiteks sätestatakse, et edaspidi kinnitab vangla koosseisud ja palgamääruse valdkonna eest vastutav minister käskkirjaga samamoodi, nagu see on politseiteenistuse puhul PPVS-i alusel. Samuti kaasajastatakse kriminaalhoolduse ametikohad, loobutakse kriminaalhooldusühingute regulatsioonist ja täpsustatakse mõningaid andmekaitsega seotud sätteid.

Karistusseadustiku muutmise ja sellest tuleneva teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (muudatused seoses ennetähtaegse kriminaalhooldusametnike järelevalve alla vabanemise, kriminaalhoolduse võimestamise ja oportuniteediga) läbis kooskõlastusringi 2025. aasta mais¹. Vangistusseaduse ja karistusregistri seaduse muutmise ning kriminaalhooldusseaduse

¹ <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/ad869b22-8e46-4845-9250-38808158cf70>

kehtetuks tunnistamise seaduse eelnõu läbis kooskõlastusringi 2025. aasta oktoobris². Kõnesolevad muudatused on liidetud kokku ühte seadusesse.

Muudatused ei mõjuta inimeste ega ettevõtjate halduskoormust. Avaliku sektori töökoormus väheneb, andmehaldus muutub tõhusamaks, sest välditakse andmekogude dubleerimist, paranevad pöördumiste menetlemise võimalused ning tugevdatakse taasühiskonnastamise põhimõtete rakendamist. Vanglateenistuse töökorraldus muutub kokkuvõttes paindlikumaks ja efektiivsemaks. Karistusseadustiku ja kriminaalmenetluse seadustiku muudatustega väheneb tervikuna kohtute ja prokuratuuri töökoormus ja kriminaalhooldussüsteemi oma suureneb.

1.2. Eelnõu ettevalmistaja

Eelnõu on koostanud Justiits- ja Digiministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna kriminaalkoostöö ja õigusloome talituse nõunikud Anne Kruusement (Anne.Kruusement@justdigi.ee) ja Krister Tüllinen (Krister.Tyllinen@justdigi.ee) (muudatused seoses ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuuniteediga) ning vanglate osakonna õigustalituse juhataja Laura Glaase (Laura.Glaase@justdigi.ee) ning sama talituse nõunikud Kadri Margus (Kadri.Margus@justdigi.ee), Helina Kasvandik (Helina.Kasvandik@justdigi.ee), Mirjam Rehi (Mirjam.Rehi@justdigi.ee) ja Greete Jalast (Greete.Jalast@justdigi.ee) (muudatused seoses teenistusõiguse, vangla töökorralduse ja kriminaalhoolduse valdkonna kaasajastamisega). Eelnõu rakendusakti kavandi(te) koostamise eest vastutab Justiits- ja Digiministeeriumi vanglate osakond. Eelnõu on keeleteimetanud Justiits- ja Digiministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome korralduse talituse toimetajad Aili Sandre (Aili.Sandre@justdigi.ee) ja Mari Koik (Mari.Koik@justdigi.ee).

1.3. Märkused

Eelnõuga kavandatu kohaselt muudetakse järgmisi õigusakte:

- 1) KarS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 22.12.2025, 2;
- 2) ESS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 30.12.2025, 18;
- 3) ITDS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 6;
- 4) KVTS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 03.02.2026, 17;
- 5) KarRS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 05.07.2025, 8;
- 6) KodS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 8;
- 7) KES-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 14.03.2025, 11;
- 8) KonS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 11;
- 9) KorS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 05.07.2025, 12;
- 10) KrMS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 22.12.2025, 3;
- 11) KHaS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 12.07.2025, 16;
- 12) MKS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 02.10.2025, 4;
- 13) TTKS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 30.12.2025, 26;
- 14) TsMS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 03.04.2025, 2;
- 15) TMS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 07.01.2026, 8;
- 16) TÕRTKS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 17.05.2025, 2;

² <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/a5bf4db7-b48e-4b5b-81d8-4e82667549fd>

- 17) TTOS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 30.01.2025, 11;
 - 18) VangS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 20;
 - 19) VMS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 12.07.2025, 32;
 - 20) VRKS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 23;
 - 21) VSS-i redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 26.06.2025, 25;
- Eelnõu kohaselt tunnistatakse kehtetuks kriminaalhooldusseadus.

Eelnõu ei ole seotud Euroopa Liidu õiguse rakendamisega. Kuna eelnõukohase seadusega muudetakse KrMS-i, on eelnõu seadusena vastuvõtmiseks vajalik Riigikogu koosseisu poolthääle enamuse (PS § 104 p 14).

Eelnõu on seotud Eesti Reformierakonna ja Erakond Eesti 200 vahel 24. märtsil 2025. aastal sõlmitud koalitsioonileppe³ ehk valitsusliidu programmiga aastateks 2025–2027.

2. Seaduse eesmärk

Eelnõu eesmärk on vähendada korduvkuritegevust ja parandada õigusselgust. Lisaks sellele väheneb muudatuste tulemusel töökoormus kohtutes ja prokuratuuris ning vanglateenistuse ja kriminaalhoolduse töökorraldus muutub paindlikumaks ja tõhusamaks. Paranevad kinnipeetavate ja kriminaalhooldusaluste võimalused ühiskonda sulanduda ja õiguskuulekalt elada.

Seadusemuudatusega täiendatakse käitumiskontrollile allutamise ja kriminaalhooldusele suunamise protseduuri, muudetakse kriminaalhooldus paindlikumaks ning suunatakse oportuuniteedi korral määratavate kohustuste täitmise korraldamine ja järelevalve rohkem kriminaalhooldussüsteemi. Selle tulemusena väheneb kohtu koormus kriminaalhooldusele suunamise otsustamisel vangistuse hilises staadiumis ning kriminaalhoolduse käigus vajaliku kohustuste asendamise ja lisamise kinnitamisel, kui kriminaalhooldusalune on muudatustega nõus. Kriminaalmenetluse lõpetamisel pandavate kohustuste täitmise järele valvab praegu suures osas prokuratuur, mis ei ole tema põhiülesanne. Kuna tingimisi karistatud süüdimõistetute puhul on järelevalve kriminaalhoolduse ülesanne, siis on loogiline, et ka oportuuniteedi puhul teeb seda kriminaalhooldus, kellel on olemas sellekohane kompetents, ning eelnõuga seda muudetaksegi.

Käitumiskontrollile allutamise muudatuste täpsem eesmärk on, et võimalikult suur hulk kinnipeetavaid jätkaksid vangistuse järgselt karistuse kandmist kriminaalhooldusel, et nad saaksid järk-järgult ühiskonda sulanduda ega jääks pärast vangistuse lõppu vajaliku toe ja järelevalveta. Seda toetab kriminaalhooldusametnikele rikkumistele reageerimiseks täiendavate võimaluste andmine, mis ühtlasi vähendab kohtute koormust ja rikkumisele reageerimise aega ning suurendab kriminaalhoolduse mõjusust.

³ Punkt 198. Kuritegude ja retsidiivsuse vähendamiseks muudame vanglast enne tähtaega vabanemise korda nii, et kasvab järkjärguline kontrollitud vanglast vabanemine lihtsalt ukse selja taga kinnitõmbamise asemel. Suurendame kriminaalhooldajate rolli.

Vangistuse lõpuni kandvate ja seejärel järelevalveta süüdimõistetute osakaalu vähendamine on oluline meede ühiskonna turvalisuse tõstmiseks. Eesti retsidiivsusuuringud⁴ näitavad, et vanglas karistuse lõpuni kandnute kahe aasta retsidiivsus on järjepidevalt kõrgeim ning tingimisi ennetähtaegselt vabastatute puhul madalam. Rahvusvahelised uuringud ja teaduskirjandus toetavad samuti järkjärgulise vabanemise ja struktureeritud järelevalve (sh elektrooniline järelevalve, selge tegevusplaan, kohustused jm) potentsiaali vähendada retsidiivsust või vähemalt mitte halvendada tulemusi; mõju suurus sõltub nii järelevalve sisust kui ka sihtrühma riskitasemest. Järgnevalt on toodud mõned rahvusvahelised näited.

Oxfordi kriminoloogia käsiraamatus⁵ märgitakse näiteks, et järelevalvega vabastamine on kriminaalpoliitiliselt põhjendatud riskijuhtimine, mitte “leebem karistus” ning et järsk üleminek vanglast vabadusse ilma järelevalveta on üks kõrgema riskiga kohti.

Euroopa Nõukogus 2019 a Soome vanglaametniku peetud ettekandest⁶ nähtub, et isikutel, kes vabastati vanglast ennetähtaegselt järelevalve all (sh elektrooniline jälgimine, karskuskõuded jm kohustused), oli viie aasta vaates oluliselt madalam retsidiivsus võrreldes nendega, kes vabastati otse vanglast ilma järelevalveta (ligikaudu 33% vs 53%). Ettekande järeldus on, et struktureeritud ja kontrollitud üleminek vanglast vabadusse võib reaalselt vähendada retsidiivsust, eriti kui järelevalve hõlmab nii kontrolli kui seda toetavaid elemente.

Inglismaa ja Walesi pikaajalise statistiliste andmete analüüs⁷ rõhutab, et ennetähtaegse vangistusest vabastamise edukuse hindamisel tuleb vaadata mitut indikaatorit, oluline mõju edukusele sõltub järelevalve (so kriminaalhooldus) korrektsest rakendamisest.

Norra 2016 a uuringus⁸ leiti, et elektroonilise jälgimisena karistuse kandmine on seotud madalama retsidiivsusega võrreldes vangistusega; osa erinevusest tuleneb küll inimeste valikust, kellele alternatiivset karistusviisi võimaldatakse, kuid analüüsis püütakse hinnata ka võimalikku põhjuslikku mõju.

USA autor Joan Petersilia käsitleb oma 2003 a raamatus⁹ põhjalikult nähtust “*maxing out*” – vangid, kes kannavad karistuse lõpuni ja vabanevad ilma järelevalveta. Autor märgib, et vangistuse lõpuni kandnud süüdimõistetud on kõrgema retsidiivsusriskiga kui kriminaalhoolduse kaudu vabanenud. Seejuures kriminaalhooldus iseenesest ei ravi, kuid vangistuse lõpuni kandnutel puudub sujuv üleminek, väline kontroll ja kohustuslik kontakt tugisüsteemidega ja need on põhjused suuremale retsidiivsusele.

Seega väliskirjandus käsitleb laialdaselt vanglast vabastamise viisi mõju retsidiivsusele. Mitmed klassikalised ja kaasaegsed käsitlused rõhutavad, et vangistuse lõpuni kandmine ja seejärel järelevalveta vabanemine on üks riskantsemaid vabastamisstrateegiaid, kuna puudub

⁴ <https://www.justdigi.ee/kuritegevus2024/retsidiivsus.html>

⁵ <https://global.oup.com/ukhe/product/the-oxford-handbook-of-criminology-9780198860914?cc=ee&lang=en&>

⁶ [Early Release Under Supervision - The Finnish model of early release; https://rm.coe.int/session-v-kaasa-tammi-moilanen-text-early-release-under-supervision-th/1680942dfd](https://rm.coe.int/session-v-kaasa-tammi-moilanen-text-early-release-under-supervision-th/1680942dfd)

⁷ <https://www.gov.uk/government/collections/proven-reoffending-statistics>

⁸ <https://www.ssb.no/en/forskning/discussion-papers/attachment/276183?ts=156fa403880>

⁹ https://www.researchgate.net/publication/299143977_When_Prisoners_Come_Home_Parole_and_Prisoner_Reentry

järkjärguline üleminek ja kriminaalhoolduse järelevalve. Tingimisi või ennetähtaegne vabastamine koos kriminaalhooldusametnike järelevalvega toimib seevastu üleminekumehhanismina, mis võimaldab kombineerida kontrolli ja toetust ning maandada vabanemisjärgseid riske. Kirjeldatud põhimõttest lähtudes on kavandatud muudatused eelnõus.

Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ning osalt vangistusseaduse ja kriminaalhooldusseadustiku muudatuse laiem eesmärk on toetada kohtureformi, vähendada bürokraatiat ja riigi kulusid, tehes seda nii, et süütegude toimepanijad saaksid mõjusama karistuse. Paremini korraldatud taasühiskonnastamise tulemusel väheneks korduvkuritegevus ning ühiskond oleks turvalisem. Muudatuste kogumõjuna väheneb süüteo menetluses kohtuistungil läbi vaadatavate menetluste hulk ligi 1000 juhtumi võrra aastas ehk 2-3 kohtuniku täistööaja võrra.

Vangistusseaduse muutmise ja kriminaalhoolduse kehtetuks tunnistamise ja vangistusseadusesse ületoomise eesmärk on kaasajastada vangistust ja kriminaalhooldust korraldavaid sätteid. Samuti on seaduse eesmärk kaasajastada teenistusõigust ja vangla töökorraldust.

Eelnõu eesmärgiks on ka kriminaalhoolduse regulatsiooni üleviimine vangistusseadusesse, et kajastada kriminaalhoolduse ja vanglateenistuse ühtset süsteemi ning tagada terviklik lähenemine karistuse täideviimisele, mille osa on ka kriminaalhooldus. Kuivõrd kriminaalhooldus ei ole eraldi teenus, vaid osa karistuse täideviimisest, tugevdab selle käsitlemine vangistusseaduses süsteemset ja koordineeritud lähenemist. Muudatustega kriminaalhooldusseaduse normid kaasajastatakse ja viiakse tervikuna üle vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse. Muudatuste kavandamisel lähtuti kriminaalhoolduse praktikast. Samuti vaadati üle ametnike rollid ja kompetentsimudel, sealhulgas kriminaalhooldusabilise tegevus, ning loobuti kriminaalhooldusühingute regulatsioonist. Ühtlasi täpsustatakse ka andmekaitse ja isikuandmete töötlemise sätteid, et tagada nii suurem õigusselgus kui ka isikute teadlikkus oma õigustest.

Lisaks on eelnõu eesmärk lihtsustada vanglateenistuse tööd selle kaudu, et võimalikult suur hulk andmeid, mida vangistuse ja kriminaalhoolduse teostamisel töödeldakse, oleks ühes andmekogus. Seetõttu tehakse seaduses muudatused, mis võimaldavad kinnipeetavate rahalise arvestuse süsteemi (edaspidi ka *arvestussüsteem*) andmed liita vangiregistriga (KIR). Kahes eri andmekogus andmete hoidmine ei ole otstarbekas, kuna mõlema andmekogu andmeid kasutatakse üksnes vanglateenistuses ja ametnikud, kes neid kasutavad, kasutavad vangiregistrit ka oma igapäevatöös.

Seaduse üheks eesmärgiks on muu hulgas täpsustada kinnipeetavate ja vanglat külastavate isikute läbivaatusega seotud regulatsiooni. Seaduses eristatakse edaspidi selguse eesmärgil ruumide ja territooriumi läbiotsimist ning isikute turvakontrolli ja läbivaatust. Olemasolevad sätted võimaldavad läbivaatust laiemalt, kui Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Riigikohtu seisukohad seda võimaldaksid, mistõttu reguleeritakse isiku läbivaatust reguleerivad sätted

kitsamalt. Selgem ja kitsam regulatsioon aitab vältida olukordi, kus vangla toiming võiks kujuneda isiku õiguste vaatest ülemääraseks.

Muudatuste kohta mis seonduvad ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuuniteediga ei koostatud väljatöötamiskavatsust kuna eelnõu koostamise hetkel oli tegemist kiireloomulise muudatusega (HÕNTE § 1 lg 2 p 1). Eelnõu on seotud valitsusliidu programmiga aastateks 2025–2027 ning samuti on see seotud liigse bürokraatia vähendamise eesmärgiga, kuna jäetakse ära näiteks kohustus pöörduda kohtusse iga kord, kui on vaja asendada või lisada kohustusi kriminaalhooldusalusele, kes sellega ise nõus on. Kohtu roll sellises tegevuses on olnud pigem formaalne kui sisuline.

Justiits- ja Digiministeeriumis koostatud väljatöötamiskavatsuses (VTK)¹⁰ selgitati kinnipeetavate pöördumiste ja taotluste lahendamise seotud probleeme ja vajadust regulatiivsete meetmete järele. Sellest tulenevalt laiendatakse pöördumise suulise lahendamise võimalusi. Vangistusseaduse, karistusseadustiku ja kriminaalhooldusseaduse muutmise seadusega (vangistusseaduse kaasajastamine ja digilahenduste kasutusele võtmine) lahendati paljud 2023. aasta vangistusseaduse eelnõule eelnenud VTK-s¹¹ käsitletud probleemid, kuid osaliselt on probleemid jäänud lahenduseta. Osa neist muudatustest tehakse kõnesolevas eelnõus. Nii nt ei lahendatud eelnõuga VTK-s käsitletud teenistusõiguse ega distsiplinaarmenetlusega seotud küsimusi, kuna nende teemade mahu ja eripära tõttu peeti otstarbekaks neid menetleda eraldi eelnõus. Eraldi eelnõudega on juba lahendatud VTK esimese osa punktid 4 ja 19. Kõnesoleva eelnõuga lahendatakse VTK-s kirjeldatud osa probleeme, mis on ka praegu aktuaalsed. Muudatuste rakendamine eeldab mõningal määral ka vanglate töökorralduse muutmist.

3. Eelnõu sisu ja võrdlev analüüs

Eelnõu koosneb kahekümne kolmest paragrahvist, millest esimene sätestab karistusseadustikus kavandatud muudatused, viies karistusregistri seaduses tehtavad muudatused, kümnes kriminaalmenetluse seadustikus tehtavad muudatused ja kaheksateistkümnes vangistusseaduses kavandatud muudatused. Kahekümne teise paragrahviga tunnistatakse kehtetuks kriminaalhooldusseadus. Kahekümne kolmas paragrahv sätestab seaduse jõustumise. Eelnõu §-dega 2–4, 6–9, 11–17 ja 19–21 muudetakse elektroonilise side seaduses, isikut tõendavate dokumentide seaduses, kaitseväe teenistuse seaduses, kodakondsuse seaduses, kohtuekspertiisi seaduses, konsulaarseaduses, korrakaitse seaduses, kõrgharidusseaduses, maksukorralduse seaduses, tervishoiuteenuste korraldamise seaduses, tsiviilkohtumenetluse seadustikus, täitemenetluse seadustikus, tööalasest Euroopa Liidu õiguse rikkumisest teavitaja kaitse seaduses, töötervishoiu ja tööohutuse seaduses, välismaalaste seaduses, välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses vangistusseaduse pealkirja, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

¹⁰ <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/d5f2b216-3ecb-42b6-b9e7-156397372302>

¹¹ <https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/86e84720-5958-40c9-8786-0c6d8b0ec66e>

Eelnõu § 1 punktidega 1–11, 17, 23, 26 ja 28–29 tehakse muudatused karistusseadustikus seoses kriminaalhooldusaluse kohustuste muutmise, asendamise ja lisamise õiguse andmisega lisaks kohtule kriminaalhooldusametnikule ning kontrollnõuete paindlikuma määramisega.

KarS-is tehtavad muudatused, mis puudutavad õiguse andmist kriminaalhooldusametnikule lisada kohustusi kriminaalhooldusalusele, kes ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi, ilma selleks kohtu poole pöördumata, sisalduvad järgmistes KarS-i sätetes: § 69 lõige 6, § 69² lõige 9, § 74 lõige 4, § 76 lõige 7, § 77 lõige 3¹ ja § 87¹ lõige 4. KarS-i § 87 lõige 4 sisaldab kohustuste muutmist või asendamist ning KarS-i § 75 lõiked 2–3¹ ja 4 on üldsätted, mis reguleerivad kriminaalhooldusametniku õigust kohustusi muuta või asendada, kui nende täitmine on osutunud võimatuks või ebaotstarbekaks, või lisada uusi kohustusi, seda kõike hooldusaluse nõusolekul. Seda, kas konkreetsel juhul saab kohustusi lisada (eelkõige rikkumise korral, aga ka taasühiskonnastamise eesmärgil) või ka muuta ja asendada, tuleb tähele panna konkreetses paragrahvis. Muudatus seisneb järgmises.

Kriminaalhoolduse täideviimine on dünaamiline protsess, kus süüdlase korduvkuritegevuse ennetamiseks on karistuse täideviimise ajal vaja ja mõistlik teha muudatusi. Sama seisukohta, et kriminaalhoolduse täideviimine peab olema paindlik, on väljendatud ka karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes¹². Samas on nende muudatuste tegemise õigus ainult kohtul. Eelnõus sätestatakse võimalus, mille kohaselt saab karistuse täideviimise ajal lisaks kohtule süüdimõistetule nõusolekul kohustusi muuta, asendada või lisada ka kriminaalhooldusametnik.

Kohustuse muutmisenä peetakse silmas eelkõige kohustuse mahu muudatust või muul moel kohustuse täpsustamist. Näiteks kui kohustuseks on alkoholi biomarkeri testi tegemine üks kord poole aasta jooksul, aga seda oleks vaja teha sagedamini, siis kriminaalhooldusaluse nõusolekul määratakse sageduseks näiteks üks kord kvartalis. Või kohus on pannud kohustuse käia psühholoogi vastuvõtul, kuid pärast esimest vastuvõttu selgub, et vaja oleks hoopis psühhiaatri abi. Kohustuse muutmine ei ole lubatud rikkumisele reageerimiseks (vt nt KarS § 74 lõike 4 sõnastust), vaid hooldusaluse paremaks taasühiskonnastamiseks.

Kohustuse asendamine tähendab algselt määratud KarS-i § 75 lõike 2 loetelus oleva kohustuse asendamist teise samaväärse loetelus oleva kohustusega. Näiteks kui süüdimõistetule on pandud kohustus piirata alkoholi tarbimist ja esitada selle kontrollimiseks biomarkeri test üks kord kvartalis, kuid pärast esimese (tasulise) testi tegemist jääb kriminaalhooldusalune töötuks ja tal ei ole võimalik enam tasulisi teste teha, võiks kriminaalhooldusametnik nimetatud kohustuse asendada süüdlase nõusolekul samaväärsega, nt alkoholi tarvitamise keeluga (KarS § 75 lg 2 p 2). Kohustuse asendamine ei ole samuti mõeldud rikkumisele reageerimise vahendina.

Kohustuse lisamine tähendab olukorda, kus kriminaalhooldusalusele ei ole kohus pannud näiteks ühtki KarS-i § 75 lõikes 2 nimetatud kohustust, aga kriminaalhoolduse käigus ilmneb vajadus mõne kohustuse järele (näiteks alkoholi tarvitamise keelamine), või kui tegemist on

¹² J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne, 2021, § 75 kommentaar.

käitumiskontrolli tingimuste rikkumisega (vt nt KarS § 74 lg 4), millele reageerimiseks on kõige tõhusam viis mõne lisakohustuse (näiteks sotsiaalprogrammi läbimine) panemine. Mõlemal kirjeldatud juhul peab kriminaalhooldusalune olema nõus sellega, et kohustuse määrab kriminaalhooldusametnik, samuti on nõusolek vajalik eespool kirjeldatud muutmise ja asendamise puhul. Kui kriminaalhooldusalune ei nõustu kriminaalhooldusametnikuga, pöördub ametnik sama taotlusega kohtu poole.

Muudatusega ei nähta ette eraldi kaebemenetlust kriminaalhooldusalusele, kes ei nõustu kriminaalhooldusametniku ettepanekuga kohustusi muuta, asendada või lisada. Kui kriminaalhooldusalune nõus ei ole või võtab alguses antud nõusoleku tagasi, on kriminaalhooldusametnik kohustatud esitama erakorralise ettekande kohtule, kes otsustab, kas kohustuse muutmise, asendamine või lisamine on põhjendatud või mitte.

Muudatusel on kaks eesmärki. Esiteks vähendab kohtute töökoormust see, kui kohus ei pea läbi vaatama erakorralisi ettekandeid, mis puudutavad kriminaalhoolduse kestel tekkivate kohustuste muutmist, asendamist või lisamist olukorras, kus süüdimõistetu on nõus kriminaalhooldaja hinnangul vajalike muudatustega.

Teine eesmärk on muuta kriminaalhoolduse täideviimine seaduse mõtte järgi ka sisu poolest paindlikumaks. Muudatus annab parema võimaluse kaasata süüdimõistatud rohkem oma karistuse täideviimise protsessi ehk luua eeldused, et kriminaalhooldusaluse enda tegevusest sõltuks tema käitumiskontrolli kulgemine senisest rohkem. Tegemist ei ole vastuoluga KrMS-i §-ga 409 ning kriminaalhooldusametnikule ei anta õigust eirata täitmiseks kohustuslikku kohtulahendit. Kohtu pandud kohustused jäävad alles, kriminaalhooldusametnik ei saa neid tühistada. Küll aga saab määratud kohustusi täita paindlikumalt ning vajaduse korral lisada uusi kohustusi. Kui kriminaalhooldusalune sellega ei nõustu, pöördub ametnik kohtu poole.

Praegu on nii, et kui kriminaalhoolduse käigus selgub, et süüdlase korduvkuritegevuse tõenäosuse vähendamiseks tuleks mõni vajalik tegevus (nt sotsiaalprogrammis osalemine või alkoholi tarbimist hindav biomarkerite analüüs) kohtulahendis kindlaks määratule lisada, siis tuleb kriminaalhooldusametnikul pöörduda selleks taotlusega kohtusse. Samuti tuleb pöörduda kohtusse selleks, et kriminaalhooldusametnik saaks kokkuleppel süüdimõistetuga kasutada sobivamat kohustuse täitmise alternatiivi (nt alkoholi tarbimist hindav biomarkerite analüüs täieliku alkoholi keelu asemel).

Muudatuse tulemusena saab kriminaalhooldaja katseaja tingimusi kohandada süüdimõistetu nõusolekul ilma kohtu poole pöördumata. Kui süüdimõistetu ei nõustu käitumiskontrolli kestel kriminaalhooldaja ette pandud kohustuste muutmise, asendamise või lisamisega, esitab kriminaalhooldusametnik kohtule ettekande ja seda arutatakse samamoodi, nagu seda on seniajani teinud maakohtute täitmiskohtunikud (vt ka eelnõu § 18 punktis 43 tehtavaid muudatusi § 104¹⁸ osas).

Kriminaalhooldusametnik ei saa ise kohustusi tühistada. See õigus jääb ainult kohtule, samuti katseaja pikendamise ja karistuse täitmisele pööramise õigus. Kriminaalhooldusametnik ei saa

tühistada ka enda määratud kohustusi ja peab selleks vajadusel kohtu poole pöörduma. Eelnõuga ei nähta ette võimalust kriminaalhooldusametnikul enda määratud kohustusi tühistada – soovitakse vältida võimalikku mõjutamist kriminaalhooldusosaluste poolt, kes näiteks rikkumise korral annab alguses kergel käel nõusoleku võtta lisakohustus, kuid hiljem nõuab selle tühistamist. Sellises olukorras peab ametnik pöörduma kohtu poole.

Kirjeldatud muudatustega on seotud KarS-i § 75 lõike 2 punktidest 1, 4 ja 7 sõna „kohtu“ väljajätmine, kuna eelnõu kohaselt võib kriminaalhooldusosaluse nõusolekul kohustusi määrata ka kriminaalhooldusametnik. Muudatus on vajalik selguse huvides.

KarS-i § 75 lõiget 2 täiendatakse punktiga 11, mille kohaselt saab käitumiskontrolli korral isikule tema nõusolekul määrata ka muu asjakohase kohustuse. Praktikas on kasutatud KarS-i § 75 lõikes 2 loetlemata kohustuse määramise korral sama paragrahvi lõiget 4, mis lubab kinnitada süüdlase enda võetud kohustusi. Samas näiteks KrMS-i § 202 lõike 2 punktis 7 on samuti antud võimalus panna isikule seaduses täpselt kindlaks määramata muu asjakohane kohustus, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse oportuuniteediga. Sellise kohustuse saab ka kohus panna vaid kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul.

Erinevus KarS-i § 75 lõike 4 ja eelnõuga sama paragrahvi lõikesse 2 lisatava punkti 11 vahel seisneb selles, et lõike 4 alusel täiendavate kohustuste määramine on võimalik üksnes süüdlase initsiatiivil. Kohustuse ettepaneku tegemisel tuleb süüdlasel arvestada, et antud kohustus peaks süüdlase käitumist muutma. Eeltoodust tulenevalt peab kohustusel olema seos süüdlasele etteheidetava käitumisega. Näiteks, kui süüdlane ei suuda kontrollida oma käitumist ning ärritub pidevalt, siis võib teha süüdlane ettepaneku, et ta võtab kohustuse pöörduda teraapiasse.

Punktis 11 on aga muu asjakohase kohustuse all silmas peetud kohustusi, mis täpselt ei mahu mõne eelneva punkti alla, kuid on seotud kuriteo toimepanemise asjaolude ning süüdlase isikuga, nagu nõuab lõike 2 sissejuhatav lauseosa. Näiteks kui süüdlase kuritegude toimepanemise risk on seotud alkoholi liigtarvitamisega, siis on kehtiva KarS-i § 75 lõike 2 loetelust võimalik valida kohustus mitte tarvitada alkoholi, mis on täielik alkoholikeeld. Kui aga ei ole vaja kehtestada lauskeeldu, vaid piisaks alkoholi tarvitamise kontrolli all hoidmisest, on seda võimalik kontrollida regulaarse biomarkeri testiga. Sellist kohustust loetelus ei ole ja praktikas kasutatakse selleks KarS-i § 75 lõiget 4. See ei ole aga päris korrektne, sest sellise kohustuse ettepanek ei ole tulnud süüdlaselt. Korrektne on luua eraldi punkt selleks KarS-i § 75 lõike 2 loetellu analoogselt KrMS-i § 202 lõike 2 punktiga 7. Kuna kindlaks määramata kohustust ei saa kehtestada, siis on lisatud eelneva nõusoleku nõue. Samamoodi on nõusolek vajalik ravile ning elektroonilisele valvele allumise kohustuse määramisel. Muud KarS-i § 75 lõikes 2 loetletud kohustused võib kohus määrata süüdlase nõusolekuta. Kriminaalhooldusametnik saab aga kõiki kohustusi määrata ainult hooldusosaluse nõusolekul. Kohus kinnitab süüdlase võetud kohustuse oma määruusega näiteks siis, kui kohus arutab süüteasja ja võimalikku tingimisi karistust ning katseajaks kohaldatavaid kohustusi. Süüdlase enda võetav kohustus on samaväärne KarS-i § 75 lõikes 2 loetletud kohustustega. Samuti on kriminaalhooldusametnikule antava kohustuste muutmise, asendamise või lisamise õigusega, kus näiteks lisatav kohustus võib olla mõni KarS-i § 75 lõikes 2 nimetatud või süüdlase enda

poolt pakutu. Mõlemal juhul koostab kriminaalhooldusametnik selle kohta kirjaliku dokumendi.

Lisaks muudetakse KarS-i § 75 lõike 1 punkti 2 sõnastust, lisatakse uus lõige 1¹ ning muudetakse KarS-i § 75 lõiget 3 selliselt, et kohus saaks olla paindlikum käitumiskontrollile allutatud süüdlasele ka kontrollnõuete määramisel. Kui siiani on saanud kohus valida individuaalselt kohustusi ja on pidanud määrama kõik KarS-i § 75 lõikes 1 nimetatud kontrollnõuded, siis muudatuse tulemusel on võimalik konkreetsest isikust lähtudes teha ka kontrollnõuetest valik. Ainsaks kohustuslikuks kontrollnõudeks jääb registreerimiskohustuse määramine, kuna ilma selleta muutub kriminaalhooldus mõttetuks. Muudetakse ka registreerimiskohustuse (§ 75 lg 1 p 2) sõnastust paindlikumaks. Kehtiva sõnastuse järgi peab registreerimine toimuma alati füüsiliselt kriminaalhooldusosakonnas kohal olles, kuid näiteks COVID-i ajal toimusid registreerimised veebis. Samuti on see mõnikord otstarbekas muudel juhtudel ja seepärast muudetakse registreerimiskohustuse sõnastus paindlikumaks. Kui kohus ei pea vajalikuks kontrollnõudeid individualiseerida, siis kehtib senine kord. KarS-i § 75 lõike 3 muudatus on seotud samuti kontrollnõuete paindlikuma määramise võimalusega, kohus saab neid hiljem vajadusel muuta, need asendada või tühistada. Muudatuste tulemusena on ainult kohtu pädevuses kontrollnõuete määramine ja hiljem vajadusel lisamine, muutmine, asendamine või tühistamine ning seejuures ei ole nõutav süüdlase nõusolek. Kohustusi saab edaspidi aga muuta, asendada või lisada ka kriminaalhooldusametnik, kui selleks on kriminaalhooldusosaluse nõusolek. Nõusoleku puudumise korral pöördub kriminaalhooldusametnik kohtu poole. Ainult kohtule jääb õigus kohustusi tühistada.

Eelnõu § 1 punktidega 12–16, 18–22, 24–25 ja 27 muudetakse karistusseadustiku vanglast kriminaalhooldusele suunamise korda.

Täiendatakse KarS-i § 76, lisades kaks käitumiskontrollile allutamise õiguslikku alust. Kui kohus on keeldunud süüdimõistetu katseajaga tingimisi ennetähtaegsest vabastamisest II astme kuriteo puhul poole vangistuse kandmise järel ja I astme kuriteo puhul kahe kolmandiku järel ning on määranud järgmise tähtaja puhuks süüdlasele katseaja ja kohustused, siis järgmisel korral kohtus enam käitumiskontrollile allutamist ei arutata. Lisatava lõike 1¹ kohaselt allutatakse teise astme kuriteos või ettevaatamatus esimese astme kuriteos süüdlane käitumiskontrollile, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt kaks kolmandikku karistusest ning kohus ei ole keelanud tema allutamist käitumiskontrollile. Lisatava lõike 2¹ kohaselt allutatakse tahtlikus esimese astme kuriteos süüdlane katseajaga käitumiskontrollile, kui ta on tegelikult ära kandnud vähemalt kolm neljandikku karistusest ning kohus ei ole keelanud tema allutamist käitumiskontrollile.

Mõlemasse lõikesse lisatakse erand, mille kohaselt muudatus ei laiene süüdlasele keda on karistatud KarS-i 15 peatükis sätestatud kuriteos ehk riigivastase süüteo toimepanemise eest. Riigivastaste süütegude puhul ei välistata tingimisi ennetähtaegselt vabanemist, kuid vangla peaks korrigeerima riigivastastes süütegudes süüdimõistatud isikute karistuse kandmise ja riskihindamise põhimõtteid selliselt, et need arvestaks riigivastaste süütegude eripäradega ning neid isikuid ei suunataks automaatselt kriminaalhooldusele ja järkjärguliselt vabadusse.

Riigivastase süüteo eest karistust kandvat isikut ei tohiks käsitleda kui madala riskikäitumisega isikut. Riigivastase kuriteo puhul on tegemist ühe varjatuma süüteo liigiga, seda annab isikul toime panna ka järkjärgulises vabanemises, samuti eksisteerib oht riigist põgenemisele.

Muudatused järgivad senist loogikat (vt kehtiva KarS § 76 lg-d 1 ja 2), kus erinevad võimalikud tähtajad on seatud sõltuvusse teo ebaõigussisust. Lisatavad lõiked sätestavad uued (ja kehtivatest veel pikemad) tähtajad, mille möödudes võib kinnipeetavatel avaneda võimalus saada allutatud käitumiskontrollile. Eelnõu sihtrühm on kinnipeetavad, kelle vabastamist on kohus pidanud kehtivas seaduses sätestatud tähtaja möödudes veel enneaegseks või kelle vabastamiseks on esinenud muu takistus, mis võib olla lisatava tähtaja möödudes kõrvaldatud.

Arvestades lisatavates lõigetes sätestatud vangistuse võrdlemisi hilist staadiumit, on kavandatud muudatuse järgi käitumiskontrollile allutamine automaatne (edaspidi kasutatud ka väljendit „automaatne käitumiskontrollile allutamine“), st eelnõuga loodavate sätete alusel ei ole kohtu sellekohast otsustust vaja. Selline korraldus hoiab ühelt poolt kokku vanglate ressursi, mis kuluks tarvilike dokumentide koondamiseks ja kohtule edastamiseks. Teisalt hoiab see kokku kohtu enda ressursi: kohus ei pea pärast tingimisi ennetähtaegse vabastamise menetlust, kui vabastamise taotlus jääb rahuldamata, sama kinnipeetava kohta enam hilisemas karistuse kandmise faasis samasisulist küsimust menetlema, välja arvatud juhul, kui kohus keelab automaatse käitumiskontrollile allutamise või kui vangla või prokuratuur esitab n-ö hädapidurina sellekohase taotluse. Kuigi toimingut automaatsus ei ole vangla vaates täielik (tähtaja lõpu lähenedes tuleb vajaduse korral sekkuda ning saata kohtule ettepanek kinnipeetava käitumiskontrollile allutamata jätmiseks), ei ole isegi päris automaatne mehhanism Eesti õiguskorrale tundmatu, kuna sellena võib käsitada nt KarS-i § 73 lõike 2 ja § 74 lõike 2 alusel mõistetud šokivangistusest vabanemist.

Kaitseklauslina nähakse eelnõuga kohtule ette võimalus keelata (nimetatakse edaspidi ka nn hädapidur) kinnipeetava allutamine käitumiskontrollile eelnõus sätestatud tähtaegade möödumisel (KarS § 76 lõikes 1¹ või 2¹). See võimaldab takistada nende isikute allutamist käitumiskontrollile, kes pole vangistuse eesmärgi saavutanud ja kujutaks isegi oma vanglakaristuse lõppstaadiumis ühiskonnale ohtu. Sellisteks kinnipeetavateks võib näiteks pidada isikuid, kelle puhul tuleb potentsiaalselt kaaluda karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamist (vt KarS § 87¹). Kaitseklausli rakendamiseks on nii vanglal kui ka prokuratuuril õigus esitada kohtule põhjendustega taotlus kinnipeetava käitumiskontrollile allutamata jätmise kohta aga selle keelu saab panna ka kohus ise etteulatuvalt (vt täpsemalt eelnõuga lisatavad KrMS § 426 lg 2¹ ja VangS § 76 lg 8). Kui põhjust nn hädapidurit tõmmata ei ole, allutatakse kinnipeetav käitumiskontrollile eelnõus sätestatud tähtaja möödumisel ilma sellekohase kohtumenetluseta.

Samasugune muudatus tehakse KarS-i § 76¹ lõikes 2. Paragrahv 76¹ reguleerib käitumiskontrollile allutamise korraldust isikute puhul, kes olid kuriteo toimepanemise ajal nooremad kui kaheksateistaastased. Erisused võrreldes §-ga 76 seisnevad selles, et noore puhul ei pea kohus § 76¹ lõike 1 järgi kohaldama elektroonilist valvet esimese ennetähtaegse vabanemise võimaluse korral (II astme kuriteo puhul 1/3 ja I astme kuriteo puhul 1/2 vangistuse

kandmise järel). Paragrahvi 76¹ lõige 2 aga kohustab kohut vabastama noore kinnipeetava, kui tegemist on II astme kuriteoga. I astme puhul ei ole erisust ette nähtud ja kehtiva seaduse kohaselt rakendatakse sama korda, nagu on kehtestatud täisealiste puhul. Kuna eelnõuga muudetakse § 76 selliselt, et vangistuse lõppfaasis ei pea kohus eraldi otsustama käitumiskontrollile allutamist, siis on otstarbekas teha analoogne muudatus ka noorte puhul. Seetõttu muudetakse KarS-i § 76¹ lõige 2 analoogseks § 76 lõikega 1¹ või 2¹, kus seaduses sätestatud tähtaja möödudes allutatakse kinnipeetav käitumiskontrollile kriminaalhoolduse järelevalve alla, kui kohus ei ole seda keelanud.

Erinevus §-st 76 on aga tähtaegades. Alaealisena kuriteo toime pannud isikute karistamine reaalse vangistusega on väga harv ning seda püütakse vältida. Kui noor inimene on siiski vanglasse karistust kandma saadetud, tehakse temaga vanglas intensiivset tööd, et ta võimalikult kiiresti vabaneks ja jätkaks oma karistust kriminaalhoolduse järelevalve all. Seetõttu on lisatud § 76¹ lõikesse 2 ka I astme kuritegu (punktis 1 on II astme kuriteo korral vabastamine pärast ½ vangistuse ärakandmist ja punktis 2 on I astme kuriteo korral vabastamine pärast 2/3 vangistuse ärakandmist).

Kuigi KarS-i § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtajad on kolmandiku võrra lühemad kui § 76 lõigetes 1¹ ja 2¹, on ka siin muudatuse tulemusena võimalik kohtul keelata käitumiskontrollile allutamine, seda erinevalt kehtivast seadusest. Muudatuste tõttu § 76¹ lõikes 2 tuleb muuta ka sama paragrahvi lõiget 3 ning tunnistada kehtetuks lõige 4, mis on seotud kohtu kohustusega vabastada noor kinnipeetav ennetähtaegselt vangistusest. Kuna muudatuse tulemusena ei tee kohus enam vahetult enne vabastamist otsust, tuleb lõige 4 tunnistada kehtetuks.

KarS-i §-s 76 tehakse muudatused ka lõikes 5 ja sellega seondult tunnistatakse kehtetuks lõige 3. Lõige 5 sätestab tingimisi ennetähtaegse vabastamise puhul määratava katseaja pikkuseks kandmata jäänud vangistuse pikkuse või minimaalselt 6 kuud. See tähendab, et kui kinnipeetav vabaneb näiteks 8 kuud enne tegelikku vangistusaja lõppu, on tema katseaja pikkuseks 8 kuud. Kui kinnipeetav vabaneb 4 kuud enne vangistusaja lõppu, on katseaeg 6 kuud, millest 4 kuud on algse vangistuse ajal ja 2 kuud sellele lisaks. Selline kord ei ole kinnipeetavatele soodne ja praktikas seetõttu sageli ei soovita vähem kui kuus kuud enne vangistuse lõppu vabaneda ning eelistatakse kanda vangistus lõpuni. Praegu arutab iga juhtumit kohus ja kohtud võtavad kinnipeetavate soovi arvesse ega vabasta neid mõned kuud enne vangistuse tähtaja lõppu. See aga ei ole kooskõlas kriminaalpoliitikas juurdunud põhimõttega, et iga kinnipeetav, eriti pika vangistusega karistatu, peaks vanglast liikuma kriminaalhooldusele, mitte viimasel vangistuse ärakandmise päeval lahkuma teadmata suunas.

Kuna eelnõuga luuakse uus käitumiskontrollile allutamise instituut: kinnipeetavatelt enam ei küsita, kas nad soovivad pärast vangistust alluda kas või lühikest aega käitumiskontrollile kriminaalhoolduses, tuleb lühendada minimaalset katseaega. Endiselt jääb kehtima põhimõte, et katseaja pikkus on võrdne kandmata jäänud karistuse osaga, kuid mitte lühem kui kuus kuud. Erisus tehakse aga selleks puhuks, kui ärakandmata karistusaja pikkus on lühem kui kolm kuud. Sellisel juhul on katseajaks kahekordne kandmata jäänud vangistuse aeg. Eriti lühikese kandmata jäänud vangistuse korral (alla 15 päeva) on minimaalne katseaeg üks kuu. Selle ajaga

ei jõuta kriminaalhooldusalusega küll väga palju ette võtta, kuid vabanemisjärgset hetke on võimalik juhtida. Samuti jõutakse kriminaalhooldusalusele anda erinevate abi pakkuvate asutuste kontaktandmed ja muud kasulikud nõuanded. Selle muudatusega seoses tunnistatakse kehtetuks KarS-i § 76 lõige 3, mille kohaselt ei vabastata ennetähtaegselt kinnipeetavat, kellel on jäänud vangistuse lõpuni vähem kui kaks kuud. Eelnõu näeb ette võimaluse, et automaatse käitumiskontrollile allutamise korras on võimalik liikuda vanglast kriminaalhooldusele kas või üks päev enne algset vangistuse lõppu. Järgmises tabelis on täpsemalt näha katseaegade pikkus muudatuse järel.

Tabel: Katseaegade pikkus

Allesjäänud vangistuse pikkus	Määratava katseaja pikkus	Sellest katseaja osa, mis on n-ö vangistuse asemel	Sellest katseaja osa, mis ulatub üle vangistuse aja
12 kuud	12 kuud	12 kuud	–
6 kuud	6 kuud	6 kuud	–
5 kuud	6 kuud	5 kuud	1 kuu
4 kuud	6 kuud	4 kuud	2 kuud
3 kuud	6 kuud	3 kuud	3 kuud
2 kuud	4 kuud	2 kuud	2 kuud
1 kuu	2 kuud	1 kuu	1 kuu
15 päeva	1 kuu	15 päeva	15 päeva
5 päeva	1 kuu	5 päeva	25 päeva

Käitumiskontrollile allutamise korraga on seotud muudatus §-de 76, 76¹ ja 77 pealkirjades, millesse lisatakse süüdlase allutamine käitumiskontrollile. See on vajalik ja oluline, et paremini mõista, mis järgneb vanglast käitumiskontrollile allutamisele. Praegune pealkiri on ühiskonnas süvendamas kuvandit, et kinnipeetavad lihtsalt vabastatakse vanglast enne tähtaja lõppu. Nii see ei ole ja selleks, et paragrahvi pealkiri annaks selgema viite, millega on tegemist, täiendatakse pealkirja. Samasugune pealkiri on ka KarS-i §-l 74 – karistusest tingimisi vabastamine süüdlase allutamisega käitumiskontrollile, mis võrdluses KarS-i §-ga 73 – karistusest tingimisi vabastamine – annab selge viite, et tegemist ei ole pelgalt karistusest vabastamisega, vaid sellega kaasnevad käitumiskontroll ja kohustused. Samuti parandatakse KarS-i §-s 77 üks ilmselge viga. Nimelt sätestatakse § 77 lõikes 2, et isiku tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel arvestatakse § 76 lõikes 4 sätestatut. Kuna § 77 ei kõnele tingimisi ennetähtaegsest vabastamisest, vaid eluaegset vangistust kandva inimese tingimisi vabastamisest, tuleb sõna „ennetähtaegsel“ välja jätta.

KarS-i §-s 78 on vaja muuta punkti 2 ja paragrahvi on vaja täiendada uue punktiga 3 seetõttu, et eespool käsitletud KarS-i muudatuste alusel on kinnipeetaval võimalik liikuda käitumiskontrollile ilma vahetult enne vabanemist tehtud kohtulahendita. Kuna KarS-i § 78 kehtivad sätted võtavad katseaja kulgemise arvestamise aluseks kohtulahendi jõustumise, on lisatava punkti puhul vaja teistsugust arvestamise alust. See alus on eelnõu kohaselt isiku vanglast vabanemise kuupäev.

KarS-i § 87¹ lõike 1 punkti 1 ja lõike 2 punkti 1 lisatakse formaalne eeldus karistusjärgse käitumiskontrolli määramiseks, KarS-i lisatakse §-d 255 (kuritegelikku ühendusse kuulumine) ja 256 (kuritegeliku ühenduse organiseerimine). See muudatus on otseselt seotud käitumiskontrollile allutamise muudatustega, kuna need kinnipeetavad, keda ei saa allutada käitumiskontrollile ka vangistuse lõpufaasis, vajavad suure tõenäosusega karistusjärgset käitumiskontrolli. Kehtiv seadus ei näe ette karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamist KarS-i § 255 või 256 alusel karistatud isikutele, kuid arvestades organiseeritud kuritegevuse raskust ja asjaolu, et karistuse mõistmine ega kandmine ei pruugi lõpetada seotust kuritegeliku ühendusega, on põhjendatud lisada karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamise formaalsete tingimuste hulka ka KarS-i §-des 255 ja 256 sätestatud kuritegude toimepanemine.

Eelnõu §-dega 2–4 muudetakse elektroonilise side seaduses, isikut tõendavate dokumentide seaduses ja kaitseväeteenistuse seaduses vangistusseaduse pealkirja, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

Eelnõu §-ga 5 muudetakse karistusregistri seadust. Karistusregistri seaduse § 20 lõike 1 punktis 8 asendatakse arv „4“ arvuga „3“. Muudatusega parandatakse viide. Vangistusseaduse § 105⁵ lõike 3 järgi võib isikule, kellele võimaldatakse vangla territooriumil iseseisvalt saatjata viibimine ja kellel on juurdepääs vangla toimimist tagavatele funktsioonidele, ning tervishoiutöötajatele ja vanglakomisjoni liikmetele taustakontrolli tegemiseks töödelda lisaks VangS-i § 105⁵ lõikes 1 loetletud andmetele karistusregistri arhiivi andmeid. Muudatuse järel viitab karistusregistri seaduse vastav säte lõike 4 asemel lõikele 3. Samuti asendatakse sättes vangistusseaduse nimi, kuivõrd edaspidi kannab seadus nime vangistus- ja kriminaalhooldusseadus.

Eelnõu §-dega 6–9 muudetakse kodakondsuse seaduses, kohtuekspertiisi seaduses, konsulaarseaduses ja korrakaitse seaduses vangistusseaduse pealkirja, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

Eelnõu §-ga 10 muudetakse kriminaalmenetluse seadustikku.

Eelnõu § 10 punktidega 1 ja 2 asendatakse KrMS-i § 99² lõikes 1, § 126² lõikes 10 esimeses lauses, §-i 395² lõikes 3, § 395⁴ lõigetes 1 ja 4 ja § 426 lõike 2 punktides 1–3 vangistusseaduse pealkiri, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

Eelnõu § 10 punktiga 3 tehakse muudatus KrMS-i § 425 lõikes 1, milles asendatakse sõnad „arstliku komisjoni otsuse“ sõnadega „tervishoiutöötaja arvamuse“ ning seda järgmisel põhjusel. Kui süüdimõistetu on karistuse kandmise ajal parandamatult raskesti haigestunud, teeb selle kindlaks meditsiinitöötaja. Vajaduse korral määrab kohus otsustamiseks kohtuarstliku ekspertiisi, mis võib olla ka komisjoni ekspertiis. KrMS-i § 432 lõike 3 kohaselt peab istungil, kus arutatakse süüdimõistetu karistuse kandmisest vabastamist tema haiguse tõttu, osalema tervishoiutöötaja, kes selle kohta arvamuse andis. Normis olevate sõnade asendamine tagab parema õigusselguse, kuna kehtiva KrMS-i § 425 lõikes on nimetatud arstliku komisjoni otsust, kuid KrMS-i § 432 lõikes 3 tervishoiutöötaja antud arvamust.

Arstliku komisjoni otsust ei nõuta ka KrMS-i § 425 lõikes 2, kus karistuse kandmisest vabastamise alus on haigestumine raskesse psüühilisse haigusesse.

Eelnõu § 10 punktidega 4–8 muudetakse KrMS §-i 426.

KrMS-i § 426 lõikes 1 tehakse täpsustus KarS-i § 76 lõigete 1 ja 2 kohta, kuna sinna uute lõigete 1¹ ja 2¹ lisamisel muutub KrMS-i § 426 lõikes 1 olev viide valeks. Paragrahvi 76 lõigete 1¹ ja 2¹ puhul ei ole enam vaja kohtu sekkumist süüdimõistetu käitumiskontrollile allutamiseks. KrMS-i § 426 lõikest 1 jäetakse välja teine lause, kuna muudatuse tulemusena kaob kohtu roll alaealisena kuriteo toime pannud kinnipeetavate automaatse käitumiskontrollile allutamisega seoses.

KrMS-i § 426 lõike 2 punkti 1 muudatus on samuti vajalik VangS-i § 76 lõike 3 viite muutumise tõttu. KrMS-i § 426 lõike 2 punktis 1 viidatakse VangS-i § 76 lõikes 3 sätestatud kuuekuulisele tähtajale, millest kohus võib määrata lühema või pikema tähtaja, millal arutatakse uuesti kinnipeetava tingimisi ennetähtaegse vabanemise võimalust. Viide käib süüdlaste kohta, kes on kuriteo toime pannud enne kaheksateistaastaseks saamist. Kuna selliste noorte käitumiskontrollile allutamise korda KarS-i §-s 76¹ muudetakse, ei ole enam kohane KrMS-i § 426 lõike 2 punkti 1 viide VangS-i § 76 lõikele 3. Selliselt ongi KrMS-i § 426 lõike 1 punkt 1 sõnastatud.

KrMS-i § 426 lisatakse viis uut lõiget. Lõige 1¹ näeb ette, et kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetu tingimisi ennetähtaegsest vabastamisest KarS-i § 76 lõike 1 punkti 2 või lõike 2 punkti 2 või § 76¹ lõike 1 alusel (s.o viimasel ennetähtaegse vabastamise arutamisel) ning kui sama täitmiskohtunik määrab, et enne süüdimõistetule KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaja möödumist (s.o enne automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäeva saabumist) kohtus enam ennetähtaegset vabastamist ei arutata, määrab täitmiskohtunik süüdimõistetule KarS-i § 76 lõike 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõike 2 alusel vabanemise puhuks katseaja ning käitumiskontrolli ajal kohaldatavad kohustused. Tegemist on etteulatuva käitumiskontrolli määramisega. Vajaduse korral on kohtul hiljem võimalik katseaega ja käitumiskontrolli nõudeid korrigeerida KrMS-i § 427 lõike 1 alusel. Samuti luuakse eelnõuga võimalus, et süüdlase nõusolekul saab kriminaalhooldusametnik kohustusi muuta, asendada või lisada, mis võib automaatse käitumiskontrollile allutamise puhul vähendada kohtu muret pika aja peale ette kohustuste määramisega.

Lõige 1² reguleerib olukorda kui täitmiskohtunik keeldub süüdimõistetu tingimisi ennetähtaegsest vabastamisest KarS-i § 76 lõike 1 punkti 2 või lõike 2 punkti 2 või § 76¹ lõike 1 alusel (s.o viimasel ennetähtaegse vabastamise arutamisel) ja keelab ise etteulatuvalt KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtajal automaatse käitumiskontrollile allutamise, ilma et vangla või prokuratuur peaksid tähtaja lähenedes nn hädapidurit tõmbama. Kui kohus keelab automaatse käitumiskontrollile allutamise seaduses ettenähtud ajal, on kohtul võimalik määrata ise hilisem kuupäev ja selleks etteulatuvalt katseaeg, kontrollnõuded ja kohustused. Kohus võib selle asemel määrata ka uue ennetähtaegse vabastamise küsimuse arutamise aja. Kui kohus määrab ise automaatse käitumiskontrollile allutamise aja, on võimalik vanglal või prokuratuuril esitada enne tähtaja saabumist nn hädapiduri taotlus.

Lisatav lõige 2¹ näeb ette, et vangla või prokuratuuri põhjendatud ettepanekul võib täitmiskohtunik keelata süüdimõistetu KarS-i § 76 lõike 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõike 2 alusel automaatse käitumiskontrollile allutamise. Erinevus lõikest 1² seisnebki selles, et lõikes 1² teeb kohus keelava otsuse omal initsiatiivil juba varem, kuid lõikes 2¹ tuleb keelamise ettepanek vanglalt või prokuratuurilt vahetult enne seaduses sätestatud tähtaega. Sellisel juhul kui kohus nõustub vangla või prokuratuuri ettepanekuga keelata automaatne käitumiskontrollile allutamine, määrab täitmiskohtunik uue tähtaja, mille möödumisel vabastamist uuesti arutatakse, või määrab kohus uue tähtaja, mille möödumisel kinnipeetav automaatselt käitumiskontrollile allutatakse, ilma sellekohase kohtumenetluseta. Selleks puhuks määrab kohus etteulatuvalt ka katseaja ja kohustused. Sellisel juhul on vanglal või prokuratuuril taas võimalik esitada kohtule põhjendustega ettepanek keelata süüdimõistetu allutamine käitumiskontrollile. Kui täitmiskohtunik peab vajalikuks enne seda kuupäeva veel kord kaaluda vabastamise võimalust, määrab ta selleks kuupäeva, mis on enne automaatset käitumiskontrollile allutamist, ja jätab katseajaga seotud tingimused sel korral määramata.

Lõige 2¹ lisatakse §-i 426, et luua kohtule menetlusõiguslik alus automaatse käitumiskontrollile allutamise keelamiseks nn hädapiduri rakendamiseks. Sellele sättele vastab VangS-i § 76 lisatav lõige 8, mis sätestab vangla võimaluse (samas ka kohustuse) esitada kohtule taotlus süüdimõistetut siiski mitte allutada käitumiskontrollile, ehkki KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud kuupäev on saabumas. Lisatava sätte kohaselt on kinnipeetava käitumiskontrollile allutamise keelamise taotlus võimalik esitada vanglal (samuti prokuratuuril), kuna just vanglal on parim ülevaade sellest, kuidas isiku karistuse kandmine on kulgenud ja milline on tema eripreventiivne prognoos. Prokuratuuril on aga koos uurimisasutustega eelduslikult teadmine sellest, kuidas isiku allutamine käitumiskontrollile võiks mõjutada temast lähtuvat kriminogeenset riski koosmõjus väliskeskkonnaga ning kuidas see võiks mõjuda üldpreventsiooni eesmärkide saavutamisele. Kuidas vangla nn hädapiduri esitamise vajadusest prokuratuuri informeerima hakkab, reguleeritakse täpsemalt sellekohases rakendusaktis¹³. Käitumiskontrollile allutamise keelamise põhjendamise ja nende põhjenduste tõendamise koormus lasub ettepaneku tegijal. Taotlusega nõustumine või sellest keeldumine on kohtu kaalutusotsus, kus kohus peab hindama, kas ettepanekus esitatud kaalutlused viitavad sellele, et süüdimõistetu allutamine käitumiskontrollile asetaks ohtu karistuse eesmärkide saavutamise.

Sättes sisaldub ka klausel, mille kohaselt peab kohus käitumiskontrollile allutamist keelava otsuse tegemisel määrama küsimuse uue arutamise kuupäeva. Kohtul on võimalik ka alternatiivselt määrata uus automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg etteulatuvalt koos katseaja ja käitumiskontrolli kohustusega. Selline olukord võib esineda juhul, kui isikul on negatiivse otsuse järel jäänud kanda karistust veel näiteks vähem kui kuus kuud ning lisahindamine ja selle kohtus arutamine langeks ajaliselt väga lähestikku isiku tähtaegse vanglast vabanemisega. Kohtul on sel juhul võimalik määrata, et kinnipeetav allutatakse käitumiskontrollile näiteks kolm kuud enne tähtaja lõppu, millega kaasneb käitumiskontroll ja

¹³ Kinnipeetava tingimisi ennetähtaegse vabastamise materjalide ettevalmistamise kord vm sobiv kord.

katseaeg kuus kuud (KarS § 76 lg 5). Kohus võib määrata ka hilisema kuupäeva, kuid peab arvestama, et näiteks nädal aega enne vangistuse lõppu käitumiskontrollile allutamine ei motiveeri kinnipeetavat käituma hästi vanglas ega hiljem kriminaalhoolduse valve all. Seadus seda siiski võimaldab ja vajadusel võib kohus määrata, et kinnipeetav allutatakse käitumiskontrollile kasvõi üks päev enne vangistuse lõppu. Peale käitumiskontrollile allutamise otsustamise peab kohus silmas pidama ka võimalikku KarS-i § 87¹ kohase karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamise vajadust ning sellega seotud tähtaegu. Vangla või prokuratuur saab kahtlemata juhtida sellele kohtu tähelepanu oma automaatse käitumiskontrollile allutamise keelamise ettepanekus ning põhjendada seda vajadusega kohaldada kinnipeetava suhtes hoopis karistusjärgset käitumiskontrolli, mille kohus saab määrata samal ajal käitumiskontrollile allutamise keelamisega.

Lisatavate lõigete 1¹ ja 2¹ muudatust saab selgitada järgmise näitega. Kohus ei nõustu kinnipeetavat tingimisi ennetähtaegselt vangistusest vabastama viimase tingimisi ennetähtaegse vabastamise arutamise ajal, mis toimub näiteks kaks aastat enne vangistuse ärakandmise lõppu, ja automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg oleks sellest arvates 1,5 aasta pärast ehk 6 kuud enne vangistuse lõppu. Kohus võib nüüd 2 aastat enne vangistuse lõppu määrata, et vangla peab esitama kohtule uuesti materjalid ennetähtaegse vabastamise otsustamiseks ühe aasta pärast, mil kinnipeetaval jääb vangistuse lõpuni veel üks aasta ja automaatse käitumiskontrollile allutamise ajani jääb veel kuus kuud. Kui kohus ei pea seda aga vajalikuks, siis teeb ta etteulatuva otsuse ajaks, mis saabub 1,5 aasta pärast, kui on seaduses automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg. Kui vangla või prokuratuur ei esita enne seda kuupäeva kohtule nn hädapiduri rakendamise taotlust, allutatakse kinnipeetav automaatselt käitumiskontrollile, s.o antud näite puhul 6 kuud enne vangistuse lõppu, nende katseaja ja käitumiskontrolli tingimustega, mis kohus määras ette 2 aastat enne vangistuse tähtaja lõppemist. Kohus võib aga ka määrata, et automaatne käitumiskontrollile allutamine 6 kuud enne vangistuse lõppu on liiga vara konkreetse kinnipeetava puhul, ja võib selle etteulatuvalt keelata ning määrata hilisema aja, näiteks 3 kuud enne tegelikku vangistuse lõppu.

KrMS-i § 426 täiendatakse ka lõikega 2², millega sätestatakse kohtule tähtajad nn hädapiduri taotluse menetlemiseks. VangS-i §-i 76 lisatava lõike 8 kohaselt peab vangla või prokuratuur esitama hiljemalt 30 päeva enne seaduses sätestatud tähtaja lõppu kohtule põhjendustega taotluse, et kohus keelaks kinnipeetava allutamise käitumiskontrollile peagi saabuval kuupäeval. KrMS-i § 426 lõikes 2² sätestatakse, et kohus vaatab selle taotluse läbi kümne päeva jooksul taotluse kohtusse saabumisest. Tähtaeg kümme päeva on analoogne KrMS-i § 427 lõikes 3 sätestatud tähtajaga.

Kuna VangS-i § 76 lõige 8 võimaldab vanglal või prokuratuuril esitada nn hädapiduri taotluse erandlikel juhtudel ka hiljem, st kui automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäevani on jäänud vähem kui 30 päeva, siis on KrMS-i § 426 lõikes 2² samuti ette nähtud erandlik kord ja kohus peab sellise taotluse läbi vaatama hiljemalt 24 tundi enne seda, kui vanglal tekib kohustus allutada kinnipeetav käitumiskontrollile KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaja möödumise tõttu.

KrMS-i § 426 täiendamine lõikega 5 on vajalik olukordadeks, kui kohus ei ole sama paragrahvi lõike 1¹ nõude kohaselt määranud automaatselt käitumiskontrollile allutatavale kinnipeetavale katseaega ega käitumiskontrolli ajal kohaldatavaid kohustusi. Selline vajadus kiirkorras käitumiskontrolli tingimusi täpsustada võib tekkida näiteks juhul, kui tegemist on vahialusega, kellele on maakohus määranud lühikese reaalse vangistuse, kuid edasikaebamise tõttu jõustub kohtuotsus alles siis, kui automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäev on juba möödas või kohe möödumas. Kui ei ole põhjust nn hädapiduri tõmbamiseks, tuleb kinnipeetav allutada käitumiskontrollile. Vangla või kriminaalhooldusametnik peab pöörduma viivitamata kohtu poole katseaja ja käitumiskontrolli nõuete määramiseks ja täitmiskohtunik peab need omakorda viivitamata määrama. Näide eelkirjeldatud olukorrast võiks olla selline. II astme kuriteo eest määratud reaalne vanglakaristus on 12 kuud, mille puhul automaatne käitumiskontrollile allutamine toimuks 2/3 vangistuse ärakandmise järel, mis on 8 kuud. Vangistuse määras maakohus, kuid kuna algne otsus jõustub edasikaebamise tulemusena alles 9 kuu pärast, kui on möödas juba automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg, tuleb kinnipeetav allutada käitumiskontrollile otsuse jõustumisel. Võimalik on ka see, et kohus on unustanud käitumiskontrolli tingimused määrata viimasel korral, kui kohtus arutati vangla taotlust ennetähtaegseks vangistusest vabastamiseks KarS-i § 76 lõike 1 punkti 2 või lõike 2 punkti 2 alusel. Sel juhul märkab vangla puudust enne automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäeva möödumist ja esitab kohtule vastava taotluse.

Eelnõu § 10 punktiga 9 tehakse muudatus KrMS-i § 427 lõikes 1 seoses kriminaalhooldusametnikele antava õigusega kohustusi „muuta ja asendada“ ning samu sõnu kasutatakse ka kohtu puhul senise „kergendamise“ asemel.

Eelnõu § 10 punktiga 10 täiendatakse KrMS-i § 427¹ lõikega 2 selle kohta, et ka oportuuniteediga lõpetatud menetlustes, kui isikule on pandud kohustused, mida täidetakse kriminaalhooldusosakonnas, võib kriminaalhooldusametnik kriminaalhooldusala nõusolekul kohustusi muuta, asendada või lisada, kui kohustuste täitmisel ilmnevad asjaolud, mis oluliselt raskendavad nende täitmist. Kui isik ei nõustu kriminaalhooldusametniku tehtavate muudatustega või kui ta endiselt ei täida kohustusi, esitab kriminaalhooldusametnik erakorralise ettekande kohustused määranud asutusele. Eelnõuga kriminaalhooldusametniku pädevusse antav õigus kriminaalhooldusala seadusele pandud kohustusi muuta, asendada või lisada on samasugune karistatud isikute ja oportuuniteediga menetluse lõpetamise puhul (vt ka eelnõu § 1 muutmispunkte 1-11, 17, 23, 26 ja 28-29).

Eelnõu §-dega 11–17 muudetakse kõrgharidusseaduses, maksukorralduse seaduses, tervishoiuteenuste korraldamise seaduses, tsiviilkohtumenetluse seadustikus, täitemenetluse seadustikus, tööalasest Euroopa Liidu õiguse rikkumisest teavitaja kaitse seaduses ja töötervishoiu ja tööohutuse seaduses vangistuseseaduse pealkirja, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

Eelnõu §-ga 12 muudetakse maksukorralduse seadust. Muudatus on seotud eelnõu §-ga 15 ja § 18 punktidega 26 ja 42. Maksukorralduse seaduses tehakse kolm muudatust. Esiteks täiendatakse § 17 lõiget 4 punktiga 7¹ selliselt, et maksukohustuslaste registrisse kantakse ka

kinnipeetav ja vahistatu seoses vangistus- ja kriminaalhooldusseaduses sätestatud rahaliste kohustuste täitmisega. Teiseks täiendatakse § 17 lõiget 5 pärast sõna „samuti“ sõnadega „vangistus- ja kriminaalhooldusseaduses ja“. Kolmandaks täiendatakse § 29 punkti 47 pärast sõna „täitmiseks“ tekstiosaga „, vangistus- ja kriminaalhooldusseaduses sätestatud kinnipeetava ja vahistatu rahaliste kohustustega seotud ülesannete täitmiseks“. Muudatustega sõnastatakse kinnipeetavate ja vahistatute vangistus- ja kriminaalhooldusseaduses kirjeldatud rahaliste kohustustega täitmisega seotud andmetöötluseks ja andmete väljastamiseks vajalikud õiguslikud alused.

Eelnõu §-ga 15 muudetakse täitemenetluse seadustikku. Muudatus on seotud eelnõu §-ga 12 ja § 18 punktidega 26 ja 42. Praegu reguleerib täitemenetluse läbiviimise erisust vanglas TMS § 31 koostoimes VangS §-dega 44 ja 93. Muudatuse tulemusel sõnastatakse TMS § 31 ümber nii, et kinnipeetava või vahistatu vanglasisesele isikuarvele kantavatele summadele pööratakse sissenõue vangistus- ja kriminaalhooldusseaduse § 44 lõike 2 punktis 1 sätestatud korras. Kinnipeetav osa arvutatakse vastavalt vangistus- ja kriminaalhooldusseaduse §-le 44. Praegu tegeleb kinnipeetavate ja vahistatute nõuete haldamisega Riigi Tugiteenuste Keskus (RTK). RTK tegeleb igapäevaselt kohtutäituritelt saadud kinnipeetavate nõuete arestimisaktidega, millega seoses võib olla ühe päeva jooksul seotud sadu kandeid. Need kanded tuleb praegu teha käsitsi, mis ei ole mõistlik. Selline töökorraldus ei ole põhjendatud ja tuli leida teine, vähem ressursimahukas lahendus.

Eelnõu § 18 punktis 26 sätestatakse kolm alternatiivset võimalust, kuhu kanda kinnipeetava vastu esitatud täitmisele pööratud nõuete katteks ettenähtud summa. Summa kantakse täitmisele pööratud rahaliste nõuete täitmiseks otse nõude esitajale, kui selleks on olemas tehniline võimekus, või Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses kinnipeetava nimele avatud kontole või nende võimaluste puudumise korral kinnipeetava maksukorralduse seaduse § 105 lõikes 1 nimetatud kontole (edaspidi *ettemaksukonto*). Tehnilise võimekuse olemasolu all mõeldakse olukorda, kus nõude edastamine ja töötlemine toimub automatiseeritult nii saatja kui vastuvõtja infosüsteemides. See tähendab, et kui puudub tehniline võimekus või kinnipeetaval ei ole enda nimele Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses avatud kontot, rakendub kolmas lahendus. Kolmas lahendus on kasutada kinnipeetavate nõuete haldamiseks maksukorralduse seaduses (MKS) §-s 105 nimetatud kontot. Ühtegi alternatiivset tehnilist lahendust, mille arendamine ja haldamine ei oleks ülemäära kulukas, ei ole. Alternatiivse tehnilise lahenduse loomine eeldaks põhjendamatult kulukaid IT arendusi. Seetõttu tuleb kasutusele võtta lahendus, mis võimaldab nõuete haldamiseks kasutada olemasolevat lahendust. Muudatuse tulemusel vabaneb RTK ressursi nõudvast käsitööst, mis kaasneb igapäevase nõuete haldamisega. Samas ei loo see ettemaksukonto haldajale (Maksu- ja Tolliametile, MTA) juurde uusi kohustusi, kuivõrd ettemaksukonto süsteem juba toimib. Ettemaksukonto süsteem on seadistatud nii, et sellele kohaldub MKS-is sätestatud nõuete täitmise järjekord. Igal kinnipeetaval on olemas ettemaksukonto. Muudatuse tulemusel on vanglateenistusel kolm alternatiivset võimalust. Vanglateenistus ei saa nende võimaluste vahel ise valida. Juhul, kui puudub tehniline võimekus kanda raha nõude esitajale, kantakse raha kinnipeetava nimele Eestis tegutseva krediidi- ja makseasutuses avatud kontole. Alles siis, kui neid võimalusi kasutada ei saa, kannab vanglateenistus VangS § 44 alusel rahaliste nõuete

katteks 50% summast ettemaksukontole, mis seejärel nõude summa ulatuses MTA poolt arestitakse.

Eelnõu § 18 punktiga 1 muudetakse vangistusseaduse nimetust, sest edaspidi reguleeritakse seaduses nii vangistuse kui ka kriminaalhooldusega seotut. Seaduse nimetus on edaspidi „vangistus- ja kriminaalhooldusseadus“. Kriminaalhooldusseadus ühendatakse vangistusseadusega, kuna kriminaalhooldus ei ole eraldi teenus, vaid osa karistuse täideviimisest. Kahe seaduse ühendamine tugevdab ühtset süsteemi ja koordineeritust, millega on võimalik tagada terviklik lähenemine karistuse täideviimisele.

Eelnõu § 18 punktiga 2 muudetakse kehtiva seaduse § 1 teksti. Muudatus tuleneb kriminaalhooldusseaduse liitmisest vangistusseadusega, mille tulemusena täiendatakse seaduse reguleerimisala. Kriminaalhooldus on karistuse täideviimise osa ning ka osa vanglateenistusest, kuid kriminaalhoolduse täideviimise ning vangistuse, aresti ja eelvangistuse täideviimise eripärade tõttu tuleb seaduse reguleerimisalas kõik karistuse täideviimise osad täpselt sätestada. Samuti tuleb määratleda vanglateenistuse vanglaametniku mõistele lisaks kriminaalhooldusametniku mõiste, kuna vangistus- ja kriminaalhooldusseadus reguleerib muudatuse järel ka kriminaalhoolduse täideviimist.

Eelnõu § 18 punktiga 3 täiendatakse seadust §-ga 1², milles sätestatakse avaliku teabe seaduse (AvTS) ning märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise ning kollektiivse pöördumise esitamise seaduse (MSVS) kohaldamise erisused. Muudatus on seotud vajadusega lihtsustada haldusmenetlust vanglas. VTK-s käsitleti ühe lahendusena pöördumiste suulise lahendamise võimaluste laiendamist, mida kõnesoleva eelnõuga ka tehakse. Muudatusega sätestatakse, et vangla võib kinnipeetava märgukirjale või selgitustaotlusele vastata suuliselt, kui märgukirjast või selgitustaotlusest nähtub, et kaitstava õiguse riive on väheintensiivne. Määratluse all „kaitstava õiguse riive on väheintensiivne“ on silmas peetud juhtumeid, kus kinnipeetav küsib pöördumises igapäevaseid vähetähtsaid vangistusega seotud olmeküsimusi ja vangla saab olemasoleva teabe põhjal inimesele kiirelt vastuse anda. Nt kinnipeetav küsib, kuidas ta saab endale uue veekeedukannu või teleri kambrisse, kasutada tahvelarvutis VangS-i § 5¹ lg 1 p-s 7 nimetatud vangiregistri iseteenindusportaali vms. Kuivõrd kinnipeetaval on jätkuvalt õigus esitada vangla tegevuse peale kaebus või vaie, ei mõjuta suuline vastamine kinnipeetava õigusi. Samas võimaldab see vanglal toimida kinnipeetavate igapäevaste olmeküsimustega aega säästvamalt. Kinnipeetava õiguste kaitseks ja selleks, et vanglal oleks võimalik vaidluse korral tõendada, et kinnipeetav on pöördunud ja vastuse saanud suuliselt, sätestatakse, et suulise vastamise aja ja vastuse sisu kohta tehakse märge seaduse § 5¹ lõike 1 punktis 7 nimetatud vangiregistri iseteenindusportaali. Suulise vastamise võimaluste laiendamine ei mõjuta kinnipeetava õigust esitada vanglale vaie, kui ta leiab, et vangla rikub kuidagi tema õigusi. Seega on õiguskaitsevahend kinnipeetavale jätkuvalt tagatud.

Lisaks sätestatakse, et kinnipeetava poolt vangiregistri iseteenindusportaali kaudu vanglale esitatud pöördumistele ei kohaldata avaliku teabe seaduse § 21 lõiget 1 ega märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise ning kollektiivse pöördumise esitamise seaduse § 5 lõikeid 3 ja 4. AvTS-i § 21 lõike 1 järgi: kui teabevaldaja ei valda taotletud teavet, selgitab ta välja pädeva teabevaldaja ja edastab talle teabenõude viivitusega, kuid mitte hiljem kui 5 tööpäeva jooksul,

teatades sellest samal ajal teabenõudjale. MSVS-i § 5 lõikest 3 tuleneb, et kui adressaat leiab, et ühtegi märgukirjas esitatud seisukohta või ettepanekut arvestada või märgukirjale vastata või selgitustaotluses soovitud teavet või selgitust anda ei ole tema pädevuses, edastab ta märgukirja või selgitustaotluse pädevale asutusele või organile vastamiseks viivitamata, kuid mitte hiljem kui 5 tööpäeva jooksul märgukirja või selgitustaotluse registreerimisest ning teavitab sellest isikut lõikes 8 sätestatud korras. Isiku teavitamine ei ole vajalik, kui märgukiri või selgitustaotlus edastatakse sama asutuse või organi teisele ametnikule või töötajale. MSVS-i § 5 lõikest 4 tuleneb, et kui adressaat leiab, et mõnda märgukirjas esitatud seisukohta või ettepanekut arvestada või selgitustaotluses soovitud teavet või selgitust anda ei ole tema pädevuses, edastab ta märgukirja või selgitustaotluse kõnesoleva paragrahvi lõikes 3 ettenähtud korras. Adressaat märgib pädevale asutusele või organile saadetavas kaaskirjas, millistele märgukirjas või selgitustaotluses sisalduvatele küsimustele oodatakse vastust pädevalt asutuselt või organilt. Esialgne adressaat vastab märgukirjas või selgitustaotluses sisalduvatele küsimustele, millele vastamist ei ole jäetud teisele asutusele või organile. VangS-i § 28 lõike 2 järgi toimub kirjavahetus ja telefoni kasutamine kinnipeetava kulul. Kinnipeetava õiguskantslerile, vanglale, Presidendi Kantsleile, prokuratuurile, uurimisasutusele, vanglakomisjonile ja kohtule adresseeritud kirjad saadetakse vangla kulul. Praktikas on tekkinud olukordi, kus kinnipeetavad üritavad vangi portaali kaudu taotlust vanglale edastades hoiduda kõrvale kirja saatmisest õigele asutusele omal kulul. Vangi portaali on aga mõeldud just kinnipeetava ja vangla vahelise suhtluse mugavamaks muutmiseks, mitte aga selleks, et vangla vahendaks portaali kaudu pöördumisi teistele asutustele. See ei oleks ka kooskõlas VangS-i § 28 lõikes 2 sätestatuga, mille järgi tasub kirjavahetuse kulude eest kinnipeetav. Vangiregistri iseteenindusportaal ei ole mõeldud elektroonilise suhtluse tagamiseks väljaspool vanglat, vaid üksnes selleks, et lihtsustada vangla igapäevast tööd kinnipeetava pöördumiste lahendamisel. Kohtupraktikas on leitud, et vangla ei ole kohustatud vahendama elektroonselt vanglale esitatud pöördumisi teistele asutustele.¹⁴ Samuti ei puuduta muudatus vaidemenetluses esitatud vaide edastamist ja kinnipeetava õigusi oluliselt. Kinnipeetava nõuetekohaselt, st kirja teel esitatud pöördumine tuleb vanglal igal juhul jätkuvalt edastada pädevale asutusele.

Lisaks sätestatakse lõikega 3, et teave vanglateenistuse struktuuriüksuste isikukoosseisu kohta tunnistatakse asutusesiseseks kasutamiseks, kui sellise teabe avalikuks tulek ohustaks riigi, avalikku või vangla julgeolekut. Avaliku teabe seaduse § 28 lg 1 p 6 kohaselt on teabevaldaja kohustatud avalikustama riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste koosseisud ning neis asutustes ettenähtud ametikohti täitvate ametnike ees- ja perekonnanimed, hariduse ja eriala, telefoninumbrid ning elektronpostiaadressid. Käesoleva muudatusega kehtestatakse vangistusseaduses erisäte AvTS § 28 lg 1 p 6 suhtes.

Vanglateenistus, sealhulgas vanglad, täidavad sisejulgeolekuga seotud ülesandeid. Vanglateenistuse ametnike detailne isikukoosseis ja neid puudutav täpsem teave võib pakkuda huvi välisriikide julgeolekuteenistustele ning muudele isikutele, kelle eesmärgid ei pruugi olla kooskõlas Eesti Vabariigi julgeolekuhuveidga. Vanglateenistujad osutavad muu hulgas ametiabi teistele õiguskaitseasutustele, sealhulgas Politsei- ja Piirivalveametile. Isikuandmete

¹⁴ Vt nt Tartu Halduskohtu 5. juuni 2025. a määrus haldusajajas nr 3-25-1535.

avalikustamisel tuleb arvestada andmete avaldamise eesmärki, millist mõju võib andmete avalikustamine avaldada riigi julgeolekule, avalikule julgeolekule ning vangla julgeolekule. Vanglateenistus täidab sisejulgeolekuga seotud ülesandeid ning ametnike isikustatud andmete laiapõhjaline avalikustamine võib suurendada sihipärase mõjutustegevuse, ähvarduste, surve või muu õigusrikkumise riski, mis omakorda võib kahjustada vanglate turvalist toimimist ja avalikku korda laiemalt. Läbipaistvuse tagamine ja asutusega kontakteerumise võimalus ei eelda vältimatult kõigi vanglateenistuse ametnike nimede ja otseste kontaktandmete avalikustamist, kui selline avalikustamine võib suurendada julgeolekuohte. Avaliku kontrolli ning pöördumisvõimaluse saab tagada ka viisil, mis ei ava vanglateenistuse täielikku isikukoosseisu ega sea ohtu riigi, avalikku või vangla julgeolekut.

Kõigi ametnike kontaktandmete avalikustamine ei ole vanglateenistuse eripära arvestades vajalik läbipaistvuse eesmärgi saavutamiseks. Kinni peetaval on teada tema üksuses teenistust täitvad ametnikud ning tal on tagatud võimalus nende poole pöörduda seaduses sätestatud korras. Üldsuse huvi on seevastu suunatud eeskätt vanglateenistuse kui asutuse ülesannete täitmisele tervikuna, mitte üksikute inspektor-kontaktisikute või valvurite isikutele. Seega ei ole iga teenistuja andmete avaldamine vanglateenistuses hädavajalik, arvestades välisriigi julgeolekuteenistuste huvi selle osas, milline on sisejulgeoleku asutuste ja neid abistavate asutuste isikkoosseis. Seetõttu tuleb andmete avalikustamise üle otsustamisel lähtuda julgeolekuvahvist ning tagada, et avalik kontroll ja pöördumisvõimalus oleksid korraldatud viisil, mis ei sea ohtu vanglateenistuse ülesannete turvalist täitmist. Muudatus aitab vähendada sihipärase mõjutustegevuse, ähvardamise ja muu surve riski ning toetab vanglateenistuse julgeoleku ja töökorralduse tõhusat toimimist.

Eelnõu § 18 punktiga 4 täiendatakse vangistusseadust §-ga 3¹. Kuivõrd kriminaalhooldusseadus tunnistatakse kehtetuks (kõnesoleva eelnõu § 22 kohane muudatus), täiendatakse vangistusseadust terminiga „kriminaalhooldusalune“.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 2 vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 3¹. Ületoomisega muudetakse lõiget 3 ning ülejäänud sätted tuuakse üle kehtival kujul. Säte annab loetelu nendest isikutest, keda loetakse kriminaalhooldusalusteks. Kriminaalhooldusalune on inimene, kes on kohtu või prokuratuuri otsuse või määruse alusel määratud kriminaalhooldusele.

Punkti 1 kohaselt on kriminaalhooldusalune süüdimõistetu, kelle kohus on seaduses sätestatud korras määranud kriminaalhooldaja järelevalve alla. Punkti 2 kohaselt on kriminaalhooldusalune süüdimõistetu, kelle vangistus on asendatud üldkasuliku tööga või narkomaanide sõltuvusraviga või osaliselt asendatud seksuaalkurjategijate kompleksraviga. Üldkasulik töö kujutab endast ühiskonna heaks tehtavat tööd, mida isik teeb tasuta oma tavaelu, sealjuures põhitöö või õpingute kõrvalt. Samal ajal üldkasuliku töö tundide sooritamisega on isik kriminaalhooldaja järelevalve all. Vangistuse asendamine raviga on teraapiline õigusjärelm. Vangistuse asendamine raviga on võimalik üksnes psüühilise patoloogia ravimiseks ning sõltuvusravi on täpsustuse kohaselt ainult narkomaania ja seksuaalsuunitluse häire ravi. Üldkasulik töö, sõltuvusravi ning seksuaaltegijate kompleksravi on täpsemalt reguleeritud justiitsministri kinnitatud määrustega.

Punkti 3 kohaselt on kriminaalhooldusalune isik, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud ning kellele on prokurör või kohus määranud KrMS-i § 201 lõike 2 või § 202 lõike 2 kohaselt kohustused, mille täitmist korraldatakse kriminaalhooldusosakonnas.

Kriminaalhooldussüsteemi loomisel olid kriminaalhooldusalused ainult süüdimõistatud isikud pärast kohtuotsuse jõustumist. Aja jooksul on loetelu täiendatud eri liiki hooldusalustega, sh nendega, kelle kriminaalmenetlus on lõpetatud oportuuniteediga ja kellele on KrMS-i § 202 alusel pandud kohustusena ÜKT või alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise seadme kohustus. Teisi kohustusi on siiani täitnud prokuratuur ise või edastades kohustused täitmiseks kolmandatele isikutele, näiteks MTÜ-dele või Sotsiaalkindlustusametile, ja kontrollinud siis nende täitmist.

Muudatuse eesmärk oli tekitada selgem rollijaotus prokuratuuri ja kriminaalhoolduse vahel ning selle kaudu vabastada prokuratuur kriminaaltäitemenetluse ülesannetest, mille täitmiseks prokuratuuril ei ole sobivat struktuuri ega spetsialiste. Oportuuniteedi puhul isikuid küll ei karistata, kuid neile pandavad kohustused on identsed või sarnased nende kohustustega, mis määratakse süüdimõistetutele karistusseadustiku (KarS) § 75 alusel. Nende kohustuste täitmist korraldavad kriminaalhooldusosakonnad. Seega korrastati muudatusega avalike ülesannete jaotumist prokuratuuri ja vanglateenistuse vahel, lähtudes mõlema organisatsiooni põhifunktsioonidest. Muudatuse tulemusel ei lähe kõik KrMS-i § 201 lõikes 2 ja § 202 lõikes 2 sätestatud kohustused automaatselt täitmiseks kriminaalhooldusele, vaid sinna suunatakse need kohustused, mille täideviimine või täideviimise järelevalve korraldatakse kriminaalhooldusosakonnas. Kui ainus kohustus on näiteks rahasumma kandmine riigituludesse, mida kontrollida on prokuratuuril endal väga lihtne (selleks on olemas eraldi link digitoimikus), ei ole otstarbekas kohustust suunata täitmiseks kriminaalhooldusosakonda. Kui aga isikule pannakse näiteks kohustus osaleda sotsiaalprogrammis ja sobiv programm on kriminaalhooldusosakonnas olemas, on igati kohane saata määrus täitmiseks kriminaalhooldusele. Kui isikul on mitu kohustust, millest osa täidetakse kriminaalhooldusosakonnas (näiteks ÜKT ja sotsiaalprogramm) ja mõni mujal (näiteks ravile pöördumine või alkoholi biomarkeri testi tegemine), siis teeb kriminaalhooldusametnik ka mujal täidetava kohustuse üle järelevalvet. Samas võidakse konkreetsel juhul kokku leppida ka teisiti. Seaduse tasandil ei ole otstarbekas täpsemalt reguleerida iga kohustuse täitmisega seonduvat, vaid selle võib jätta prokuratuuri ja kriminaalhoolduse vahel paindlikult toimima.

Punkti 4 kohaselt on kriminaalhooldusalune kahtlustatav või süüdistatav, kellel tõkendina kohaldatud vahistamine on asendatud elektroonilisele valvele allumise kohustusega, ning punkti 5 kohaselt on kriminaalhooldusalune kahtlustatav, süüdistatav või süüdimõistetu, kellele kohus on kohaldanud elektroonilise järelevalvega ajutist lähenemiskeeldu või lähenemiskeeldu. Elektrooniline valve kujutab endast inimesele kehtestatud liikumisvabaduse piirangut, kasutades selleks elektroonilise valve seadmeid. Elektrooniline valve on täpsemalt reguleeritud justiitsministri 22. veebruari 2007. a määrusega nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“.

Punkt 6 sätestab, et kriminaalhooldusalune on süüdlane, kelle arest on asendatud üldkasuliku tööga või kellele kohus on määranud üldkasuliku töö tegemise kohustuse karistusseadustiku §

87 alusel. See tähendab, et need alaealised, kellele üldkasulik töö on määratud KarS-i § 87 alusel, on kriminaalhooldusalused, vastasel korral ei saa kriminaalhooldajad üldkasuliku töö tegemist korraldada. Punkti 7 kohaselt on kriminaalhooldusalune kahtlustatav või süüdistatav, kelle kohta on prokurör või kohus tellinud kohtueelse ettekande. Seda juhuks, kui näiteks korduvalt mootorsõiduki joobes juhtimises kahtlustatava puhul on tarvis tellida kriminaalhooldusametnikult kohtueelne ettekanne.

Eelnõu § 18 punktiga 5 muudetakse paragrahvi 5 lõike 3 sõnastust nii, et sellest nähtub selgelt kehtestatava õigusakti liik, milleks on valdkonna eest vastutava ministri määrus. Terminiga „kinnitab“ on tavapäraselt mõeldud käskkirjaga kinnitamist, määruse puhul kasutatakse väljendit „kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega“. Tegu on normitehnilise täpsustusega.

Eelnõu § 18 punktiga 6 täiendatakse § 5¹ punktiga 8. VangS-i § 5¹ sätestab kinnipeetavate, vahistatute, arestialuste ja kriminaalhooldusaluste andmekogu (*vangiregister*) andmekogu eesmärgid. Punktiga 8 sätestatakse vangiregistri sättes üheks eesmärgiks tagada ülevaade kinnipeetavate ja vahistatute isikuarvele laekuvatest ja maha arvatud summadest ning korraldada kinnipeetavate ja vahistatute vastu esitatud nõuete ja võlgade täitmist. Varem kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteemis (edaspidi ka *arvestussüsteem*) olnud andmed tõstetakse vangiregistri andmekogusse. Muudatus on seotud sellega, et kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteem muudetakse vangiregistri üheks osaks. Praegu on kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteem eraldi andmekogu (VangS § 44¹). Muudatus on seotud eelnõu punktiga 27 millega tunnistatakse kehtetuks VangS-i § 44¹. Otstarbekas on kinnipeetavatega seotud andmeid, sh rahaliste vahenditega seotud andmeid, pidada ühes andmekogus. Muudatuse tulemusel on vangiregistris olemas kogu seni arvestussüsteemis sisaldunud teave, kuid selle ühes andmekogus pidamine lihtsustab vanglateenistujate tööd. Andmed kinnipeetava sisseostude ning vanglas tarbitud teenuste kohta on ühelt poolt seotud isikuarvelt mahaarvatavate summade arvestamisega, kuid samas kuuluvad need ka vangistuse täideviimisega seotud ülesannete hulka (vangla peab pakkuma poeteenust, võimalust helistamiseks, kirjavahetuseks jne) VangS § 5¹ lg 1 p 1 mõistes. Nende andmete töötlemise eesmärgiks ei ole iseenesest isiku sisseostude või vanglas tarbitud teenuste jälgimine, vaid need on lahutamatu osa vangistuse korraldamisest ja täideviimisest. Lisaks tõhustab info sisseostude andmete kohta ka järelevalvet (VangS § 5¹ lg 1 p 5). Näiteks on võimalik tuvastada salajasi võlasuhteid vms kui kaupa ostetakse ebatavaliselt suurtes kogustes. Seetõttu ei sätestata nimetatud andmete töötlemist eraldiseisva eesmärgina vaid loetakse need hõlmatuks juba vangistusseaduses nimetatud vangistuse täideviimise ja järelevalve eesmärkidega.

Eelnõu § 18 punktiga 8 täiendatakse kehtiva seaduse § 5³ lõiget 1 punktidega 13¹ ja 13². Punkt 13¹ sätestab, et vangiregistrisse kantakse andmed, sealhulgas eriliiki isikuandmed, kriminaalhooldusaluse alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise valve seadme kasutamise võimalikkuse väljaselgitamise või kasutamise kohta. Punkt 13² sätestab, et vangiregistrisse kantakse andmed, sealhulgas eriliiki isikuandmed, kriminaalhooldusaluse keelatud aine tarvitamise kontrollimise kohta elektroonilise seadme abil või elektroonilise seadme kasutamise võimalikkuse väljaselgitamise kohta.

Kriminaalhooldus on kohustatud tegema ja kajastama toiminguid elektroonilise valve seadme kasutamise võimalikkuse väljaselgitamise kohta. Enne elektroonilise valve seadme kasutamist on vaja veenduda, et seadme toimimiseks vajalikud tingimused on täidetud. Andmed väljaselgitamise kohta sisaldavad teavet, kas isiku elukoht on sobiv seadme kasutamiseks, kas tagatud on stabiilne elektriühendus ning kas on olemas seadme kasutamiseks vajalik levi. Kasutamise võimalikkuse seisukohalt on vajalikud ka täiendavad teadmised isiku tehnilisest taiplikkusest. Eeltoodu ei välista elektroonilise valve seadmete kasutamist, küll aga annab viite vajadusele seadme kasutamise õpetamiseks. Ühtlasi sisaldavad elektroonilise valve seadme kasutamise võimalikkuse väljaselgitamise andmed seda, kas isiku tervise seisund lubab seadme paigaldamist või esineb isikul tervise seisundi tähelepanekuid, millega tuleb arvestada elektroonilise seadme kohaldamisel ja individualiseerimisel.

Juhul, kui elektrooniline seade sobib isikule kohaldamiseks, määratakse isikule vastav kohustus. Kui kohustus on määratud, kogutakse seadme kohaldamisel isiku kohta tema üldandmed. Üldandmeteks on täisnimi, sugu, e-post, telefon ja elukohta aadress. Süsteemi kasutamiseks on vajalik eristada isikuid kontaktandmete kaudu. Kontaktandmeid võib vaja minna olukorra täpsustamiseks, kui tõusetub häire. Olenevalt kasutatavast seadmest võidakse koguda ka isiku sõrmejälgi, mille abil on süsteemil võimalik veenduda seadme kasutaja isikusamasuses. Elektroonilise seadme pakkujad pakuvad erinevaid tehnilisi lahendusi kontrolli teostamiseks läbi indikaatorvahendite. Näiteks on kasutuses randmepaelad, mis koguvad kehaeritise informatsiooni või alkomeetrid, mis on ühendatud süsteemiga, mis enne puhumist nõuavad isikusamasuse tuvastamist. Enamuse teenusepakkujatel on kasutusel elektroonilise seadmete süsteem, kuhu laetakse ülesse kontrollimise informatsioon. Kontrollimise informatsioon on andmed selle kohta, mis on kontrolli tulemus ehk kas isik on tarvitanud ainet või ei ning andmed kontrollimise kohta, milleks on näiteks kuupäev, kellaaeg ja kontrolli teostamise koht.

Nimetatud andmete kandmine vangiregistrisse on vajalik olukorras, kus kriminaalhooldusale on määratud kohustus alluda alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise valve seadmele või kohustus, mille kriminaalhooldusale võtab endale, kuid mida ei ole seadustes välja toodud (ennekõike kriminaalmenetluse seadustiku peatükkides 4 ja 8 ja karistusseadustiku peatükkides 4 ja 5). Eeltoodud andmete vangiregistrisse kandmine annab kriminaalhooldusele võimaluse täita kriminaalhooldusele pandud kohustusi ehk kontrollida kohtu, prokuratuuri või kriminaalhooldusametniku poolt määratud kohustusi. Käesoleval ajal on seadusandja näinud ette võimaluse, et eelpool olevaid seadmeid võiks kasutada, kuid puudu on olnud sätted, mis lubaksid andmeid töödelda vangiregistris. Distsantsilt kontrollimist toetavate seadmete kasutusele võtmine vähendab kriminaalhooldusametnike koormust osas, mis puudutab kontrollimiseks kuluvat sõidukulu.

Eelnõu § 18 punktiga 9 täiendatakse § 5³ punktidega 20–22. Muudatus on seotud eelnõu § 18 punktiga 27. Vangiregistrisse kantava teabe sätteid täiendatakse nii, et vangiregistrisse kantakse ka andmed isikuarvele kantud töötasu ja muude laekumiste kohta, andmed isikuarvelt maha arvatavate summade ja nõuete täitmise kohta ning andmed sisseostude ja vanglas tarbitud teenuste kohta.

Eelnõu § 18 punktiga 10 muudetakse kehtiva seaduse § 5⁴ lõiget 1 nii, et vangiregistris võib sätestada lühema andmete arhiivi kandmise ja säilitamise tähtaja. Juba Riigikogus vastu võetud¹⁵ ja 01.01.2027 a. jõustavas muudatuses sätestati, et vangiregistrisse kantud andmed kantakse üle registri arhiivi kolm kuud pärast vangistuse, aresti, eelvangistuse või kriminaalhoolduse lõppemist või muude andmete sisestamist. Muude andmete all on mõeldud andmeid, mis ei ole kindla kinnipeetava, arestialuse, vahistatu või kriminaalhooldusalusega seotud. Näiteks võivad selleks olla andmed, mis kirjeldavad vanglas leitud eset, kuid ei ole seotud kindla isikuga või andmed isiku sisenemise kohta vanglasse. Vangiregistrisse kantud andmeid säilitatakse arhiveerituna aresti korral 10 aastat ning muid andmeid 50 aastat arhiivi kandmise kuupäevast arvates. Praegune muudatus, millega võimaldatakse arhiveerimise ja säilitamise tähtaegu lühendada, on oluline, kuna kõiki vangistusseaduse § 5³ lõike 1 punktides nimetatud andmeid ei ole alati vajalik töödelda nii kaua, kui vangistusseaduse 5⁴ lõige 1 sätestab. Varasem säte võimaldas vangiregistri põhimääruses lühendada vaid andmete säilitustähtaegasid, edaspidi sätestatakse seaduses endiselt maksimaalsed tähtajad, kuid muudatusega võimaldatakse lühendada ka arhiveerimise tähtaegasid. Paindlik norm aitab vajadusel lühendada andmete töötlemise tähtaegasid, võimaldades need arhiveerida või kustutada vangiregistrist varem.

Eelnõu § 18 punktidega 11, 40 ja 41 muudetakse §-de 13, 85¹ lõike 1 ja 89 sõnastust nii, et vanglateenistusel oleks võimalik tuvastada vanglasse või arestimajja tulnud isiku samasust. Vanglateenistus võtab 2025. aastal kasutusele välipolitsei arvutitöökoha tarkvara (Apollo), mis võimaldab teha päringuid X-tee kaudu rahvastikuregistri andmebaasi ja isikut tõendavate dokumentide andmekogusse. Automaatse biomeetrilise isikutuvastuse süsteemi andmekogu (ABIS) kaudu edastatakse isikut tõendava dokumendi foto läbi isikut tõendavate dokumentide andmekogu Apollosse. Apollo kasutuselevõtuga ei teki vanglateenistusel ligipääsu suuremale hulgale andmetele võrreldes varasemaga. Võimalik on teha päringut isikusamasuse kontrollimiseks enne isiku vanglasse arvele võtmist. Isikusamasuse kontrollimise eesmärgil on vanglal õigus teha andmekogusse päring ka juhul, kui isikul on dokument kaasas.

Eelnõu § 18 punktidega 13, 14 ja 39 muudatustega kaotatakse § 14 lõigetes 3 ja 4 ning §-s 79 sätestatud vastuvõtuosakonna mõiste. Kinnipeetava suhtes tehakse vanglasse saabumisel endiselt § 14 lõikes 3 nimetatud toimingud, kuid seda ei ole vaja teha konkreetses osakonnas.

Eelnõu § 18 punktidega 17 ja 43 muudetakse §-ide 29 ja 97 sõnastust. Paragrahv reguleerib kirjavahetuse ja telefonikõnede jälgimist. Vangla praktikas on tekkinud erinevaid tõlgendusi, millisel juhul tuleb kinnipeetava saadetav või temale saadetud kiri avada ja sellest ära võtta keelatud esemed. Paragrahvi 29 lõike 1 järgi avab kinnipeetavale saadetud või tema saadetavad kirjad, välja arvatud sama paragrahvi lõigetes 4–5 sätestatud isikutele ja ametiasutustele adresseeritud kirjad, vanglateenistuse ametnik kinnipeetava juuresolekul ning võtab sealt ära esemed, mille omamine vanglas on vangla sisekorraeeskirjaga keelatud. Andmeid kirjavahetuse ja kõnede kohta on lubatud töödelda vangiregistris (VangS § 5³ lg 1 p 10). Tuleb rõhutada, et säte räägib üksnes kirja avamisest, mitte selle sisu kontrollimisest. Kinnipeetava kirjavahetuse teel edastatavate sõnumite sisu võib kontrollida üksnes kohtu loal ja jälitustegevuse seaduses sätestatud alustel ja korras (lg 2). Riigikohtu põhiseaduslikkuse

¹⁵ Vangistusseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seadus 474 SE

järelevalve kolleegium on 25. juuni 2009. a otsuses asjas nr 3-4-1-3-09 (p 16) leidnud, et juhul, kui kirja adressaat viibib kirja avamise juures, ei ole tegemist PS-i § 43 kaitseala riivega. Keelatud asjade äravõtmine kirja adressaadi juuresolekul ei riiva selle õiguse kaitseala. Kirja sisuga tutvumine on aga isegi adressaadi juuresolekul võimalik üksnes PS-i §-i 43 järgides. Kui täidetud on VangS-i § 29 lõikest 1 tulenev nõue, mille kohaselt kinnipeetavale saadetud või tema saadetavad kirjad (välja arvatud VangS-i § 29 lõigetes 4 ja 5 sätestatud isikutele ja ametiasutustele adresseeritud kirjad) avab vanglateenistuse ametnik kinnipeetava juuresolekul, siis ei ole PS-i § 43 kaitseala viidatud lahendi kohaselt riivatud.

Lõike 3 järgi võib kinnipeetava kirjavahetuse ja telefoni teel edastatavate sõnumite sisu kontrollida kriminaalmenetluse seadustiku 3¹. peatükis sätestatud alustel ja korras. Lõige 5 sätestab, et ära saatmata ei või jätta kinnipeetava kirju riigiasutustele, kohalikele omavalitsustele ja nende ametiisikutele, samuti kaitsjale, advokaadist esindajale ning oma riigi konsulaartöötajale. Ebaselgust on tekitanud, keda peetakse silmas riigiasutuste all. Selle asemel kasutatakse edaspidi väljendit „ametiasutus avaliku teenistuse seaduse tähenduses“. Avaliku teenistuse seaduse (ATS) §-s 6 on määratletud nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse ametiasutus. Kuivõrd ametiasutuse ametnikud ja töötajad täidavad kinnipeetavaga suhtluses ametiasutuse ülesandeid, loetakse neile adresseeritud ja neilt saabunud kirjad samuti ametiasutuse kirjadeks. Vanglates erineva praktika tekkimise vältimiseks on otstarbekas lähtuda üheselt mõistetavast terminist. Paragrahvide järjestuse tõttu on ebaselgust tekitanud ka lõigetes 2, 3 ja 4 kasutatud termin „kontrollima“, mis on mõeldud kohaldamiseks üksnes KrMS 3¹. peatükis ning VangS-i 2. peatüki 3¹. jaos sätestatud alustel ja korras. Ebaselgust tekitavad terminid muudetakse ja kogu paragrahv sõnastatakse uuesti.

Samast põhimõttest lähtuvalt tehakse muudatused ka vahistatute kirjavahetuse ja telefonikõnede osas.

Eelnõu § 18 punktiga 18 tunnistatakse § 31 lõiked 3 ja 4 kehtetuks. Lõiked 3 ja 4 reguleerivad kinnipeetava poolt elektriseadme kasutamisega seotud kulude arvestust ja katmist. Lõike 3 järgi katab elektriseadmete kasutamise kulud kinnipeetav. Elektriseadme kasutamise kulude arvestamise periood on üks kuu ning kulude arvestamise aluseks on elektriseadme võimsus. Lõige 4 sätestab elektriseadme kasutamise kulude määrade ning nende arvestamise ja hüvitamise korra kehtestamiseks volitusnormi. Elektriseadme kasutamise kulude arvestus on töömahukas ja saadav tulu arvestusele kuluva töömahuga võrreldes ebaproportsionaalne. Elektriseadme kasutamise tasu mõjutavad seadme võimsus, seadmete arv, kuid ka vanglast eemal viibimine, näiteks tervishoiuteenuse saamiseks, mille korral on võimalik taotleda kulude summa vähendamist. Elektriseadmete arvestus käib iga vangla kohta eraldi. Iga kuu määratud kuupäevaks broneeritakse arvestussüsteemis järgmise kuu elektriraha. Iga kuu lõpus muutub jooksva kuu broneering tegelikuks väljamakseks isiku kontolt. Seda tehakse arvestussüsteemis praegu käsitsi, mis on ajamahukas tööloik. Juhul, kui kinnipeetaval ei ole raha elektri eest tasumiseks, teavitatakse üksust. Kui kinnipeetava vabakasutuskontol vahendid puuduvad, tuleb järgmise kuu kindlaks kuupäevaks paigutada elektriseade lattu. Arvestada tuleb ka sellega, et kinnipeetaval võib mingil perioodil olla isikliku seadme kasutamise keeld. Arvestades eeltoodut ja seda, et vangla peab tagama inimesele eluks vajaliku, loobutakse elektriseadmete kasutamise ja selle eest tasu maksmise arvestusest. Edaspidi kaetakse need kulud vanglate eelarvest.

Eelnõu § 18 punktiga 19 täiendatakse § 31¹ lõigetega 4 ja 5, milles täpsustatakse interneti kasutamise piiramisega seonduvat. Paragrahvi täiendatakse selliselt, et kui kinnipeetav kasutab internetti viisil, mis on vastuolus lõikes 1 sätestatud eesmärkidega, on vanglateenistusel õigus piirata interneti kasutamist või piirata juurdepääsu, et tagada interneti kasutamine lõikes 1 sätestatud eesmärkidega kooskõlas. Muudatus on ajendatud interneti kasutamisega seotud rikkumistest ja vajadusest neile rikkumistele õigeaegselt ja asjakohadelt reageerida. Kinnipeetavatel on tahvelarvuti kaudu võimalik kasutada vangiregistri iseteenindusportaali vanglale pöördumiste esitamiseks ja e-poes ostlemiseks. Iseteenindusportaali sisselogimiseks tuleb sisestada kasutajanimi ja parool, süsteemi sisselogimine käib kaheastmelise autentimisega, mis tähendab, et lisaks tuvastab süsteem kinnipeetava näokujutise, et veenduda, kas kasutaja, parool ja näokujutis on sama inimese omad. Vanglateenistusele on teada juhtumeid, kus mitukümmend kinnipeetavat kasutasid sisselogimiseks teise kinnipeetava nimesilti, kus peal on ka foto, või teisi fotosid. See võimaldas teha teise kinnipeetava nimel toiminguid, nt esitada kaebusi, samuti võimaldas see jätta teisele kinnipeetavale mustanddokumendi kaudu teateid, st suhelda varjatud viisil. Kinnipeetavad kasutasid omavahel suhtlemiseks süsteemis loodavate dokumentide mustandeid. Nt üks kinnipeetav koostas teksti kas pöördumise tegemiseks või vangla e-poe tagasiside funktsioonis, kuid ei saatnud seda ära. Pärast seda logis kaaskinnipeetav tema pildi, isikukoodi ja parooli abil iseteenindusportaali sisse ja nägi teise kinnipeetava koostatud mustandit. See viis olukorrani, kus oli võimalik suhelda keelatud viisil, samuti laadida üles infot. Juhul kui portaali logiti sisse teise isiku nõusolekul, tuli algselt distsiplinaarmenetlus, kui nõusolekut polnud, kriminaalmenetlus. Näiteks Tartu Vangla kinnipeetavate suhtes algatati 2025. aastal kaks kriminaalasja KarS-i § 217 lõike 1 tunnuste alusel, s.o arvutisüsteemile ebaseaduslikult juurdepääsu hankimise eest kaitsevahendi kõrvaldamise või vältimise teel. Olukorras, kus vanglal on kohustus korraldada vanglas järelevalve selliselt, et vanglas ei pandaks toime uusi õigusrikkumisi, ei saanud vangla sisuliselt mitte midagi selle olukorra ennetamiseks teha ja tegeleda tuli tagajärgedega.

Teine rikkumise näide puudutab avaliku e-toimiku (AET) kasutamist. AET-i kasutamisega ilmnes praktikas mitu probleemi. AET-is on võimalik suhelda nii vanglaväliselt kui vanglasiseselt, sh näha erinevaid dokumente, lisatud audio- või videofaile ja muud teavet, peamiselt kahel viisil. Näiteks kui keegi esitab AET-is menetlusse uue asja nii, et tema ise on kinnipeetava esindaja ja kinnipeetav on taotleja rollis, saab kogu selle asja kaudu esitatud teave viimasele kättesaadavaks. Sama tulemus on võimalik saavutada ka teistpidi, st kui vabaduses olev isik on ise taotleja ja kinnipeetav on tema esindaja. Suhtluspiirangutega isikutel seda võimalust ei ole, nende on kõik dokumendid automaatselt nähtamatuks tehtud, kuid nende kinnipeetavate puhul, kellel suhtluspiiranguid ei ole, seda piiratud ei ole. See viis olukorrani, kus AET-i kaudu tekkis kinnipeetavatele sisuliselt uus suhtluskanal. Need juhtumid kinnitavad, et interneti kasutamist võidakse aeg-ajalt kuritarvitada ja sel juhul peab vanglateenistusel olema võimalik interneti kasutamist õigel ajal piirata. Piirata ei tohi mõistagi igal juhul, vaid üksnes siis, kui interneti kasutamine on VangS-i eesmärkidega vastuolus. Igasugune piirang peab lähtuma proportsionaalsuse põhimõttest ega tohi osutada ülemääraseks. Interneti kasutamise ja juurdepääsu piiramise korra kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega. Kuivõrd

interneti kasutamise kord on reguleeritud justiitsministri 30. novembri 2000. a määruse nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“ peatükis 10¹, on otstarbekas sätestada piirangutega seonduv samas määruses.

Eelnõu § 18 punktiga 20 tunnistatakse kehtetuks VangS-i § 32¹. Väljasõidu ajaks antakse kinnipeetavale väljasõidutunnistus, mis on väljasõidu ajal kinnipeetava isikut tõendav dokument isikut tõendavate dokumentide seaduse § 2 lõike 1 ja § 4 lõike 1 tähenduses. Väljasõidutunnistuse andmise eesmärk oli, et kinnipeetav saaks väljasõidu ajal tõendada oma riigis viibimise seaduslikkust ja oma isikut avalik-õiguslikes ja eraõiguslikes suhetes, sealhulgas perekonnaseisutoimingute ja notariaaltoimingute tegemisel. Praktikas on olnud juhtumeid, kus väljasõidutunnistus ei ole täitnud oma eesmärki ega asenda isikutunnistust. Väljasõidutunnistuse väljastamine tekitab nii raha- kui ka ajakulu. Väljasõidutunnistuse blankettide loomiseks on Justiits- ja Digiministeeriumi vanglate osakonnal 2025. aasta eelarvesse arvestatud 4000 eurot. Ühe blanketi hind on umbes 1,70 eurot, millele lisandub käibemaks. Dokument tuleb kinnipeetavale vormistada hoolimata sellest, kas isikule on väljastatud kehtiv isikut tõendav dokument või kinnipidamise õiend. Valdav osa blankettidest läheb avavanglas viibivatele kinnipeetavatele ning need vormistatakse käskkirja alusel igaks lühiajaliseks väljasõiduks uuesti. Väljasõidutunnistuse eesmärki on võimalik saavutada teiste meetmetega, mis on kulu- ja ajatõhusamad, näiteks väljastades kinnipeetavale kinnipidamise õiendi, mis on reguleeritud vangistusseaduse §-s 18¹ ja määruses „Vangla sisekorraeeskiri“, või andes väljasõidu ajaks talle kätte tema isikut tõendava dokumendi.

Eelnõu § 18 punktiga 21 täiendatakse kehtiva seaduse § 34 lõikega 4¹. Muudatuse kohaselt võimaldatakse kinnipeetavale, kes on väljasaadetav väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduse¹ (VSS) tähenduses, vaid iseseisev riigikeeleõpe. Muudatus tuleneb kinnipeetava, kes on väljasaadetav VSS-i tähenduses, subjektiivsest õigusest eesti keelt õppida ning vangla kohustusest keeleõppes osalemise võimalus kinnipeetavale tagada.¹⁶ Seega on muudatuse tulemusel vanglal kohustus tagada väljasaadetavale kinnipeetavale iseseisev riigikeele õpe.

Eelnõu § 18 punktiga 22 täiendatakse kehtiva seaduse § 34¹ lõike 3 sõnastust. Muudatusega lisatakse sättesse, et lõikes viidatud määrus reguleerib lisaks kinnipeetavale õppimise eest makstava tasu määradele, arvutamisele ja maksmise korrale ka tasu maksmise aluseid. Samuti tuuakse Vabariigi Valitsuse 28. juuni 2007. a määrus nr 182 „Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord“ valdkonna eest vastutava ministri tasandile, kuna Vabariigi Valitsuse tasandil sellise korra kehtestamine ei ole põhjendatud. Tegu on karistuse täideviimisega seotud rakendusliku küsimusega ja arvestades, et vanglate eelarve kinnitab valdkonna eest vastutav minister (VVS § 49 lg 1 p 9), on kinnipeetava õppimise tasustamisega seonduvad küsimused otstarbekas lahendada ministri tasandil (rakendusakti kavandi nr 3).

Eelnõu § 18 punktiga 23 muudetakse kehtiva seaduse § 37 lõike 2 punkti 1 ning viiakse sätte sõnastus kooskõlla riikliku pensionikindlustuse seadusest tulenevaga. Tulenevalt riikliku pensionikindlustuse seaduse §-st 7 on õigus vanaduspensionile isikul, kes on saanud 65-aastaseks ja kellel on vähemalt 15-aastane Eestis omandatud pensionistaaž. Pensionistaaž on

¹⁶ Riigikohtu halduskollegiumi 30.06.2023. a. otsus nr 3-20-1629

nimetatud seadusest tulenevalt aeg, mil pensionikindlustatu oli hõivatud riiklikule pensionile õigust andva tegevusega.

Eelnõu § 18 punktidega 24 ja 25 tunnistatakse VangS § 43 lõike 2 kolmas lause kehtetuks ja §-i täiendatakse uue lõikega 2¹. Kinnipeetava töötasu määrad, arvutamise ja maksmise korra kehtestab praegu Vabariigi Valitsus. Muudatuse kohaselt kehtestab edaspidi kinnipeetava töötasu määrad, arvutamise ja maksmise korra valdkonna eest vastutav minister määrusega. Puudub vajadus, et kinnipeetava töötasuga seonduv kord peaks olema reguleeritud Vabariigi Valitsuse tasandil. Kehtivas sõnastuses peab kinnipeetava töötasu olema vähemalt 10 protsenti töölepingu seaduse § 29 lõike 5 alusel kehtestatud töötasu alammäärast. Töö tasustamisel lähtutakse töö eripärast ja töötatud ajast. Neid põhimõtteid ei muudeta. Kuivõrd põhimõtted, millest kinnipeetava töö tasustamisel lähtuda, tulenevad seadusest, piisab kui sellega seotud üksikküsimused reguleeritakse ministri määrusega. Kuivõrd volitusnorm peab olema eraldi lõikes, sätestatakse volitusnorm lõikes 2¹.

Eelnõu § 18 punktide 26 ja 42 muudatused

Eelnõu § 18 punktiga 26 muudetakse VangS § 44. Muudatuse tulemusel kantakse 50 protsenti vangla isikuarvele laekuvatest summadest rahalise nõude esitajale, kui selleks on olemas tehniline võimekus, või Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses kinnipeetava nimele avatud kontole või nende võimaluste puudumisel kinnipeetava maksukorralduse seaduse § 105 lõikes 1 nimetatud kontole (edaspidi *ettemaksukonto*). Sätte eesmärk on kehtestada kohustuslik jaotusreegel vanglasisesele isikuarvele laekuvate summade suhtes, mille kohaselt 50% laekumisest suunatakse täitmisele pööratud rahaliste nõuete rahuldamiseks, määrates ühtlasi alternatiivide järjestuse sõltuvalt tehnilise võimekuse ja pangasuhte olemasolust. Tehnilise võimekuse puudumisel kantakse summa otse kinnipeetava nimele Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses avatud kontole. Arvelduskonto puudumisel kantakse summa ettemaksukontole. Ettemaksukontole kantud summat käsitletakse sarnaselt tagastusnõudega, võttes arvesse maksukorralduse seaduse § 34. See tähendab, et tagastusnõuet saab arestida ja sellele võib täitemenetluse käigus pöörata sissenõuet nagu rahalisele nõudele. Muudatuse tulemusel ei ole Riigi Tugiteenuste Keskusel (RTK) ega vanglal enam tarvis pidada arvestust kinnipeetava nõuete täitmise üle. Nõuded täidetakse automaatselt vastavalt MKS-is ja täitemenetluse seadustikus (TMS) sätestatud korrale. Seega väheneb kahe asutuse töökoormus.

Kui kinnipeetava vastu ei ole rahalisi nõudeid, hoiustatakse vanglasisesele isikuarvele laekuvast summast isikuarvel 20 protsenti vabanemistoetusena ja ülejäänu jäetakse kinnipeetavale vanglasiseseks kasutamiseks vangla sisekorraeeskirjas sätestatud korras. Kui kinnipeetava vastu on täitmisele pööratud rahalisi nõudeid vähem kui 50 protsendi ulatuses isikuarvele kantavast summast, kantakse rahaliste nõuete katteks vajaminev summa nõude esitajale, kui selleks on olemas tehniline võimekus, Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses kinnipeetava nimele avatud kontole või nende võimaluste puudumise korral ettemaksukontole, 20 protsenti hoiustatakse vabanemistoetusena isikuarvel ja ülejäänud summad jäetakse kinnipeetavale vanglasiseseks kasutamiseks vangla sisekorraeeskirjas sätestatud korras.

Lõige 5 täpsustab maksejõuetusmenetlusega seonduvat. Kohustustest vabastamise menetluses rahuldab võlausaldajate nõudeid (teeb väljamakseid) usaldusisik, mistõttu tuleb usaldusisikule tagada võimalus kasutada kinnipeetavast võlgniku rahalisi vahendeid võlausaldajate nõuete rahuldamiseks ja menetluskulude kandmiseks.

Võlgade ümberkujundamise menetluses on vara käsutusõigus võlgnikul, mistõttu säilib kinnipeetavast võlgnikust tema käsutusõigus enda vara üle, ning tuleb võimaldada võlausaldajate nõuete rahuldamiseks maksete tegemine ka võlgniku enda poolt.

Kinnipeetavast võlgniku pankrotimenetluse korral läheb võlgniku vara käsutusõigus pankrotiseaduse § 35 lg 1 p 2 üle pankrotihaldurile. Seega kuulub võlgniku vanglasiseseks kasutamiseks jäetud rahalised vahendid ja muud võimalikud vabaks kasutamiseks jäävad vahendid pankrotivara hulka ning selle käsutusõigus on vaid pankrotihalduril. Vajalikud korraldused vahendite ümber kandmiseks annab pankrotihaldur.

Ettemaksukonto kasutamisel rakendub automaatselt maksukorralduse seaduse (MKS) § 105 lg 6 kohaselt rahaliste kohustuste täitmise järjekord. Selline süsteem võimaldab isikul, sh kinnipeetaval, täita nii riiklikke kui ka eraõiguslikke rahalisi kohustusi. MKS § 34 lg 4 kohaselt ei takista tagastusnõude pantimine, arestimine ega sissenõude pööramine tagastusnõudele selle tasaarvestamist tasumisele kuuluvate rahaliste kohustustega ega enammakse tagastamise pikendamist või peatamist vastavalt MKS §-le 107. Tasaarvestamine on maksunõuete täitmise viis, mille puhul maksuvõlg ja maksukohustuslase tagastusnõue kustuvad vastastikku. Selleks peavad olema täidetud tasaarvestuse üldised eeldused, eelkõige vastastikuste sissenõutavate nõuete olemasolu, ning teatud juhtudel tuleb arvestada ka maksu- või pankrotimenetluse erireegleid.

Riigikohtu praktikas on tunnustatud, et seadusandjal on ulatuslik kaalutlusruum nõuete rahuldamise järjekorra kujundamisel. Riigikohus on selgitanud, et ettemaksukontol kajastuvad maksukohustuslase rahalised nõuded riigi vastu (Riigikohtu 18. juuni 2013. a määrus haldusasjas nr 3-3-1-28-13, p 13) ning samuti on kohtupraktikas kinnitatud õigust tasaarvestada tagastusnõue maksunõudega. Maksu- ja Tolliameti hallatav ettemaksukonto ei ole käsitatav üldise võlausaldajate rahuldamise keskkonnana, vaid maksukorralduse seaduses sätestatud maksuarvestuse mehhanismina, mille kaudu maksuhaldur peab arvestust maksukohustuslase rahaliste kohustuste ja tagastusnõuete üle. Ettemaksukonto kaudu toimuv tasaarvestus ei kujuta endast klassikalist eraõiguslikku täitmist ega võlausaldajate vahelist konkurentsi, vaid maksusuhtest tulenevat avalik-õiguslikku arvestustoimingut, mille eesmärk on tagada maksukohustuste korrektne ja efektiivne täitmine.

Sellest tulenevalt ei ole maksuhalduri poolt ettemaksukontol oleva enammakse tasaarvestamine maksuvõlga samastatav riigi eelisõigusega teiste võlausaldajate ees samas tähenduses nagu eraõiguslikes täitemenetlustes. Eraõiguslikes suhetes konkureerivad võlausaldajad omavahel võlgniku vara pärast ning nende nõuded rahuldatakse täitemenetluse korras. Maksusuhtes toimub aga maksukohustuslase ja riigi vahel vastastikuste rahaliste kohustuste arvestus, mille tulemusena lõpevad nõuded tasaarvestuse kaudu enne, kui tekib olukord, kus raha oleks võimalik käsitada võlgniku vabalt käsutatava varana.

Võrdsuspõhiõiguse (PS § 12) seisukohalt tähendab see, et kuigi maksuhalduri tasaarvestus võib praktikas viia olukorrani, kus teised võlausaldajad ei saa maksukohustuslase ettemaksukontol olevat enammakset täitemenetluses kasutada, ei ole tegemist klassikalise võrdsusriivega samas olukorras olevate isikute vahel. Maksuhaldur ei tegutse sellisel juhul eraõigusliku võlausaldajana, vaid täidab avalik-õiguslikku ülesannet maksukohustuste sissenõudmisel. Maksusuhe erineb oma olemuselt eraõiguslikest kohustussuhetest ning seadusandjal on maksusüsteemi kujundamisel ulatuslik kaalutlusruum, et tagada maksude efektiivne kogumine ja riigi fiskaalhuvide kaitse. Samas on Riigikohus rõhutanud, et riik ei või kasutada oma võimumonopoli selleks, et luua enda nõuete täitmiseks põhjendamatult soodsamaid tingimusi võrreldes teiste nõuetega, kuna see oleks vastuolus võrdsuspõhiõigusega ning riivaks omandipõhiõigust (PS § 32). Tsiviilkolleegium on märkinud, et riik ei tohi kehtestada enda nõuete täitmisel soodsamaid tingimusi võrreldes teiste nõuetega (Riigikohtu otsus kohtuasjas nr 2-25-2805/9, 19.11.2025).

Käesolevas kontekstis tuleb arvestada vangla kui erilise keskkonna eripära. Vanglas puudub tavapärane krediiditurusuhe ning kinnipeetav ei saa oma isikuarvet samal määral vabalt käsutada nagu vabaduses viibiv isik. Samal ajal tagab riik kinnipeetavale eluks vajalikud tingimused. Seetõttu tuleb vangla kontekstis hinnata rahaliste vahendite arvestamise ja nõuete täitmise süsteemi erirežiimina, mis erineb tavapärasest tsiviilkäibest. Ettemaksukonto süsteem ei ole Eesti õiguses uus ega erandlik nähtus. Ka praegu on RTK-le arestimisakte täitmiseks esitanud peamiselt kohtutäiturid ja pankrotihaldurid, samas kui Maksu- ja Tolliamet on esitanud arestimisakte üksikutel juhtudel. Kavandatav lahendus, mille kohaselt kantakse kinnipeetavate vastu suunatud nõuete katteks laekuvad summad ettemaksukontole, on põhjendatud legitiimsete eesmärkidega. Esiteks võimaldab see kasutada Maksu- ja Tolliameti automatiseeritud arvestussüsteemi, mis vähendab vanglate ja Riigi Tugiteenuste Keskuse halduskoormust. Teiseks tagab ettemaksukontolt toimuv automaatne arvestus nõuete tõhusama täitmise. Alternatiivsed lahendused oleksid oluliselt kulukamad ning samal ajal vähem efektiivsed. Seega ei saa üksnes asjaolust, et kinnipeetavate ja vahistatute vastu suunatud nõuete katteks laekuvad summad kantakse ettemaksukontole, järeldada kohtutäiturite või nende kaudu tegutsevate võlausaldajate õiguste lubamatut riivet. Tegemist on maksusüsteemi toimimisest tuleneva tehnilise arvestusmehhanismiga, mille võimalik mõju teiste võlausaldajate positsioonile on piiratud ning mida õigustab maksude efektiivse kogumise eesmärk. Kinnipeetavate ja vahistatute nõuete täitmine ettemaksukonto kaudu võimaldab vabaneda ebamõistlikust halduskoormusest ja samas tagada paremini see, et on võimalik täita nii riigi kui muude võlausaldajate nõudeid.

RTK andmete kohaselt tehti ajavahemikul 01.01.2024–13.11.2025 kinnipeetavate isikuarvetelt (nõuete fondist) täite- ja pankrotiasjades väljamakseid summas u 2,9 mln eurot. Kohtutäiturite võimalused nõudeid täita ei ole välistatud, samuti on täitemenetluses on võimalik arestida ka kinnipeetava arvelduskontosid pankades. Samuti ei pruugi kinnipeetavate vastu olla Maksu- ja Tolliametil aktiivseid maksu- või muid nõudeid. Tuleb arvestada, et seni ei ole MTA ka kinnipeetavate nõuete kontolt maksunõuete mahaarvestamist enamasti taotlenud.

Kokkuvõttes on ettemaksukontole laekuvate summade suunamine proportsionaalne meede. Tegemist on erirežiimiga, mis ei kuulu tavapärase tsiviilkäibe alla, ning riigil on vangistuse

täideviimisel ja sellega seotud omandipõhiõiguse piirangute kujundamisel ulatuslik regulatiivne otsustusruum. Muudatuse eesmärk on legitiimne ning valitud meede on sobiv ja vajalik.

Eelnõu § 18 punktiga 42 muudetakse VangS § 93 lõiget 2. Muudatus on seotud eelnõu § 18 punktiga 26. VangS § 90 lõike 1 järgi kohaldatakse eelvangistuse kandmisele VangS-i 1., 2., ja 7. peatüki sätteid 5. peatükis sätestatud erisustega. Sellest tulenevalt sätestatakse vahistatu isikuarvega seonduv eraldi §-s. Vahistatule avatakse vanglasisene isikuarve. Vahistatu isikuarve suhtes ei kohaldata käesoleva seaduse § 44 lõikes 6 ja lõike 7 punktis 1 sätestatud.

Eelnõu § 18 punktiga 27 tunnistatakse kehtetuks kehtiva seaduse § 44¹. Kehtetuks tunnistamine on seotud kahe andmekogu liitmisega. Kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteem liidetakse vangiregistriga. Vastavad andmekoosseisud lisatakse vangiregistri sätete juurde.

Eelnõu § 18 punktiga 28 tunnistatakse kehtetuks kehtiva seaduse § 53 lõige 4. Kehtiv VangS-i § 53 lg 4 sätestab, et vanglas kinni peetava isiku suhtes, kes on toime pannud tahtliku enesevigastuse, tekib Tervisekassal regressiõigus tervishoiuteenustele kulutatud summade tagasinõudmiseks. Nimetatud säte reguleeris varem vangla regressiõigust kulutatud summade tagasinõudmiseks. Tervishoiuteenust vanglas osutab 1. juulist 2024 Tervisekassa. Tervishoiuteenuse osutamise ülesande üleandmisel vanglalt Tervisekassale muudeti sätet nii, et vangla asemel on regressinõue Tervisekassal. Samas ei ole Tervisekassa seda võimalust kunagi rakendanud ja seda sätet ei ole enam vaja. Lisaks tegi õiguskantsler¹⁷ 17.06.2025 Justiits- ja Digiministeeriumile ettepaneku ette valmistada vangistusseaduse § 53 lõike 4 muudatused, kuivõrd VangS-i § 53 lõikes 4 sätestatud meede on õiguskantsleri hinnangul vastuolus rahvusvaheliste kinnipidamisstandardite ja rahvusvaheliste organisatsioonide seisukohtadega. Sätte kehtetuks tunnistamise tulemusel on kinnipeetava õigus võrdsele kohtlemisele (PS § 12) ja tervise kaitsele (PS § 28) paremini tagatud ning regulatsioon on kooskõlas rahvusvaheliste kinnipidamisstandardite ja rahvusvaheliste organisatsioonide seisukohtadega.

Eelnõu § 18 punktiga 29 täiendatakse kehtiva seaduse § 65 lõiget 5 teise lausega, mille kohaselt võib vanglateenistuse ametnik kinnipeetava käitumist arvesse võttes kustutada distsiplinaarkaristuse ka enne eelnimetatud tähtaja saabumist. Muudatus tuleneb vanglateenistuse strateegias väljatoodud juhtumipõhisest individuaalsest lähenemisest ja kriminaalpoliitika põhialustes ettenähtud isikute järkjärgulise vabastamise põhimõttest, mis tähendab, et väheneb inimese vangistuses, sealhulgas kinnises vanglas viibimise aeg ning suureneb kogukondlike karistuste, nagu elektroonilise järelevalve ja avavangla osakaal. Muudatusest tulenev annab juhtumikorraldajale võimaluse individuaalsemaks lähenemiseks ning inimesele võimaluse teatud hüvede saamiseks, mis on seotud distsiplinaarkaristuse olemasoluga.

Eelnõu § 18 punktidega 7, 12, 15, 16 ja 30 muudetakse §-s 68 sätestatud isiku läbiotsimise korda selgemaks ja üheselt mõistetavamaks ning tehakse seaduses muudatused vastavalt

¹⁷ Vanglas ennast tahtlikult vigastanud inimese ravikulud.pdf

läbiotsimise mõiste definitsiooni muutusele. Mitmed normid ei muutu sisu poolest, vaid viiakse vastavusse läbiotsimise, läbivaatuse või turvakontrolli mõistega. Kehtiv regulatsioon on suure üldistusastmega, jättes haldusorganile ulatusliku kaalutlusruumi ning lubatud tegevuse piiri ebamääraseks. Vangistusseaduses kasutatakse „läbiotsimise“ termin ei erista eri läbiotsimistoiminguid ning hõlmab kõiki tegevusi, mis aitavad kaasa keelatud esemete leidmisele nii isiku juurest kui ka ruumist. Sõltuvalt läbiotsimistoimingust on riive isiku jaoks väga erinev ning seetõttu on oluline sätestada eri toimingute jaoks õiguslik alus. Näiteks võrreldes lahtiriietumisega läbiotsimisega on vaatlemise, kompimise, tehnilise vahendi või sellekohase väljaõppe saanud teenistuslooma abil läbiotsimine väiksema riivega meede, mille lubamise alused on laiemad.

Toimingute eristamiseks võetakse kasutusele „läbivaatuse“ ja „turvakontrolli“ mõisted. Vanglas keelatud esemete ja ainete avastamiseks on vanglateenistuse ametnikul õigus teha kinnipeetavale ning vanglasse saabuvale ja vanglast väljuvale isikule turvakontrolli ja läbivaatust. Nimetatud sätte mõte ei ole seaduses uus, kuid sätestatakse uutes lõigetes ja eristatakse eri läbiotsimisviise. Turvakontroll hõlmab isiku, tema asjade ja riiete kontrolli vaatlemise, kompamise, tehnilise vahendi või sellekohase väljaõppe saanud teenistuslooma abil. Turvakontrolli tegemine on kohustuslik määruse „Järelevalve korraldus vanglas“ §-s 32 nimetatud juhtudel.

Isiku läbivaatuse käigus kontrollitakse, kas kinnipeetaval, vanglasse siseneval või vanglast väljuval isikul võib olla riietes, kehal või tema kehasse peidetud vanglas keelatud esemeid või aineid. Kuna läbivaatus võib olla isiku jaoks ulatuslikuma riivega, on selle kinnipeetavatele tegemine lubatud üksnes põhjendatud aluse olemasolu korral. Selliseks juhtumiks võib olla nt olukord, kui isikul tekkis väljaspool vanglat viibides või kokkupuutel kolmandate isikutega, sh teiste kinnipeetavatega, võimalus omandada keelatud esemeid. Riigikohus on 19. juuni 2025. a lahendis nr 3-22-1384 selgitanud, et julgeolekukaalutlusel kompamisest intensiivsema astmega läbiotsimine ei saa põhineda abstraktsel ohul, vaid eeldab konkreetset ohtu. Samuti viitab kohus EIK-i praktikale, mille kohaselt kinnipeetava süstemaatilised lahtiriietumisega läbiotsimised, mis ei tugine konkreetsele ohule, st ei tulene kinnipeetava käitumisest või erandlikust ohuolukorrast vanglas, on ülemäärased kontrollimeetmed ja kujutavad endast inimväärikust alandavat kohtlemist (EIÕK art 3).⁸ Lahtiriietumisega läbiotsimist võib kohtu hinnangul õigustada vanglale varem teada olev info, nt et kinnipeetaval on kavatsus kasutada vägivalda, või kui kinnipeetavate käitumine viitab ohule vangla julgeolekule või on tuvastatud keelatud esemete kadumine tööobjektilt. See loetelu ei ole ammendav. Ohuks vangla julgeolekule ja põhjendatud aluseks võib olla ka nt olukord, kus vanglas on teatud ajavahemikus tuvastatud keelatud esemete või ainete kasv ning vanglale ei ole teada, millist kanalit kaudu need sisse tulevad. Turvakontrolli ja läbivaatust teeb kinnipeetavaga samast soost vanglateenistuse ametnik. Kui see on vajalik vahetu ohu tõrjumiseks, võib turvakontrolli ja läbivaatust teha erandina vanglateenistuse ametnik, kes ei ole kinnipeetavaga samast soost. Näiteks kui vanglateenistuse ametnik tunneb turvakontrollis, et kinnipeetaval on keha juurde peidetud terariist, võib turvalisuse tagamiseks kinnipeetavale läbivaatust teha ka vastassoost ametnik. Olukorrad, kui läbivaatuse tegemine võib olla vajalik, on välja toodud seaduses. Samas ei ole nimetatud loetelu ammendav, kuna vanglal võib olla põhjendatud kahtluse

olemasolul vajalik isik läbi vaadata ka seaduses sätestamata juhtudel. Selliseks võib olla nt olukord, kui isik viibib eluosakonnas ja tegeleb tavapäraste toimetustega, kuid vanglale laekub info, et kinnipeetav võib peita enda juures keelatud eset või ainet. Läbivaatuse tegemisel lähtub vangla põhjendatud kahtluse olemasolust. Läbiotsimise mõiste jääb jätkuvalt kehtima elu- ja olmeruumide ning teiste ruumide ja territooriumi läbiotsimisel. Läbiotsimise eesmärk on leida ruumidest või territooriumilt vanglas keelatud aineid ja esemeid vaatlemise, kompamise, tehnilise vahendi või sellekohase väljaõppe saanud teenistuslooma abil. Selle käigus võib läbi otsida ka ruumis või territooriumil asuvad esemed.

Kehaõnsuste läbivaatust võib teha üksnes juhul, kui muude meetmetega ei ole võimalik läbivaatuse eesmärki saavutada ja see on eesmärgi suhtes proportsionaalne. Kehaõnsuste läbivaatust võib teha ainult tervishoiutöötaja. Proportsionaalseks võib pidada olukorda, kus leidmata ese või aine võib kujutada ohtu vangla või kinnipeetavate julgeolekule või tervisele. Eelkõige võivad sellisteks aineteks ja esemeteks olla narkootilised ained, ravimid, mobiilid, terariistad või muud esemed või ained, millega on võimalik isikute elu ja tervist kahjustada.

Ajavahemikul 01.01.2025–01.09.2025 on vanglates kokku toimunud narkootilise aine või joovasti tarvitamisega või vastava kahtlusega seotud sündmusi 325. Vanglasse sissetoimetamisel (sealhulgas kokkusaamine, pakk, kiri) on ära võetud joovastiga seotud ühikuid kokku 2522. Suurema osa nendest moodustasid ravimid (sh nikotiiniplaastrid), kuid kolme vangla peale oli narkootikumidega seotud sündmusi kokku 43. Lisaks narkootikumidele on leitud 134 süütaamisvahendit, 4 mobiiltelefoni, tubakat, SIM-kaarte jms. Eeltoodu põhjal on oluline, et vanglal oleks põhjendatud vajaduse korral õigus kinnipeetav või külastaja läbi vaadata ning seaduses sätestatud alusel teha ka kehaõnsuste kontrolli.

Turvakontroll ja läbivaatus riivavad kinnipeetavate ning vanglasse sisenevate isikute põhiõigusi. Riive ulatus sõltub toimingu liigist, nt tehnilise vahendi või teenistuslooma kasutamine on leebe sekkumine, samas kui alasti läbivaatus on intensiivsem ja kehaõnsuste kontroll kõige intensiivsem meede. Isiku suhtes tehtav turvakontroll ja läbivaatus võivad riivata nii põhiseaduses sätestatud eraelu puutumatust (PS § 26) kui ka inimväärikust (PS § 10). Kuna vanglal on kohustus tagada vangla, kinnipeetavate ja külastajate julgeolek ja turvalisus, siis nimetatud meetmete kasutamine vangla poolt on õigustatud. Nimetatud meetmed on sobivad keelatud esemete ja ainete avastamiseks ning neid ei ole võimalik avastada vähem riivavate abinõudega. Kuigi riive võib olla isikule läbivaatuse korral intensiivne, on see õigustatud, arvestades vanglate turvalisuse tagamise kaalukust. Kuna läbiotsimise sätted on püsinud muutumatuna aastaid, siis muudatustega tehakse normid selgemaks ja täpsemaks. Muudatused ei riiva isikute põhiõigusi ulatuslikumalt varasema regulatsiooniga võrreldes, kuna normide sisu ei muutu. Täpsustatud regulatsioon aitab ametnikel püsida seatud piirides ning aitab ära hoida ülemäärast sekkumist.

Vangistusseaduses sätestatakse ka kohustus sisestada andmed läbivaatuse kohta vangiregistrisse. Dokumenteerimise vajaduse nägi eespool viidatud lahendis ette Riigikohus, kuna see annab isikule võimaluse enda õigusi paremini kaitsta. Täpsemad dokumenteerimist vajavad andmed sätestatakse vangiregistri põhimääruse lisas 1.

Läbiotsimise, turvakontrolli ja läbivaatuse täpsem kord on reguleeritud justiits- ja digiministri määruse “Järelevalve korraldus vanglas” 4. peatükis. Määruses tuuakse välja, milliseid isikuid ei tule läbi otsida, ning täpsustatakse läbiotsimise protseduuri. Vangistusseaduse muudatusega luuakse selgem volitusnorm, mis võimaldab määruses reguleerida, milliseid isikuid vanglasse sisenedes läbi ei pea otsima. Praktikas volitusnormi sõnastamine muutusi kaasa ei too, kuna määruse säte on reguleeritud varasemalt sätestatud, kuid üldisema volitusnormi alusel.

Eelnõu § 18 punktiga 31 loetakse VangS-i § 74 tekst lõikeks 1 ja paragrahvi täiendatakse lõikega 2, mis annab võimaluse kinnipeetava vabastamist ette valmistada §-des 104²³ ja 104²⁴ sätestatud vormis ehk võrgustikutööna. Vanglateenistuse ametnik või töötaja võib vajaduse korral kaasata kinnipeetava vabastamise ettevalmistamisse kriminaalhooldusametniku. Vangla, teatades kriminaalhooldusosakonda kinnipeetava vabanemise aja, määrab kriminaalhooldusametniku, kes kinnipeetava vabastamise ettevalmistamises osaleb. Kriminaalhooldusametnik võib vabastamist ette valmistada samuti võrgustikutöö vormis, mis tähendab, et ettevalmistamisse võib kaasata teisi asutusi, kes aitavad kaasa kinnipeetava vabadusega kohanemisele ja ühiskonda sulandumisele.

Eelnõu § 18 punktiga 32 muudetakse VangS-i § 75 lõiget 4. Muudatus on seotud eelnõu § 18 punkti 26 muudatustega. Vabastamisel makstakse kinnipeetavale välja tema isikuarvel olevatest summadest välja vabanemistoetus ja vanglasiseseks kasutamiseks jäetud summa. Need kantakse Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses kinnipeetava nimele avatud kontole või selle puudumisel ettemaksukontole. Kinnipeetavale, kellel ei ole vabanemisel piisavalt raha, et jõuda vabanemisjärgsesse elukohta, makstakse ühekordset toetust käesoleva lõike 4¹ alusel kehtestatud määra ulatuses. Vabanemisjärgsesse elukohta sõiduks mõeldud summa võib vangla valikul välja maksta ka sularahas või kanda sõidukikaardile. See on vajalik nt siis, kui inimesel ei ole pangakaarti, et tasuda sõidu eest vanglast oma elukohta. Jätkuvalt on tagatud ühekordne toetus juhul, kui inimesel ei ole piisavalt raha vanglast elukohta liikumiseks.

Eelnõu § 18 punktidega 33–38 muudetakse kehtiva vangistusseaduse §-s 76 lõikeid 1, 3, 5, 6 ja 7 ning paragrahvi täiendatakse lõigetega 8–11, mis reguleerivad eelnõuga KarS-i lisatava vabastatismehhanismiga seotud tegevusi. VangS-i § 76 lõige 3 reguleerib vangla tegevusi sellise kinnipeetava puhul, kes oli kuriteo toimepanemise ajal noorem kui 18-aastane ning keda kohus ei vabasta enne tähtaja lõppemist vangistusest esimesel võimalusel, mis on sätestatud KarS-i § 76¹ lõikes 1. Kehtiva seaduse kohaselt peab vanglateenistus esitama materjalid uuesti ennetähtaegse vabastamise otsustamiseks järgmise seaduses sätestatud tähtaja möödumisel. Kuna KarS-i § 76¹ lõiget 2 muudetakse selliselt, et uue tähtaja lõppedes kinnipeetav allutatakse käitumiskontrollile, kui kohus ei ole seda keelanud, muudetakse ka VangS-i § 76 lõike 3 sõnastust.

VangS-i § 76 lõige 5 reguleerib selliseid juhtumeid, kus kinnipeetav on enne tähtaja lõppu vangistusest vabastatud, kuid rikkunud käitumiskontrolli nõudeid või katseajal pannud toime uue tahtliku kuriteo ja ta on saadetud tagasi vanglasse. Lõikes 5 on sätestatud tähtaeg, mille jooksul on vanglal taas kohustus esitada kohtule materjalid kinnipeetava enne tähtaja lõppu

vangistusest vabastamiseks, ning kohtul on kehtiva seaduse kohaselt võimalus seda tähtaega muuta. Eelnõus sätestatakse süüdimõistetu ennetähtaegse vabanemise võimalus, kui kohus on määranud tähtaja, mille möödumisel süüdimõistetu allutatakse automaatselt käitumiskontrollile, ning kohus ei ole seda keelanud vangla või prokuratuuri põhjendatud taotlusel.

VangS § 76 lõike 6 esimene lause tunnistatakse kehtetuks seoses KarS § 76 lõike 3 kehtetuks tunnistamisega, mille kohaselt ei vabastata ennetähtaegselt kinnipeetavat, kellel on jäänud vangistuse lõpuni vähem kui kaks kuud. Eelnõu näeb ette võimaluse, et automaatse käitumiskontrollile allutamise korras on see võimalik kas või üks päev enne tegelikku vangistuse lõppu.

VangS-i § 76 lõikes 7 sisaldub volitusnorm ministrile kinnipeetava tingimisi ennetähtaegse vabastamise materjalide ettevalmistamise korra kehtestamiseks. Eelnõukohaste muudatuste tõttu on vaja täiendada ka volitusnormi ja korra pealkirja ning sisu. Lisatakse nn hädapiduri taotluse kohtule esitamise seadus. Samuti viiakse sõnastus kooskõlla KarS-i §-de 76, 76¹ ja 77 pealkirjade täiendustega ning „tingimisi ennetähtaegsele vabastamisele“ lisatakse „käitumiskontrollile allutamine“. Pärast muudatust on korra pealkiri „Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise ja käitumiskontrollile allutamise materjalide ettevalmistamise ning kinnipeetava vabastamise keelamise taotluse esitamise kord“.

Paragrahvi 76 täiendatakse uute lõigetega 8–11.

Lõige 8 annab vanglale ühelt poolt õiguse ning paneb teisalt ka kohustuse sekkuda eelnõus käsitletavasse automaatse käitumiskontrollile allutamise kulgu. Tegemist on nn hädapiduriga, mis võimaldab vanglal teavitada kohut kinnipeetava jätkuvast ühiskonnaohtlikkusest vms tegurist, mille põhjal peaks kohus konkreetse kinnipeetava automaatset käitumiskontrollile allutamist hindama ning vajaduse korral selle keelama. Eelnõuga sätestatakse üldisemalt loetelu teguritest, mille esinemisel peab vangla taotluse kohtule esitama, kui kinnipeetava vangistuse eesmärgid ei ole saavutatud ja ta tekitaks käitumiskontrollile allutamise korral jätkuvalt suurt ohtu ühiskonnale. Seadus ei nõua tingimata nende kahe asjaolu koos esinemist, kuid praktikas on need omavahel seotud. Eraldi on seaduses välja toodud viide KarS-i §-le 54, mille puhul on kohus kohaldanud välismaalasest kinnipeetavale väljasaatmist. Kui seda ei ole automaatse käitumiskontrollile allutamise ajaks täide viidud, tuleb vanglal tingimata esitada kohtule nn hädapiduri taotlus. Et anda kohtule piisav aeg otsustamiseks, tuleb põhjendustega ettepanek edastada hiljemalt 30 päeva enne automaatse käitumiskontrollile allutamise tähtaja möödumist. KrMS-i § 426 lõike 2¹ alusel võib kohtule taotluse esitada ka prokuratuur. Praktikas peaksid vangla ja prokuratuur tegema koostööd ja vangla saab prokuratuurile nn hädapiduri esitamise aega meelde tuletada, kuid seaduses ei ole otstarbekas sellist nõuet sätestada. Küll aga saab seda täpsustada vastavas rakendusaktis. Vanglal ei ole otstarbekas saata prokuratuurile teavitust kõikide kinnipeetavate kohta, kellel on automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg saabus, ning prokuratuuril ei ole omakorda otstarbekas kõikide kinnipeetavate puhul teha analüüsi, kas esitada nn hädapiduri taotlus või mitte. Vangla ja prokuratuur peavad kokku leppima koostöös ning vajadusel sätestama põhipunktid

määruses. Vangla peab igal juhul oma sisekorra ja IT-lahendusega tagama, et teeb mõistlikul ajal enne automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäeva saabumist otsuse, kas esitada kohtule taotlus keelamiseks või mitte.

Lõike 8 lõppu on lisatud täiendus, mille kohaselt võib vangla edastada nn hädapiduri taotluse ka siis, kui nn automaatse käitumiskontrollile allutamiseni on jäänud vähem kui 30 päeva, seda põhjendatud vajaduse korral, ning lisaks peab vangla taotluses selgitama, miks seda ei olnud võimalik varem esitada. Näiteks juhtumid, kus kinnipeetav, kellel on jäänud automaatse käitumiskontrollile allutamiseni vähem kui 30 päeva, hakkab rikkuma vangla korda sellisel määral, mis oleks nn hädapiduri tõmbamise aluseks, või kus kinnipeetav paneb vahetult enne automaatset käitumiskontrollile allutamist vanglas toime kuriteo. Neil juhtudel ei ole võimalik kinnipeetavat allutada käitumiskontrollile, et siis teda vabaduses näiteks taga otsida ja vahistada. Otstarbekas on anda vanglateenistusele võimalus esitada sellistel juhtudel kohtule taotlus hiljem.

Kui mingit põhjust automaatset käitumiskontrollile allutamist keelata ei ole, ei pea vangla tegema põhjalikku hindamist. Sel juhul teeb vangla tavapäraseid ettevalmistused kinnipeetava vabastamiseks ja kriminaalhooldusele suunamiseks.

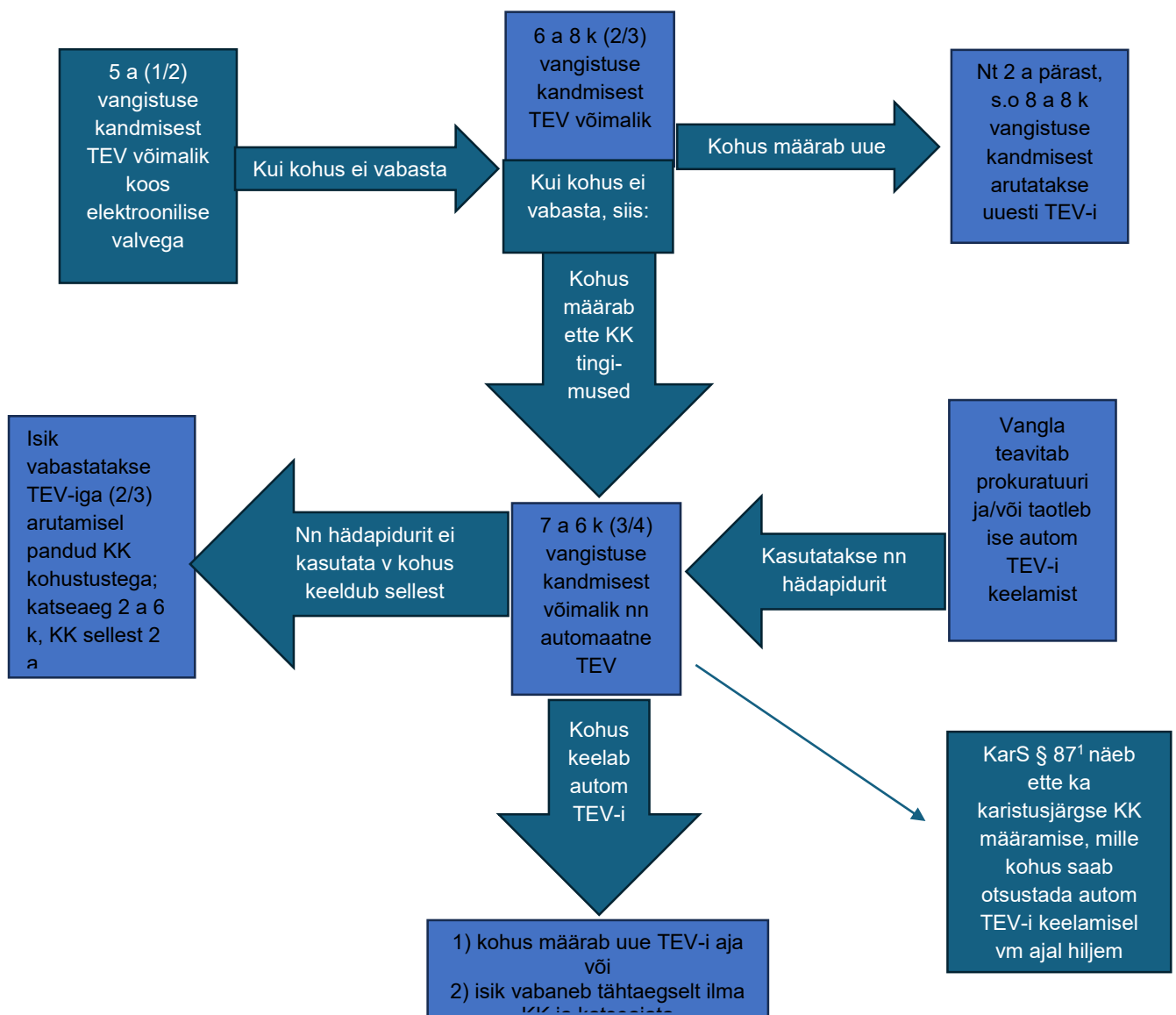
Lõige 9 on mõeldud olukordadeks, kus vangla või prokuratuur on edastanud kohtule taotluse tõmmata nn hädapidurit, kuid maakohu otsus on edasi kaevatud ja see ei ole jõustunud automaatse käitumiskontrollile allutamise päevaks. Sellise olukorra tekkimisel ei alluta vangla kinnipeetavat käitumiskontrollile enne selles asjas tehtud kohtulahendi jõustumist. Oluline on, et esimese astme kohus on nõustunud vangla või prokuratuuri taotlusega ja keelanud automaatse käitumiskontrollile allutamise. Kui maakohus ei ole lahendit teinud või lükkab taotluse tagasi, tuleb kinnipeetav allutada käitumiskontrollile, olenemata sellest, et taotlus esitati. Kui maakohus on käitumiskontrollile allutamise keelanud, kuid kõrgema astme kohus teinud teistsuguse lahendi, siis allutatakse kinnipeetav käitumiskontrollile kohtulahendi jõustumisel. Vastupidises olukorras, kus maakohus ei ole nn hädapiduri taotlusega nõustunud ja vangla on kinnipeetava allutanud käitumiskontrollile selle tähtaja möödumisel, kuid järgmine kohtuaste keelab selle, pööratakse vangistus tagasi täimisele analoogselt vahistamisega. Vahistamise puhul on nii, et kui maakohu otsusega vabastatakse isik vahi alt, kuid edasikaebamise tulemusena teeb kõrgema astme kohus vastupidise otsuse, võetakse isik uuesti vahi alla. Analoogselt toimetatakse ka automaatse käitumiskontrollile allutamise korral, kui kinnipeetav on vabastatud, kuid hilisem jõustunud kohtulahend keelab vabastamise.

Lõige 10 reguleerib olukorda, kui kohus keelab kinnipeetava käitumiskontrollile allutamise KarS-i § 76 lõikes 1¹ või 2¹ või § 76¹ lõikes 2 sätestatud tähtaja möödumisel. Kohtul on sel juhul võimalus määrata uus kuupäev, millal vaadatakse ennetähtaegse vabastamise küsimus uuesti läbi, ning vangla ülesanne on koostada selleks ajaks kohtule asjakohased materjalid. Kohtul on samuti võimalus määrata etteulatuvalt tähtaeg, mille möödumisel kinnipeetav käitumiskontrollile allutatakse. See tähendab, et kohus võib esimesel korral automaatse käitumiskontrollile allutamise keelata ja määrata kuupäeva uueks automaatseks käitumiskontrollile allutamiseks. Sel juhul määrab kohus etteulatuvalt ka katseaja ja selle

tingimused. Vangla või prokuratuur võib uue automaatse käitumiskontrollile allutamise puhul uuesti esitada selle keelamise taotluse.

Lõige 11 on vaste KrMS-i § 426 lõikele 5, mis paneb kohtule kohustuse määrata viivitamata katseaeg, kontrollnõuded ja kohustused süüdimõistetule, kes allutatakse käitumiskontrollile automaatselt tähtaja möödumisel, aga kellele ei ole nimetatud tingimusi varem pandud. Kuna sellise taotluse saab esitada vangla või kriminaalhooldus olenevalt olukorrast, on vaja kohustus sätestada ka VangS-is. Kui vangla märkab enne automaatse käitumiskontrollile allutamise kuupäeva, et kinnipeetavale ei ole määratud katseaega ega selle tingimusi, peab taotluse kohtule esitama vangla. Kui aga kinnipeetav on juba allutatud käitumiskontrollile, ei saa vangla enam taotlust esitada ja sel juhul peab taotluse esitama kriminaalhooldus.

Järgnevalt on esitatud skeem käitumiskontrollile allutamise protsessi kohta pärast seadusemuudatuste jõustumist (rakendussätteid arvestamata). Näiteks kinnipeetava puhul, keda on kohus karistanud kümne aasta pikkuse vangistusega (I astme kuritegu), on võimalikud käitumiskontrollile allutamise (TEV) ja käitumiskontrollile (KK) allutamise etapid järgmised.

Eelnõu § 18 punktiga 44 täiendatakse kehtivat vangistusseadust 5². peatükiga „Kriminaalhoolduse täideviimine“, kuna kriminaalhooldusseadus tunnistatakse kehtetuks ning vajalikud sätted tuuakse üle vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse. Muudatus on oluline, et tagada terviklik lähenemine karistuse täideviimisele, kuivõrd kriminaalhooldus ei ole eraldi teenus, vaid osa karistuse täideviimisest.

Vangistusseadust täiendatakse kriminaalhooldusseadusest tulenevate sätete võrra 1. jaoga „Üldsätted“, mis koosneb järgmistest paragrahvidest.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 1 võetakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusse üle §-na § 104⁷.

Lõike 1 ületoomisel muudetakse selle sõnastust ega täpsustata institutsiooni, kes karistuse või kohustuse määrab. Seega täpsustatakse muudatusega kriminaalhoolduse eesmärgi, kuna nii karistusseadustiku kui ka kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt on kohustuste määramise pädevus kohtul. Samuti täiendatakse lõiget kolmanda lausega, mis tuuakse üle kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-st 28, millest tuleneb võimalus kriminaalhooldust teostada lisaks individuaalsele vormile ka sotsiaalse rühmatöö vormis. See tähendab, et sotsiaalprogramme viiakse läbi rühmatöö vormis. Samuti on võimalik rühmatöö vormis läbi viia erinevaid hoolduskava tegevusi, kaasates kriminaalhooldusaluseid, kelle hoolduskavas see tegevus on.

Kavandatava eelnõu lõige 2 tuuakse üle kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 1 lõikest 2. Lõike ületoomisel kaasajastatakse sõnastust, kuna justiitsministri 6. detsembri 2001. a määruse nr 92 „Tallinna Vangla põhimäärus“ 2023. aasta detsembris tehtud muudatustest tulenevalt on Tallinna Vangla ülesanne korraldada kriminaalhooldust. Määrusega reguleeritakse Tallinna Vangla ülesannet korraldada kriminaalhooldust ja kriminaalhoolduse läbiviimist toetavaid tegevusi, suunata kriminaalhooldusalused õiguskuulekale käitumisele ja kavandada kriminaalhooldusaluse karistuse täideviimine.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 3 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104⁸ ning selle pealkirja muudetakse tulenevalt sätte sisust. Paragrahvi lõiget 1 täiendatakse selliselt, et kriminaalhooldaja on nii kriminaalhooldusametnik, vanemkriminaalhooldusametnik, vanemkriminaalhooldusametnik-metoodik kui ka nooremametnik. Muudatus on vajalik, kuna kriminaalhoolduses täidavad ülesandeid nii kriminaalhooldusametnik, sealhulgas vanemkriminaalhooldusametnik ja vanemkriminaalhooldusametnik-metoodik, kui ka nooremametnik ja kriminaalhooldusabiline. Igal neist on oma roll ja vastutusala, mis toetab kriminaalhoolduse eesmärki – aidata inimestel pöörduda tagasi õiguskuuleka elu juurde.

Kriminaalhooldusametnik on kriminaalhoolduse keskne spetsialist, kelle ülesanne on toetada kriminaalhooldusaluse tagasipöördumist õiguskuuleka elu juurde ning soodustada tema sotsiaalset kohanemist. Ametniku töö lähtub juhtumikorralduse põhimõttest, mis tähendab, et ta hindab iga hooldusaluse riske ja vajadusi, loob usaldusliku koostöösuhte, planeerib sekkumistegevused ning aitab neid ellu viia. Kriminaalhooldusametnik nõustab hooldusalust, toetab teda oma tegude eest vastutuse võtmisel ning jälgib, et määratud kontrollnõuded ja kohustused oleksid täidetud. Ta teeb järelevalvet, reageerib rikkumistele ning teeb tihedat

koostööd võrgustikupartneritega, et tagada hooldusaluse toetamine laiemas sotsiaalses kontekstis.

Vanemkriminaalhooldusametnik on kogenud spetsialist, kellel on lisaks kriminaalhooldusametniku pädevusele ka süvendatud teadmised ja oskused keerukamate juhtumite lahendamiseks ning kolleegide toetamiseks. Tema roll on mitmetasandiline – ta tegutseb nii juhtumikorralduses kui ka organisatsioonisisese arenduse ja juhendamise valdkonnas. Vanemkriminaalhooldusametnik tegeleb juhtumikorralduses keerulisemate juhtumitega, mis nõuavad süvitsi minevat analüüsi, suuremat kogemust ja erialaseid teadmisi. Ametnik juhendab kriminaalhooldusametnikke, toetades nende professionaalset arengut. Vanemkriminaalhooldusametnik korraldab juhtumipõhiseid arutelusid, jagab kogemusi ja aitab lahendada keerulisi olukordi, pakkudes tuge nii sisulistes kui ka metoodilistes küsimustes.

Vanemkriminaalhooldusametnik-metoodik on kriminaalhoolduse valdkonna spetsialist, kellel on lisaks juhtumikorraldusele ka keskne roll kriminaalhoolduse arendamisel, kvaliteedi tagamisel ja kolleegide professionaalsel toetamisel. Tema töö ühendab praktilise kogemuse, metoodilise pädevuse ja süsteemse lähenemise. Vanemkriminaalhooldusametnik-metoodik tegeleb jätkuvalt individuaalsete juhtumitega, kuid üldjuhul väiksemas mahu kui teised ametnikud. Ta rakendab oma teadmisi ja kogemisi keerukate juhtumite lahendamisel ning toetab juhtumikorralduse kvaliteeti kogu esinduses. Vanemkriminaalhooldusametnik-metoodiku peamine roll on kriminaalhoolduse arendamine ja kvaliteedi hoidmine. Selleks koostab ta juhendmaterjale, viib läbi koolitusi ja infotunde, kaardistab arenguvajadusi ning toetab töötajate sisseelamist.

Nooremametnik on isik, kelle ülesanne on valdavalt toetada kriminaalhooldajaid kontrollnõuete ja kohustuste täitmise järelevalve toimingutes. Nooremametnikku on oluline eraldi nimetada, kuna tema ametikohal ei ole kõrghariduse nõuet ning nooremametnik ei täida kõiki kriminaalhooldusametniku ülesandeid, nii nagu seda ei tee ka kriminaalhooldusabiline. Nooremametniku peamine ülesanne on toetada kriminaalhooldajaid kontrollnõuete ja kohustuste täitmise järelevalve toimingutes (sõltuvusainete tarvitamise kontrollid, üldkasuliku töö kontrollid, elektroonilise valve kontrollid, kodukülastused). Nooremametnikud tegelevad käitumiskontrollita juhtumikorraldusega (oportuuniteedialused, lihtsama korraldusega üldkasulik töö).

Kriminaalhooldusabiline on isik, kes täidab kriminaalhooldusülesandeid oma vabast ajast ja tasu saamata. Kriminaalhooldusabilise roll sarnaneb nooremametniku omaga. Kriminaalhooldusabiline toetab kriminaalhooldajaid mitmete ülesannete täitmisel, sealhulgas kodukülastuste korraldamisel, kontrollnõuete ja kohustuste täitmise jälgimisel ning hooldusalustega vestluste korraldamisel. Kuna ta tegutseb vabatahtlikkuse alusel, on tal võimalus juhtumitesse panustada paindlikult ja vastavalt vajadusele.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 3 lõiget 2 kavandatavasse eelnõusse üle ei tooda, kuna kriminaalhooldusseaduse kehtetuks tunnistamisega kriminaalhooldusühingud kaotatakse. Kriminaalhooldusseaduse loomisel lisati seadusesse võimalus kaasata kriminaalhooldusalaste ülesannete täitmisesse kriminaalhooldusühingud. See tähendas, et mittetulundusühingutele

(kriminaalhooldusühingutele) võis anda osaliselt täita kriminaalhoolduse ülesandeid. Nõue kriminaalhooldusühingus töötavatele kriminaalhooldusametnikele oli, et neil peab olema kriminaalhooldusalane töökogemus. Arvesse võeti ka kogemust, mis on omandatud kriminaalhooldusabilisena pärast kriminaalhooldusametniku ajutise väljaõppe läbimist. Alates 2000. aastast oli võimalik mittetulundusühingute vabatahtlikel tegutseda kriminaalhooldusabilistena, kui nad olid läbinud kriminaalhooldusametniku ajutise väljaõppe ja soovisid hiljem hakata tööle kriminaalhooldusühingus. Praktikas ei ole kriminaalhooldust teostavaid mittetulundusühinguid (kriminaalhooldusühinguid), kes vastaksid eelmärgitud nõuetele, loodud ega tegutsenud.

Paragrahvi 104⁸ täiendatakse lõikega 2, mis tuleneb kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 17 lõikest 1. Sättest tuleneb definitsioon kriminaalhooldusabilisele (selgitus § 104⁸ lõike 1 all).

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 3 lõige 3 muudetakse kavandatava eelnõu § 104⁸ lõikeks 3 ning tuuakse üle muutmata kujul. Ületoomisel muudetakse sätte ülesehitust normitehniliselt. Selle sätte kohaselt võib kriminaalhoolduse ülesandeid anda lisaks kriminaalhooldajale ka teistele vangla teenistuses olevatele isikutele, kes vastavad kriminaalhooldajale esitatavatele nõuetele. Kriminaalhoolduse ülesandeid antakse vanglateenistuses sisepädevuse ehk sisemise töökorralduse alusel. Sisemise töökorralduse alusel otsustatakse, kes millega ja mis mahus tegeleb. Näiteks võib ametnik lisaks juhtumikorraldusele korraldada võrgustikutööd või käia koolides tutvustamas kriminaalhooldusvaldkonna tööd või suhelda üldkasuliku töö pakkujatega. Sisemise töökorra paika panemisel arvestatakse ametniku isikuomadusi, töökogemust, läbitud koolitusi, haridust ning valmisolekut.

Paragrahvi 104⁸ täiendatakse lõikega 4, mis sätestab, et kriminaalhooldusametnikule, sh vanemkriminaalhooldusametnikule ja vanemkriminaalhooldusametnik-metoodikule, ning nooremametnikule, kriminaalhooldusabilisele ja kriminaalhooldusosakonna juhtajale esitatavad nõuded kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega. Kuivõrd kriminaalhooldusseadus tunnistatakse kavandatava eelnõuga kehtetuks, tunnistatakse kehtetuks ka justiitsministri 7. mai 2004. a määrus nr 37 „Kriminaalhooldusametniku täiendavate kvalifikatsiooninõuete kehtestamine ning tööülesannete loetelu, mille täitmisel ei pea ametnikul olema vastavat rakenduslikku või akadeemilist kõrgharidust“. Osa määrusest tulenevaid ajakohaseid sätteid viiakse üle justiitsministri 23. juuli 2013. a määrusesse nr 26 „Vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded, nõuetele vastavuse hindamine ning vangla direktori värbamine ja valik“ (rakendusakti kavandi nr 1 § 6).

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-id 4 ja 4¹ ühendatakse ja tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104⁹. Paragrahvi eesmärk on reguleerida isikuandmete töötlemisele kohaldatavad reeglid, luua õiguslik alus andmete töötlemiseks ning näha ette võimalused andmesubjekti õiguste piiramiseks.

Paragrahvi 104⁹ lõiget 1 täiendatakse selliselt, et kriminaalhooldajal on õigus saada asutustelt ja isikutelt kriminaalhoolduse eesmärkide täitmiseks vajalikku teavet, mis hõlmab ka eriliiki isikuandmeid. Seda seetõttu, et praktikas on esinenud olukordi, mil

kriminaalhooldusülesannete teostamiseks on olnud vajadus küsida ka eriliiki isikuandmeid, kuid neid ei väljastata või ei anna kriminaalhooldusalune luba neid küsida.

Lõikest 2 tulenevalt loetakse kriminaalhoolduse ettevalmistamisel ja teostamisel kriminaalhooldaja tegevus õiguskaitseasutuse tegevuseks isikuandmete kaitse seaduse § 13 lõike 2 tähenduses ning isikuandmete töötlemisel lähtutakse õiguskaitseasutustele kehtestatud sätetest.

Lõige 3 sätestab, et kriminaalhoolduse teostamiseks vajalikke andmeid töödeldakse käesoleva seaduse §-de 5¹–5⁴ kohaselt.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 4² tuuakse üle vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse §-na 104¹⁰ ning muutmata kujul. Sätete eesmärgiks on reguleerida isikuandmete töötlemisele kohaldatavad reeglid, luua õiguslik alus andmete töötlemiseks ning näha ette võimalused andmesubjekti õiguste piiramiseks. Paragrahvi täiendatakse lõikega 3, millega lisatakse alus, kui kaua võib andmesubjekti õigusi piirata. Sättest tulenevalt võib andmesubjekti õigusi piirata kuni käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud asjaolude äralangemiseni.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 14 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹¹ ning muutmata kujul. Sätte kohaselt on kriminaalhooldusametniku katseaeg seadusest tulenevalt kuni kuus kuud. Regulatsioon on paindlik ning võimaldab ametniku ametisse nimetamisel hinnata asjaolusid isikupõhiselt ja läheneda katseaja pikkusele personaalsemalt. Katseaja jooksul antakse ametnikule alusteadmised, mis aitavad tal täita kriminaalhooldaja rolli. Kriminaalhooldaja formaalne roll seisneb kriminaalhooldusalusele määratud karistuste ja kohustuste elluviimises ja järelevalves. Sisuline roll ehk hüve, mida kriminaalhooldus ühiskonnale pakub, avaldub uute kuritegude ennetamises, tekitatud kahjude heastamises ja sotsiaalse kohanemise toetamises.

Kriminaalhooldusametniku katseaeg erineb avaliku teenistuse seaduse § 24 lõikes 2 sätestatud tähtajast, kuna uue kriminaalhooldusametniku väljaõpe on sisukas – alusteadmised (vanglateenistusest üldiselt, avaliku sektori ametnike ja töötajate sisseelamise e-kursus, kriminoloogia ja kliendi teekond kriminaalhoolduseni, vangiregister ja dokumendihaldus, vaimse tervise ABC, erialane inglise ja vene keel, töövarjutamine); klienditeadlikkus korrektsiooni kontekstis (traumateadlikkus, taastav õigus, juhtumikorraldus, võrgustikutöö alused); korrektsiooni põhioskused (koostöösuhte loomine, prosotsiaalne modelleerimine, motiveeriv intervjuerimine, probleemilahendusoskuste õpetamine, kognitiivkäitumuslikud sekkumised); kriminaalhoolduse eesmärk ja töö kriminaalhooldusalusega (individuealne õpetamine, refleksioon, lisatugi metoodikult, juhtumikorraldus).

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 15 vangistusseadusesse üle ei tooda. Tegemist on kriminaalhoolduse valdkonna töökorraldusliku teemaga, mida on võimalik reguleerida ametnikule koostatava ametijuhendiga. Seega ei ole vaja juhendamiskohustust sätestada seaduses. Näiteks täidavad kriminaalhoolduse valdkonnas juhendamiskohustust vanemkriminaalhooldusametnikud.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 15¹ tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹². Paragrahvi täiendatakse lõigetega 2 ja 3, millest tulenevalt rakendub

teatamiskohustus ka kriminaalhooldusabilisele ja kriminaalhooldusosakonna juhatajale. Sätte kohaselt on kriminaalhooldajal teatamiskohustus, mille kohaselt on ta kohustatud talle ametitegevuse käigus teatavaks saanud kuritegudest ja väärtegudest teatama organitele, kelle pädevusse kuulub nende õigusrikkumiste menetlemine. Kui kriminaalhooldusalune paneb toime õigusrikkumise, võib see endast kujutada nii talle seatud nõuete eiramist kui ka iseseisvat uut rikkumist. Esimesel juhul tuleb vajaduse korral teha erakorraline ettekanne kohtule. Samuti on kohustus teatada, kui õigusrikkumise paneb toime kolmas isik, näiteks kui tööandja maksab kriminaalhooldajale n-ö ümbrikupalka. Sarnane regulatsioon vanglaametnike kohta on vangistusseaduse §-s 133 – teatamiskohustus.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 15² tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹³. Paragrahvi täiendatakse lõigetega 2 ja 3, millest tulenevalt rakendub ametisaladuse hoidmise kohustus ka kriminaalhooldusabilisele ja kriminaalhooldusosakonna juhatajale. Sätte eesmärk on tagada kriminaalhooldusametniku ja kriminaalhooldusabilise kohustus hoida saladuses andmeid, mis on neile teatavaks saanud seoses kriminaalhooldusülesannete täitmisega. Ametisaladuses hoidmise kohustuse sätestamine seaduses loob selguse selles, kas ja kuidas on võimalik võtta andmeid avaldanud isik vastutusele, kuna kui rikutakse seaduses sätestatud saladuses hoidmise kohustust, on kohustust rikkunud isik selgelt hõlmatud karistusseadustiku §-des 157 ja 157¹ sätestatud koosseisudega. Andmete saladuses hoidmise kohustus ei laiene olukordadele, kui seadusest tuleneb kohustus andmeid avaldada kas seoses kriminaalhooldusülesannete täitmisega või muudel juhtudel, näiteks kohustus teatada kuriteost või väärteost.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 16 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹⁴. Ületoomisel muudetakse „kriminaalhooldusametnik“ „kriminaalhooldajaks“, kuna varalise kahju hüvitamine kohaldub peale kriminaalhooldusametniku ka nooremametnikule ja kriminaalhooldusabilisele. Paragrahvi täiendatakse selliselt, et varalise kahju hüvitamine kohaldub ka kriminaalhooldusosakonna juhatajale. Sättes viidatakse VangS-i §-le 143, mis reguleerib vanglaametnikule varalise kahju tekitamise hüvitamist. Kuna kriminaalhooldaja on vanglateenistuja, mitte aga vanglaametnik, siis on sellise regulatsiooni sätestamine põhjendatud vajadusega viia kahju hüvitamise kord samadele alustele.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse 4. peatükki vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle ei tooda. Kriminaalhooldusabilise tegevust reguleerivad sätted viiakse üle justiitsministri 23. juuli 2013. aasta määrusesse nr 26 „Vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded, nõuetele vastavuse hindamine ning vangla direktori värbamine ja valik“. Nimetatud määrust täiendatakse peatükiga 3¹ (rakendusakti kavand 1 § 6).

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse 5. peatükk tunnistatakse seaduse kehtetuks tunnistamisega kehtetuks ning seda vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle ei tooda. Kriminaalhooldusühingud kaotatakse, sest praktikas ei ole kriminaalhooldust teostavaid mittetulundusühinguid (kriminaalhooldusühinguid) loodud ega tegutsenud. Kriminaalhooldusseaduse loomisel lisati seadusesse võimalus kaasata kriminaalhooldusalaste ülesannete täitmisesse kriminaalhooldusühingud. See tähendas, et mittetulundusühingutele

(kriminaalhooldusühingutele) võis anda osaliselt täita kriminaalhoolduse ülesandeid. Nõue kriminaalhooldusühingus töötavatele kriminaalhooldusametnikele oli, et neil peab olema kriminaalhooldusalane töökogemus. Arvesse võeti ka kogemust, mis on omandatud kriminaalhooldusabilisena pärast kriminaalhooldusametniku ajutise väljaõppe läbimist. Alates 2000. aastast oli võimalik mittetulundusühingute vabatahtlikel tegutseda kriminaalhooldusabilistena, kui nad olid läbinud kriminaalhooldusametniku ajutise väljaõppe ja soovisid hiljem hakata tööle kriminaalhooldusühingus.

Vangistusseadust täiendatakse kriminaalhooldusseadusest tuleneva 2. jaoga „Kriminaalhoolduse ettevalmistamine ja täideviimine“, mis koosneb järgmistest paragrahvidest.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 23 vangistusseadusesse üle ei tooda, kuna säte dubleerib sisult kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 24 ning kohtueelse ettekande koostamise protsessi on võimalik reguleerida kriminaalhoolduse sisemise töökorraga.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 24 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹⁵. Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 24 lõike 1 sõnastust ületoomisel muudetakse ning täiendatakse osalt sama paragrahvi lõike 2 sisuga. Seda tehakse seetõttu, et kohtueelse ettekande peab sisaldama hinnangut mitte ainult katseaja ja kohustuste kohta, vaid ka muude võimalike karistusalternatiivide kohta. Kohtueelse ettekande sisu sõltub, millistele küsimustele soovib vastuseid kohus või prokurör saada. Kohtu või prokuröri soovitavad küsimused sõltuvad menetlusest, süüteo sisust ja infomatsioonist, mis neil olemas on. Kindlasti kajastatakse kohtueelses ettekandes ettepanekut võimalike karistusalternatiivide kohta. Lõikest 2 ületoodavaga selgitatakse, et kohtueelse ettekande koosneb kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu eluloolistest faktidest ja psühholoogilis-sotsiaalsest prognoosist. Kohtueelse ettekande eesmärk on leida süüteole reageerimiseks sobiv viis, mis arvestab kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu isikuomadusi, sotsiaalset olukorda, füüsilise ja vaimse tervise olukorda ning (võimaliku) määratava mõjutus- või karistusviisi mõju tema taasühiskonnastamisele ja kuritegelikust käitumisest irdumisele. Kohtueelse ettekande koostamisel teeb kriminaalhooldaja ettepaneku karistus- või mõjutusmeetme valiku ning käitumiskontrolli tingimuste kohta, mille olemust on kriminaalhooldaja kahtlustatavale või süüdistatavale põhjalikult selgitanud ja mille sobivuses ta on veendunud.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 24 lõige 3 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle § 104¹⁵ lõikena 2 ning lõike ülesehitust muudetakse normitehniliselt. Lõike kohaselt kohtub kriminaalhooldusametnik kohtueelse ettekande koostamiseks vajaliku teabe kogumiseks kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetuga, tema lähedastega ja teiste isikutega, sealhulgas alaealise kahtlustatava või süüdistatava korral kriminaalmenetluse seadustiku § 35² lõikes 2 nimetatud isikuga. Lisaks küsib kriminaalhooldusametnik vajadusel riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustelt andmeid kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu kohta. Küsitavateks andmeteks on info selle kohta, kas isik on pöördunud abi saamiseks kohaliku omavalitsuse poole ning kas kohalik omavalitsus maksab isikule mõnd sotsiaaltoetust, mis aitab inimese majanduslikku olukorda

parendada. Siinjuures küsib kriminaalhooldusametnik ka võimalike saadaolevate toetuste kohta, millega kohalik omavalitsus võiks saada isikut tema olukorras aidata.

Samuti küsib kriminaalhooldusametnik vajadusel tervishoiuteenuse osutajalt tervisega seotud andmeid kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu kohta. Tervishoiuteenuse osutajalt andmete küsimine on päringuga täpselt piiritletud. Andmete küsimise eesmärk on selgitada välja konkreetse võimaliku kohustuse või kohustuste mõju isikule. Kriminaalhooldusametnikud ei küsi isikute haiguslugusid, vaid soovivad saada tervishoiuteenuse osutajalt konkretiseeritud vastust. Näiteks, kui kriminaalhooldusalune soovib alluda elektroonilise järelevalve kohustusele, kuid annab vestluse käigus teada, et esinenud on depressioon, siis kriminaalhooldusametnik pöördub tervishoiuteenuse osutaja poole ning küsib täpsustavalt, kas elektroonilise järelevalve kohustus võib süvendada isiku tervislikku seisundit ning milline on tervishoiutöötaja hinnang antud kohustuse määramise kohta. Kriminaalhoolduse ajal võib tekkida vajadus küsida tervishoiuteenuse osutajalt andmeid isiku poolt sooritatud PEth vereanalüüside tulemuste kohta. Praktikas on esinenud juhtumeid, mil isikud esitavad kriminaalhooldusametnikele enda poolt muudetud tulemustega dokumente. Seega võib esineda vajadus kontrollida isiku poolt esitatut. Praktikas on esinenud ka olukordi, kus isik ei esita dokumente või kaotab need ära, ka sellisel juhul pöördub kriminaalhooldusametnik tervishoiuteenuse osutaja poole. Lisaks võivad küsitavateks andmeteks olla töövõimet puudutavad andmed, mis annavad kriminaalhooldusametnikule teavet selle koha, kas isik on võimeline sooritama talle määratud kohustust või tema poolt avaldatud soovi täita täiendavat kohustust (näiteks üldkasulikku tööd). Nende andmete kogumise eesmärk on hoida ära olukord, kus isik võtab kohustuse, mida ta ei ole võimeline täitma ning mis võib talle hiljem kaasa tuua negatiivseid tagajärgi.

Samuti küsib kriminaalhooldusametnik kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu seaduslikult esindajalt, õppeasutuse juhilt ja tööandjalt andmeid kahtlustatava või süüdistatava käitumise ja õppimise kohta. Kriminaalhoolduse poolt tehtav päring sisaldab piiritletud küsimusi ja põhjendust, miks päring tehti ning miks konkreetseid andmeid küsitakse.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 24 lõige 4 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle § 104¹⁵ lõikenä 3 ning muutmata kujul. Lõike kohaselt peavad kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu eluloolised faktid põhinema tõendatud andmetel ja sisaldama viiteid allikatele, mis kinnitavad kohtueelses ettekandes esitatud andmeid.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 24 lõige 6 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle § 104¹⁵ lõikenä 4. Lõike sõnastust muudetakse, kuna kohtueelse ettekande koostamisel tuleb kõikide kohtueelse ettekande sihtgruppide puhul arvesse võtta kriminaalhooldusaluse haavatavust ja varasemate hindamiste tulemusi. Kriminaalhooldusaluse isiku haavatavuse arvestamine tähendab, et kohtueelse ettekande koostamisel võetakse arvesse kriminaalhooldusaluse isiksust, küpsust, majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta, võimalikku erilist kaitsetust ning samuti tema suhtes varem tehtud individuaalsete hindamiste tulemusi. Termin „haavatavus“ selgitus võetakse lõikesse

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivist 2016/800¹⁸. Eelnõu muudatusest tulenevalt otsustame rakendada terminit kõikide kriminaalhooldusaluste osas, sest oluline on riigisisest kaitsta kõiki haavatavaid isikuid ning hinnata nende haavatavust (näiteks arvestada isiku füüsilist või vaimset puuet) enne kohtueelse ettekande koostamist.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 25 vangistusseadusesse üle ei tooda. Kriminaalhooldusosakonda täitmisele saadetud kohtulahendi või prokuröri määruse alusel nimetab kriminaalhooldusosakonna juhataja kriminaalhooldusalusele konkreetse kriminaalhooldaja sisemisest töökorrast lähtuvalt.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 26 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹⁶. Sätte ületoomisel muudetakse paragrahvi pealkirja tulenevalt sätte sisu tehtavatest muudatustest. Paragrahvi lõigete 1–3 sõnastust muudetakse, lõiked 4 ja 5 tunnistatakse kehtetuks.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 26 lõige 3 muudetakse eelnõukohase määruse § 104¹⁶ lõikeks 1 ning tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle muutmata kujul. Sättest tulenevalt peab kriminaalhooldaja soodustama kriminaalhooldusaluse võimet igapäevaelus iseseisvalt toime tulla. See tähendab, et kriminaalhooldaja austab kriminaalhoolduse täideviimisel kriminaalhooldusaluse väärikust ning arvestab kriminaalhooldusaluse võimekuse ja erivajadustega. Kriminaalhooldajad lähtuvad enda töös kriminaalhoolduse standardist, milles on kriminaalhooldustöö üldised põhimõtted.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 26 lõige 1 muudetakse eelnõukohase määruse § 104¹⁶ lõikeks 2 ning selle sõnastust muudetakse, kuna kriminaalhoolduses jälgitakse ja toetatakse kriminaalhooldusaluseid. Peale kohtuotsuste tegeleb kriminaalhooldus ka kohtumäärustega ning prokuratuuri määrustega. Muudatus on seotud karistusseadustiku muudatusega, mille raames antakse kriminaalhooldusametnikule õigus algselt kohtu või prokuratuuri pandavate kohustuste muutmiseks, asendamiseks või lisakohustuste panemiseks.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 26 lõige 2 muudetakse eelnõukohase määruse § 104¹⁶ lõikeks 3 ning sätet täiendatakse kriminaalhoolduses oluliste mõistetega eneseregulatsioon, suhted ja taastav õigus.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse lõiget 4 üle ei tooda, kuna see dubleerib sisult lõiget 3 ning lõiget 5 ei tooda üle, kuna kriminaalhooldusseaduse ületoomise järel vangistusseadusesse ei ole enam vaja uuesti viidata vangistusseaduse sätetele, kuna vangistusseadus kohaldub ka kriminaalhoolduse täideviimisel.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 26¹ tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104¹⁷. Sätte ületoomisel muudetakse lõikeid 1–3 ning lõiked 4–6 tuuakse üle muutmata kujul. Sätte ületoomisel muudetakse lõigete numeratsiooni seoses sätete ületoomisega vangistusseadusesse. Paragrahv reguleerib kriminaalhooldusalusele keelatud aine tarvitamise kontrolli korda.

¹⁸ Euroopa parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, link: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:32016L0800>

Lõike 1 ja 2 sõnastust muudetakse, kuna karistusseadustiku § 75 lõike 2 punktides 2 ja 2¹ on negatiivsed kohustused eraldi nimetatud ja seetõttu on korrektne need nimetada ka kõnealuste sätete ületoomisel vangistusseadusesse. Lõiget 1 täiendatakse alternatiivse valikuga. Seega kui kohus, prokurör või kriminaalhooldusametnik on määranud kriminaalhooldusalusele kohustuse mitte tarvitada alkoholi ja narkootilisi või psühhotropseid aineid (edaspidi *keelatud aine*), on kriminaalhooldajal õigus kontrollida kriminaalhooldusalust ja tuvastada keelatud aine tarvitamine. Alternatiivse valiku loomine on oluline, kuna senise sõnastuse järgi kohalduks see norm ainult olukorras, kus isikule on määratud kohustus mitte tarvitada alkoholi ja kohustus mitte tarvitada narkootilisi või psühhotropseid aineid. Praktikas on suurem osa olukordi sellised, kus isikule on määratud kohustus mitte tarvitada alkoholi või kohustus mitte tarvitada narkootilisi või psühhotropseid aineid. Muudatus on seotud karistusseadustiku muudatusega, mille raames antakse kriminaalhooldusametnikule õigus algselt kohtu või prokuratuuri pandavate kohustuste muutmiseks, asendamiseks või lisakohustuste panemiseks.

Lõike 3 muudatuse tulemusel ei nõuta keelatud aine tarvitamise negatiivse testitulemuse korral protokoll koostamist. Kontrolli tegemise kohta saab märke teha ka protokollita. Küll aga säilib kriminaalhooldajal võimalus protokoll koostada ning kriminaalhooldusalusel võimalus protokoll taotleda.

Seadust täiendatakse lõikega ning lõigete numeratsiooni korrigeerimisega muutub see lõikeks 4. Lõikes 4 selgitatakse, et indikaatorvahendi kasutamise ning kriminaalhooldusalusel keelatud aine tarvitamise tunnuste esinemise kohta protokoll vormi kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse lõige 4 tuuakse üle lõikenä 5 ja muutmata kujul. Lõikest 5 tuleneb, et kui kriminaalhooldusalune nõuab alkoholisisalduse kindlaksmääramist veres või narkootikumide või psühhotropse aine tuvastamist vere- või bioloogilise vedeliku prooviga, hüvitab kriminaalhooldusalune proovi võtmise, säilitamise ja edastamise ning uuringu tegemisega tekkinud kulud, välja arvatud juhul, kui proov on negatiivne. Viimasel juhul kannab kulud vangla. Positiivset proovi kinnitav dokument on täitedokument täitemenetluse seadustiku § 2 lõike 1 punkti 21 tähenduses.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse lõige 5 tuuakse üle muutmata kujul lõikenä 6. Lõikega 6 sätestatakse, et proov võetakse kriminaalhooldusaluselt tervishoiuteenuse osutaja juures. Sellisel juhul korraldab kriminaalhooldaja või vangla proovi toimetamise riiklikku ekspertiisiasutusse uuringu tegemiseks ja keelatud aine tarvitamise tuvastamiseks.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse lõige 6 tuuakse üle lõikenä 7 muutmata kujul ning sätestatakse, et kui kriminaalhooldusalune keeldub indikaatorvahendiga kontrollist, proovi andmiseks tervishoiuteenuse osutaja juurde minekust, samuti tervishoiuteenuse osutaja juures proovi andmisest, on see kriminaalhooldaja kontrollile mitteallumine. Sellisel juhul loeb kriminaalhooldaja kriminaalhooldusaluse tegevuse karistusseadustiku § 75 lõike 1 punkti 3 kohaseks kontrollinõude rikkumiseks.

Paragrahvi täiendatakse lõikega 8, mis sätestab, et kui kriminaalhooldusalusele ei ole määratud KarS-i § 75 lõike 1 punkti 3 kohast kontrollinõuet, kohaldatakse lõikes 7 sätestatud olukordades KarS-i § 75 lõiget 3¹. Lõige lisatakse paragrahvi karistusseadustiku §-s 75 tehtavate muudatuste

tõttu, millest tulenevalt võib kriminaalhooldaja kriminaalhooldusaluse nõusolekul muuta või asendada süüdlasele käitumiskontrolli ajaks määratud kohustusi, kui nende täitmine on osutunud võimatuks või ebaotstarbekaks. Seega juhul, kui kriminaalhooldusalune keeldub lõikes 7 sätestatud kontrollist või proovi andmisest, on kriminaalhooldajal kriminaalhooldusaluse nõusolekul võimalus muuta kriminaalhooldusaluse käitumiskontrolli nõudeid. Muudatus on seotud karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevate teiste seaduste muutmise seadusega¹⁹.

Vangistusseadust täiendatakse §-ga 104¹⁸, millega sätestatakse üheselt kriminaalhooldusametniku õigus muuta, asendada või lisada kriminaalhooldusalusele pandud kohustusi. Kriminaalhooldusametnikul on õigus hoiatada kriminaalhooldusalust ja see õigus on KarS-is sätestatud juba 2015. aasta karistusõiguse revisjonist alates.

Kriminaalhooldusaluse tegudele reageerimise alused tulenevad KarS-i või KrMS-i asjakohasest sättest. Näiteks üldkasulikutoo (ÜKT) puhul on KarS-i § 69 lõike 6 alusel võimalik karistust täideviival ametnikul (kes on pärast politseiametnikelt ÜKT täideviimise kohustuse äravõtmist ainult kriminaalhooldusametnik) kirjalikult hoiatada süüdlast, kes hoiab üldkasulikust tööst kõrvale, ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi. Kuid ainult kohus saab määrata lisakohustusi KarS-i § 75 lõike 2 alusel.

VangS-i lisatava § 104¹⁸ lõikega 3 reguleeritakse olukorda, kus kriminaalhooldusalune ei nõustu kriminaalhooldusametniku tehtava muudatusega. Sel juhul ei nähta hooldusalusele ette kaebeõigust, vaid kriminaalhooldusametnik esitab erakorralise ettekande kohtule või prokuratuurile. Täpsema töökorra selleks peab kriminaalhooldussüsteem veel välja töötama, kuid lühidalt võiks see seisneda järgmises. Kui kriminaalhooldusametnik on näiteks avastanud mingi rikkumise, siis ta esmalt vestleb sellest hooldusalusega ja nõuab vajaduse korral selgitusi. Seejärel teeb ametnik võimaluse korral ning kui rikkumise asjaolud seda lubavad, hooldusalusele teatavaks rikkumisele reageerimise viisi, näiteks ettepaneku määrata lisaks kohustus. Kui süüdlane sellega vestluse käigus nõustub, vormistatakse määramine ja nõusolek ühes dokumendis kirjalikult. Kui ametnik pakub välja mitu varianti, arutatakse need suuliselt läbi ja vormistatakse valitud viis kirjalikult. Kui kriminaalhooldusalune ei nõustu vestluse käigus hooldaja pandava kohustusega, märgitakse see kriminaalhoolduse päevikusse ning kriminaalhooldusametnik vormistab kohtule erakorralise ettekande rikkumisele reageerimiseks. Võimalik on ka selline lähenemine, et kriminaalhooldusametnik koostab kõigepealt otsuse lisakohustuse määramiseks kirjalikult ja küsib sellele hooldusaluse nõusolekut ning kui nõusolekut ei anta, koostab erakorralise ettekande. Kuna KarS-i § 75 lõikes 2 loetletud kohustusi saab endiselt muuta ka kohus, esitab kriminaalhooldusametnik erakorralises ettekandes sama taotluse: muuta või asendada kohustus või lisada uusi kohustusi. Erakorraline ettekanne tuleks kohtule esitada iga kord, kui kriminaalhooldusalune ei nõustu lisakohustusega, näiteks rikkumisele reageerimiseks, kuna kehtiva seaduse järgi ju koostatakse analoogselt olukorras ettekanne. Seadusemuudatus võimaldab rikkumistele kiiremini

¹⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevate teiste seaduste muutmise seadus (muudatused seoses ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuuniteediga), link: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/ad869b22-8e46-4845-9250-38808158cf70>

reageerida, aga alles jääb ka senine reageerimisviis. Ainult kohus saab kohustusi tühistada, katseaega pikendada ja vangistuse täitmisele pöörata.

Kui tegemist on oportuuniteediga menetluse lõpetamisega prokuratuuri määruse alusel, esitatakse erakorraline ettekanne vajaduse korral prokuratuurile (vt ka eelnõu § 18 punkti 44 muudatust § 104²⁵ lõike 1 osas).

Vangistus- ja kriminaalhooldusseadust täiendatakse uute §-dega 104¹⁹–104²¹, millega lisatakse seadusesse võimalus kasutada kriminaalhooldusaluse keelatud aine tarvitamise kontrollimisel seadet. Samuti täiendatakse seadust sätetega, mis reguleerivad kriminaalhooldusaluse keelatud aine tarvitamise kontrollimise tulemuse fikseerimise, kulude hüvitamise ja kontrollnõuete rikkumise.

Karistusseadustiku § 75 lõike 2 punktist 10 tulenevalt on kriminaalhooldusalusel võimalik alluda alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva seadme valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud. Seaduse täiendamine uute paragrahvidega annab aluse kasutada ja kontrollida inimese allumist alkoholi tarvitamise keelule elektroonilise valveseadme abiga. Kontrollivale seadmele allumise eelduseks on kriminaalhooldusaluse nõusolek elektroonilise valve kohaldamisega. Kohaldamise tingimused sõltuvad konkreetsest kasutuses olevast seadmest. Olenevalt seadmest on võimalik kasutada kontrollimisel jälgimistehnoloogiat, videokõnesid, alkoholi kaugtestimist või biomeetrilist kontrolli (sealhulgas sõrmejäljed ja näotuvastus). Andmed, mida keelatud aine tarvitamise kontrollimisega töödeldakse on vangiregistris ning andmete säilitamisele kohaldatakse vangistusseaduse §-s 5⁴ sätestatud. Kriminaalhooldusametnik võib igal ajal elektroonilist seadet kasutades kontrollida kriminaalhooldusaluse allumist määratud kohustusele. Kriminaalhooldusalune peab enne nõusoleku andmist ning enne jälgimistehnoloogia kasutuselevõttu olema teadlik kasutatavast digitehnoloogiast, kogutavatest andmetest, andmete töötlemisest ning rikkumiste fikseerimisest.

Kriminaalhooldusalusele keelatud aine tarvitamise kontrollimise sagedus määratakse vastavalt juhtumikorraldusele ning see võib juhtumikorralduse ajal muutuda. Paragrahvis 104¹⁹ selgitatakse, et kontroll ei tohi olla sagedasem, rangem ega ulatuslikum, kui on kohustuse kontrolliks ja eesmärgi täitmiseks vajalik. Paragrahv 104²⁰ selgitab, et kriminaalhooldusametnik fikseerib kontrollimise tulemuse, see ei ole siiski vajalik olukorras, kus kasutatakse jälgimissüsteemi, mis talletab tulemusi. Indikaatorvahendi kasutamise ning isikul alkoholi tarvitamise tunnuste esinemise kohta koostab kriminaalhooldusametnik protokoll. Protokolli ei pea koostama, kui rikkumist ei ole toime pandud ning kriminaalhooldusalune ei soovi protokoll koostamist. Kui kriminaalhooldusalune nõuab alkoholisisalduse kindlaksmääramist veres, peab ta pöörduma vastavat teenust osutava terviseasutuse või meditsiinilabori poole ning hüvitama teenusega seotud kulud, välja arvatud juhul, kui proov on negatiivne. Kui kriminaalhooldusalune ei nõustu tulemusega, kuid ei pöördu terviseasutuse või meditsiinilabori poole, lähtub kriminaalhooldusametnik keelatud aine tarvitamise keelu täitmist kontrolliva seadme tulemusest.

Paragrahv 104²¹ selgitab, et kui kriminaalhooldusalune ei allu keelatud aine tarvitamise keelu täitmise kontrollimisele seadme abil või hoiab sellest kõrvale, on tegemist kriminaalhooldaja kontrollile mitteallumisega. Sellisel juhul on tegemist karistusseadustiku § 75 lõike 1 punkti 3 kohase kontrollnõude rikkumisega. Kui kriminaalhooldusalusele ei ole määratud karistusseadustiku § 75 lõike 1 punkti 3 kohast kontrollnõuet, kohaldatakse lõikes 1 sätestatud olukordades karistusseadustiku § 75 lõiget 3¹. Lõige 2 lisatakse paragrahvi karistusseadustiku §-s 75 tehtavate muudatuste tõttu, millest tulenevalt võib kriminaalhooldusametnik kriminaalhooldusaluse nõusolekul muuta või asendada süüdlasele käitumiskontrolli ajaks määratud kohustusi, kui nende täitmine on osutunud võimatuks või ebaotstarbekaks. Seega juhul, kui kriminaalhooldusalune ei allu lõikes 1 sätestatud kontrollile või hoiab sellest kõrvale, on kriminaalhooldusametnikul kriminaalhooldusaluse nõusolekul võimalus muuta kriminaalhooldusaluse käitumiskontrolli nõudeid. Paragrahvi lõikega 3 on sätestatud kriminaalhooldusaluse vastutus temale antud seadmete alles oleku eest kuni seadme eemaldamiseni kriminaalhooldusosakonna ametniku poolt või kuni seadme kriminaalhooldusele tagasi andmiseni. Selle kohta võetakse kriminaalhooldusaluselt kinnitus. Seadme kadumise, rikkumise, purunemise või töökõlblikuks muutmise korral nõutakse kriminaalhooldusaluselt seadmete või nende osade hüvitamist.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 27 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104²². Paragrahvi muudetakse kogu ulatuses.

Lõike 1 sõnastust muudetakse, kuna oluline on rõhutada, et kriminaalhooldaja teeb kontrollnõuete kohustuste täitmise ja kriminaalhoolduse teostamise kava koostöös kriminaalhooldusalusega. Kriminaalhooldusalusele ei saa tegevusi dikteerida, vaid võimalikud tegevused arutatakse läbi ning leitakse sobivaimad. Hoolduskava koostamisel lähtutakse taastava õiguse printsiipidest.

Lõike 2 sõnastusega täpsustatakse hoolduskava koostamise tegevusi. Lisaks riskihindamise tulemustele arvestatakse isiku vajaduste ja tugevustega. Välja jäetakse täpsustus, mille kohaselt tehakse hoolduskava koostöös kriminaalhooldusalusega, sest seda on täpsustatud sama paragrahvi lõikes 1.

Lõike 3 sõnastuse muutmisega täpsustatakse hoolduskava täitmist ning hoolduskava ülevaatamist koostöös kriminaalhooldusalusega. Riskihindamise ja hoolduskava koostamise protsess lahutatakse, hoolduskava saab muuta riskihindamist muutmata. See on vajalik hoolduskava koostamise ja tegevuste planeerimise paindlikumaks muutmiseks – näiteks kui ilmneb asjaolu, miks kriminaalhooldusalune ei saa plaanitud tegevusi teha, või tekib vajadus lisada uus tegevus, saab seda teha jooksvalt kohtumise ajal.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse lõikeid 5 ja 6 vangistusseadusesse üle ei tooda. Lõige 5 tunnistatakse kehtetuks, kuna kohtu nõudmisel saab kriminaalhooldus hoolduskava edastada ka ilma seda seaduses sätestamata. Lõige 6 tunnistatakse kehtetuks, kuna üldkasuliku töö korraldamist reguleerib vastav määrus. Puudub vajadus seda kriminaalhooldusseaduses reguleerida.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 28¹ tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104²³. Paragrahv reguleerib võrgustikutööd kriminaalhoolduse teostamisel.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 28¹ lõige 1 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle § 104²³ lõikenä 1 ning sätestab, et kriminaalhooldust võib teostada võrgustikutöö vormis nii kriminaalhooldusaluste kui ka kriminaalhooldusalusega seotud isikute puhul, kelle abistamine on vajalik juhtumikorralduse põhimõttel võrgustikutöö raames.

Paragrahvi täiendatakse lõikega 2, milles on termini „võrgustikutöö“ selgitus. Võrgustikutöö on kriminaalhooldaja juhitud võrgustikuliikmete koostöö, kus igal liikmel on oma kindel roll ja kokkulepitud ülesanded, mille eesmärk on tagada juhtumi terviklik lahendamine käesoleva seaduse § 104⁷ lõike 1 kohaselt. Peame oluliseks rõhutada kriminaalhooldaja juhtivat rolli võrgustikutöös ning seda, et kõik võrgustikuliikmed osalevad juhtumi lahendamisel oma põhiülesandeid täites ning jagavad nende raames kogutud vajalikku teavet. Lisaks on kriminaalhoolduses kasutusel võrgustikutöö mudel (turvalise koostöö raamistik), mis ühendab asutustevahelise võrgustikutöö kaudu ressursid ja teadmised toetamaks sihtgrupi sotsiaalset kohanemist ning ühiskonna turvatunnet. Võrgustikutöö aluseks ei ole kriminaalhoolduses alati turvalise koostöö raamistik, võrgustikutöö võib toimuda ka sellest väljas.

Paragrahvi täiendatakse lõikega 3, kus nimetatakse kriminaalhooldusalusega seotud isikud, kelle puhul võib kriminaalhooldust võrgustikutöö vormis teostada.

Lõikes 4 selgitatakse, et kriminaalhooldusaluse taasühiskonnastamisse peavad panustama paljud institutsioonid. Arvestatav roll töös kriminaalhooldusalusega on näiteks kohalikul omavalitsusel, Maksu- ja Tolliametil, Sotsiaalkindlustusametil, Eesti Töötukassal, Politsei- ja Piirivalveametil, tugiisiku- ja majutusteenuse pakkujatel ning mitmetel teistel. Muudatusega sätestatakse, et kriminaalhooldust võib teostada võrgustikutöö vormis nii kriminaalhooldusaluste kui ka kriminaalhooldusalusega seotud isikute puhul, kelle abistamine on vajalik juhtumikorralduse põhimõttel võrgustikutöö raames. Kriminaalhooldajal on kriminaalhoolduse teostamiseks õigus kaasata võrgustikuliikmeks asjaomaseid asutusi ja spetsialiste.

Paragrahvi täiendatakse lõikega 5, mille kohaselt on võrgustikuliikmetel õigus võrgustikutööks vajalikke andmeid töödelda ning võrgustikutöös osalevad spetsialistid ja asutused ei tohi avaldada neile võrgustikutöös teatavaks saanud asjaolusid. Paragrahvist 104²⁴ tulenevate eesmärkide täitmiseks on õigus võrgustikutööks vajalikke andmeid töödelda ka menetlusse kaasatud osapooltel. Selleks, et võrgustikutöö oleks efektiivne ja eesmärgipärane, antakse sättega õigus andmeid (sh isikuandmeid) vahetada eri asutuste ja spetsialistide vahel.

Seadust täiendatakse §-ga 104²⁴, milles tuuakse loetelu andmetest, mis on § 104²³ lõikest 5 tulenevalt võrgustikutööks üldiselt vajalikud. Paragrahvis väljatoodud andmed on vajalikud võrgustikutööks, kuna seeläbi saavad võrgustikuliikmed täita käesoleva seaduse § 104²³ lõikes 2 märgitud võrgustikutöö eesmärki, täites õigusnormidega antud ülesandeid, sealhulgas süütegude preventsioon. Andmete põhjal saavad võrgustikuliikmed endale vajaliku informatsiooni, mis võimaldab täita seadusest tulenevaid ülesandeid, ilma et kohtumise järel tuleks koostada kirjalik päring, mis aeglustaks omavahelist koostööd, ning kriminaalhoolduse

toetust ja abistamist. Päringute koostamine ja vastuste koostamine tõstab võrgustikutöö liikmete koormust, mistõttu isiku abistamiseks on vähem aega. Võrgustikutöö täidab erinevaid eesmärgi, nt kuritegude kordumise ennetamine, juhtumikorralduses toe saamine, riskide maandamine ning seeläbi nii kannatanute, lähedaste kui ka kogukonna turvalisuse suurendamine. Võrgustikutöö keskmes on kriminaalhooldusalune, kelle probleemilahendusoskusi ja vastutustunnet soovitakse parandada ning kelle sotsiaalsed kohanemist ja kuritegevusest irdumist soovitakse toetada. Kriminaalhooldusaluse toetamine ja abistamine on oluline, kuna seeläbi on võimalik maandada riske, suurendada kriminaalhooldusaluse vastutustunnet ja aidata tal säilitada õiguskuulekat elu. Võrgustikutöös ühinevad organisatsioonid ja isikud ühise eesmärgi saavutamiseks ning selleks on vajalik informatsiooni kiire vahetamine, et võrgustikuliikmed saaksid reageerida.

Paragrahvi 104²⁴ punktides 1–5 ja 17 väljatoodud andmed on vajalikud võrgustikutöö läbiviimisel, sest see annab võrgustikuliikmetele ülevaate kelle osas võrgustikutööd teostatakse ja mis on tema kontaktandmed. Samuti aitab kaardistada üldiseid probleeme ning mõista võrgustikutöö olulisust seoses isikuga.

Paragrahvi 104²⁴ punktide 6–8 tulenevad andmed on võrgustikutöö tegemisel olulised, kuna andmete pinnalt on võimalik kaardistada isiku tugivõrgustik, kriminaalhooldusaluse poolt võimalike ohustatud isikute andmed ning kriminaalhooldusaluse käitumist ja eluviisi iseloomustavad andmed. Kriminaalhooldusaluse tugivõrgustikuandmed on vajalikud protsessi jälgimiseks, kuna tugivõrgustikul võib olla positiivne kui ka negatiivne mõju isiku poolt tehtavates valikutes. Tugivõrgustik võib aidata inimest suunata ja toetada erinevatel eluetappidel. Kriminaalhooldusaluse poolt võimalike ohustatud isikute andmete pinnalt on võimalik kaardistada võimalikud tulevased kannatanud või isikud, kellest teadlikult soovime kriminaalhooldusalust eemal hoida. Kriminaalhooldusaluse poolt võimalike ohustatud isikute andmeid on võimalik arvestada näiteks isiku sotsiaalprogrammi määramisel, üldkasuliku töö töökoha valikul kui ka elektroonilise valve ajakava koostamisel, kuid mitte ainult. Kriminaalhooldusaluse käitumist või eluviisi iseloomustavad andmed on olulised selleks, et võrgustikuliikmed saaksid kriminaalhooldusaluse ja kriminaalhooldusjuhtumi toetamiseks oma ülesandeid täites hinnata praktikas esinevaid riske, mida tuleb kriminaalhooldusaluse puhul maandada. Riske põhjustab muuhulgas ka isiku käitumine ja eluviis ning maandusmeetmeid või tegevusi valitakse ja vajadusel muudetakse just käitumist puudutavate andmete põhjal. Ilma nende andmeteta ei saa teha terviklikke hinnanguid ega riskipõhiseid otsuseid kriminaalhooldusaluse või tema lähedaste toetamiseks ja kaitsmiseks. Seega on vajalik tagada ka niisuguste andmete vahetamise õigus võrgustikuliikmete vahel.

Paragrahvi 104²⁴ punktist 9 tulenevad andmed on olulised võrgustikutöö tegemiseks, kuna selle pinnalt on võimalik kaardistada võimalikud uued riskid, pakkuda kriminaalhooldusalusele tuge ning alustada sündmusest tulenevalt tegevust analüüsivaid vestlusi (sealjuures arvestades süütuse presumptsiooniga).

Paragrahvi 104²⁴ punktides 10–12 tulenevad andmed on olulised olukorras, kus kriminaalhooldusalusega on toimunud sündmus, milleks on politsei väljakutse isiku elukohta,

siis selle jaoks on vaja täiendavat informatsiooni kriminaalhoolduse läbiviimiseks. Vajalikuks informatsiooniks on väljakutse põhjus, aja määratlus, sündmusega seotud isikute ring (kes viibisid sündmuse juures) ning informatsioon sõltuvusainete tarvitamise või tarvitamisele viitavate tunnuste kohta. Väljakutse põhjust on vaja teada selleks, et juhtumikorralduslikult oleks võimalik kiiresti reageerida (näiteks võib olla kannatanu elu ohus või nähtub, et kriminaalhooldusalune on hakanud käituma sarnaselt käitumisele, mis avaldus enne kriminaalhoolduse aluseks oleva süüteo sooritamist). Sündmuse ajaline määratlus on vajalik faktiliste andmete jaoks – kui peaks esinema kohustuse rikkumine, siis on vaja tuua antud andmed korrektselt välja. Samuti võib vahel kerkida üles sündmuseid, mis toimunud enne kriminaalhooldust ehk antud perioodi ei vaadelda käitumiskontrolli ja kohustuste rikkumise pinnalt, kuid võetakse arvesse juhtumikorralduses. Sündmusega seotud isikute ringi teadasaamine (isikute nimed, kes olid näiteks elukohas) on vajalikud mõistmaks isiku mõjuvälja, samuti võib olla tegemist kohustuse rikkumisega (näiteks ei tohi kriminaalhooldusalune suhelda teatud inimestega – kriminaalkorras karistatud või alkoholi tarvitavate isikutega). Lisaks võib informatsiooni analüüsides välja tulla, et sündmuse ajal viibis eluruumis alaealisi lapsi, mis võib olla kohtulahendist tulenevalt keelatud või on vajalik teavitada asjaolust lastekaitset. Sõltuvusainetega seotud informatsioon on vajalik, et reageerida võimalikele rikkumistele, aidata kriminaalhooldusalust sõltuvuskäitumisest vabaneda või markeerida võimalik riskitegur, samuti märgata tagasilanguse riske.

Paragrahvi 104²⁴ punktides 13–16 väljatoodud andmed on olulised võrgustikutöö läbiviimisel, kuna kriminaalhooldus peab arvestama erinevate asjaoludega ning üheks oluliseks osaks on vähenenud töövõimega arvestamine. Juhtumikorralduses tervikuna võetakse seda arvesse, alustades asjaolust, kuidas viime läbi registreerimisi (näiteks, kas kriminaalhooldusalune käib registreerimas kriminaalhooldusosakonnas või viiakse läbi registreerimisi telefoni või veebi vahendusel). Samuti on see oluline seoses teiste kontrollnõuete ja kohustuste täitmisega või võimalike täiendavate kohustuste võtmisega. Näiteks, kui isikul on osaline või puuduv töövõime, siis tuleb kaaluda läbi, kas isik saab üldse sooritada üldkasuliku töö tunde. Samuti tuleb kaaluda, millised võimalikud töökohad oleksid inimesele üldse sobivad. Töövõime on oluline osa ka liikumise arvestamisel, kui rääkida elektroonilise valve kohustusest. Juhul, kui juhtumikorraldusest tulenevalt tekib vajadus täpsustamiseks isiku tervislikku seisundit, siis kriminaalhooldaja küsib andmeid kriminaalhooldusaluselt või koostab vajadusel vangistus- ja kriminaalhooldusseaduse § 104⁹ lõike 1 alusel vastavasisulise päringu tervishoiuteenuse osutajale.

Paragrahvi 104²⁴ punktist 18 tulenevad andmed on olulised võrgustikutöö läbiviimiseks, et saada kiiret informatsiooni olukorras, kus toimunud on sündmus, kuhu on kaasatud Häirekeskus või Politsei- ja Piirivalveamet. Kriminaalhooldusametnikud vajavad täpseid andmeid, et reageerida rikkumistele, küsida või lisada kriminaalhooldusalusele täiendavaid kohustusi või küsida kohtult kontrollnõuete lisamist. Samuti tuleb juhtumikorralduslikult teha muudatusi ning selle aluseks on kiire informatsiooni vahetus osapoolte vahel ning täpse informatsiooni saamine sündmuse kohta. Juhtumikorralduses on vajalik terviklik pilt, et kriminaalhooldusalust oleks võimalik aidata ja suunata. Kuritegude preventatsiooni eesmärgil on vaja kaardistada võimalikud riskid või ohud, mis võisid varasemalt avalduda ning võivad

kriminaalhoolduse jooksul avalduda. Näiteks ka radikaliseerumise märkamiseks on vajalik üldvaadet, et kriminaalhooldusametnik märkaks väikesi muudatusi kriminaalhooldusaluses, millele saaks reageerida varakult.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 30 vangistusseadusesse üle ei tooda, kuna praktikas korralisi ettekandeid ei tehta. Katseaja alguses koostatakse riskihindamine ja hoolduskava enamusele hooldusalustele (väljaarvatud üldkasuliku töö sooritajad). Kord aastas koostatakse korduv riskihindamine ning vaadatakse üle senised tegevused ning koostatakse uus hoolduskava. Selliselt antakse hinnang senisele katseajale. Oluliste muutuste ilmnemisel kriminaalhooldusaluse elus või käitumises, koostatakse riskihindamine jooksvalt.

Praktikas ei nõua kohus ega prokuratuur korralisi ettekandeid. Kriminaalhooldusametnik annab kohtule või prokuratuurile ise teada, kui esinevad kõrvalekalded või rikkumised. Kohtul ja prokuratuuril on võimalus esitada vajadusel kriminaalhooldusametnikule päring.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 30¹ vangistusseadusesse üle ei tooda. Tegemist on kriminaalhoolduse valdkonna töökorraldusliku teemaga, mida reguleeritakse kriminaalhoolduse sisemise töökorraga. Seega ei ole vaja kriminaalhoolduse lõpetamise ettekande koostamisega seonduvat seaduse tasandil reguleerida. Kriminaalhooldusametnik koostab kriminaalhoolduse sisemisest töökorrast tulenevalt kriminaalhoolduse lõpetamise ettekande, mis sisaldab ülevaadet kogu kriminaalhoolduse või üldkasuliku töö kohustuse täitmisest ning kontrollnõuete ja kohustuste täitmisest katseajal. Samuti esitab kriminaalhooldusametnik ettekande kohtule või prokuratuurile selle nõudmisel.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse § 31 tuuakse vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse üle §-na 104²⁵. Ületoomisel täiendatakse lõiget 1, muudetakse lõike 5 sõnastust ning täiendatakse paragrahvi lõikega 9. Teised lõiked tuuakse üle kehtival kujul. Lõigete numbreid muudetakse tulenevalt sellest, et kriminaalhooldusseadus tuuakse üle vangistusseadusesse.

Lõike 1 kohase erakorralise ettekande esitamise alus tuleneb karistusseadustikust ja kriminaalmenetluse seadustikust. Lõiget täiendatakse nii, et kriminaalhooldusametnik esitab kohtule või prokuratuurile kriminaalhooldusaluse kohta erakorralise ettekande. Erakorraline ettekanne koostatakse enamasti olukorras, kus isik on rikkunud kontrollnõudeid või temale määratud kohustusi. Erakorraline ettekanne on kohtule või prokuratuurile esitatav kriminaalhooldusametniku ettepanekuga dokument. Erakorralise ettekande saab esitada ka selleks, et teha ettepanek kriminaalhoolduse lühendamiseks või pikendamiseks, aga ka määratud kohustuste muutmiseks. Tavaliselt koostatakse erakorraline ettekanne reaktsioonina rikkumisele ning erakorralise ettekande arutamine kohtus peadib määrusega, millega isikule määratakse täiendavaid kohustusi või pööratakse karistus täitmisele.

Lõige 2 sätestab rikkumise asjaolude andmete esitamise nõude. Erakorraline ettekanne peab sisaldama rikkumise või rikkumiste asjaolusid, kokkuvõtet isiku enda seletusest rikkumise kohta, kriminaalhooldusametniku hinnangut senise kriminaalhoolduse ja katseaja kulgemisele ning kriminaalhooldusametniku ettepanekut koos põhjendustega. Erakorralise ettekande lahendamisel kohtus avatakse ettekande sisu ning kohus võtab seisukoha, kas rikkumine leidis aset või mitte ning seejärel otsustab, kas määrata isikule täiendavaid kohustusi või pöörata

karistus täitmisele. Võimalikud on erinevad lahendused, sealhulgas kohustuste ära võtmine. Olenevalt erakorralises ettekandes käsitletava rikkumise asjaoludest peab erakorraline ettekanne sisaldama erinevaid täiendusi. Näiteks kui isik rikub kohustust alluda elektroonilisele valvele, peab erakorraline ettekanne sisaldama ettepanekut elektroonilise valve kohaldamise lõpetamiseks ja vahistamise kohaldamiseks või elektroonilise valve kohaldamise lõpetamiseks ja vangistuse kohaldamiseks.

Lõige 2¹ muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 3 ning sellest tuleneb, et kui kahtlustatav või süüdistatav, kellel vahi all pidamine on asendatud elektroonilise valvega, või süüdimõistetu, kellel kuni üheaastane vangistus on asendatud elektroonilise valvega, ei allu talle määratud kohustusele, tuleb kriminaalhooldajal koostada selle kohta erakorraline ettekanne. Kuna nimetatud olukordade puhul ei ole tegemist katseajaga ega täiendavate kohustuste määramise ega käitumiskontrolli tähtaja pikendamisega, on erisuse tegemine seaduses vajalik. Selle lõike kohaselt peab erakorraline ettekanne sisaldama vaid andmeid tuvastatud rikkumise asjaolude kohta, kokkuvõtet kriminaalhooldusala seletusest ning kriminaalhooldusametniku ettepanekut elektroonilise valve kohaldamise lõpetamiseks ning selle asendamiseks vahistusega või süüdimõistetu puhul vangistusega. Vangistuse määramise ettepanekule lisatakse elektroonilise valve all viibitud päevade arv, mille võrra siis kohus ärakandmisele kuuluvaid vangistuspäevi vähendab. Elektroonilise valve asendamist vahistusega tuleb loomulikult arutada prokuröri ja kaitsjaga, sest kõne alla võib tulla ka olukord, mil prokurör leiab, et vahistamise kohaldamise alused on ära langenud ning tõkend tuleks üldse asendada.

Lõige 2² muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 4 ning sellest tuleneb, et kui süüdimõistetu, kelle kuuekuuline kuni kaheaastane vangistus on asendatud narkomaanide sõltuvusraviga või seksuaalkurjategijate kompleksraviga, ei allu ravikohustusele, hakkab sellest kõrvale hoidma või loobub ravist, tuleb kriminaalhooldajal koostada selle kohta erakorraline ettekanne. Kõnealune lõige kohaldub nii narkomaanide sõltuvusravi kui ka seksuaalkurjategijate kompleksravi puhul. Selle lõike kohaselt peab erakorraline ettekanne sisaldama andmeid tuvastatud rikkumise asjaolude kohta, kokkuvõtet kriminaalhooldusala seletusest ning kriminaalhooldusametniku ettepanekut ravi kohaldamise lõpetamiseks ja selle asendamiseks vangistusega.

Lõige 3 muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 5 ning sellest tuleneb, et kui isikule on prokuratuur määranud kohustuse teha üldkasulikke tööd ning isik hoiab selle kohustuse täitmisest kõrvale, esitab kriminaalhooldusametnik prokurörile ettekande, mis sisaldab andmeid rikkumise asjaolude kohta, tehtud üldkasuliku töö tundide arvu ning kokkuvõtet kriminaalhooldusala seletusest. Kohustusena määratakse üldkasuliku töö tunde näiteks kriminaalmenetluse lõpetamise korral. Kui isik ei täida talle pandud kohustust, võib prokuratuur kriminaalmenetluse määрусega uuendada kriminaalmenetluse seadustiku § 201 lõike 3 kohaselt. Kui isik ei täida talle pandud kohustust, uuendab prokuratuuri taotlusel kohus kriminaalmenetluse oma määрусega kriminaalmenetluse seadustiku § 202 lõike 6 kohaselt. Viimasel juhul peab karistuse mõistmisel arvestama kohustuste osa, mille isik on täitnud – sooritatud üldkasuliku töö tundide arvu.

Lõige 4 muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 6 ning sellest tuleneb, et erakorralise ettekandega on võimalik määratud kohustusi kergendada või tühistada, elektroonilise valve

tähtaega pikendada või lühendada või esialgu määratud käitumiskontrollist vabastada või selle tähtaega lühendada. Eeltoodud ettepanekutega erakorralises ettekandes annab kriminaalhooldusametnik hinnangu katseaja senisele kulgemisele ning esitab ettepaneku. Kohus võtab lahendi tegemisel arvesse erakorralises ettekandes kirjapandut. Kohustuste kergendamise või tühistamise vajadus tekib ennekõike siis, kui olukord on muutunud ning kohustus näiteks koormab kriminaalhooldusallust liialt või seda ei ole võimalik täita. Näiteks olukorras, kus isikule on määratud kohustus teha alkoholi biomarker PEth analüüs, kuid isikul puuduvad majanduslikud vahendid selle eest tasumiseks (kuni aastani 2025 oli omaosalus analüüsi koostamisel 35 eurot). Elektroonilise valve tähtaja pikendamise vajadus võib olla tingitud isiku enda soovist. Mõned isikud tunnetavad, et elektrooniline valve distsiplineerib neid paremini, ning võivad soovida seda võimaluse korral pikendada. Elektroonilise valve tähtaja lühendamine võib kõne alla tulla olukorras, kus elektroonilise valve kohaldamise eesmärk saab täidetud ning isiku eluolu on sedavõrd hästi korraldatud, et elektrooniline valve pigem piirab isiku arengut seaduskuulekal teel, või elektroonilise valve kohaldamiseks ei nähta enam vajadust. Elektroonilise valve tähtaega ei lühendata olukorras, kus elektroonilise valve eesmärk on isiku eemale hoidmine keelatud kohtadest – näiteks kannatanu eluase või lasteaiad või koolid. Kriminaalhooldusallus on võimalik vabastada käitumiskontrollist, vabastamise tulemusel on isikul katseaeg. Käitumiskontrollist vabastamise ettepanek või selle tähtaja lühendamise ettepanek tehakse ennekõike olukorras, kus kriminaalhoolduse eesmärgid on saavutatud ning planeeritud tegevused tehtud ja on tekkinud veendumus, et isik ei soorita uusi süütegusid.

Lõige 5 muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 7 ning sõnastust muudetakse, kuna olenevalt juhtumist ei pea alati esitama kohtule või prokuratuurile erakorralist ettekannet üldkasuliku töö tegemise tähtaja kulgemise peatamiseks kriminaalhooldusalluse haiguse või perekondliku olukorra tõttu või ajaks, kui kriminaalhooldusallus on aja-, asendus- või reservteenistuses. Tegemist on erandliku olukorraga ning peatamist küsitakse olukorras, kui kriminaalhooldusallus ei saa pikka aega üldkasuliku töö tunde sooritada. Riigikohtu lahendist 1-18-7273 tulenevalt ei ole üldkasuliku töö tegemata jätmine sellel ajal, mil tähtaja kulgemine on peatatud, üldkasulikust tööst kõrvalehoidmine. KarS-i § 69 lõike 6 kohaselt saab põhikaristuse täitmisele pöörata vaid juhul, kui süüdlane hoiab üldkasulikust tööst kõrvale, ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi. Juhul, kui üldkasuliku töö tegemise tähtaeg on peatatud sedavõrd kaua, et süüdimõistetul pole KarS-i § 69 lõigete 2 ja 4 tingimusi järgides võimalik kõiki töötunde ära teha, ei saa süüdimõistetule mõistetud aresti või vangistust üldkasulikust tööst kõrvalehoidmise argumendil täitmisele pöörata. Üldkasulikku tööd planeerides võib esineda perioode, mil kriminaalhooldusallus üldkasuliku töö tunde ei tee – tegemist on kriminaalhooldusalluse ja kriminaalhooldusametniku kokkuleppega, võttes arvesse üldkasuliku töö tegemise tähtaega ja määratud tundide arvu. Eeltoodust tulenevalt kasutatakse tähtaja kulgemise peatamist erandlikes olukordades.

Lõige 6 muudetakse kavandatava eelnõu lõikeks 8 ning sellest tuleneb, et ajutise lähenemiskeelu või lähenemiskeelu puhul elektroonilise valve kohaldamise eesmärk on kannatanu kaitse. Elektroonilise valve kohaldamisega on võimalik jälgida isiku liikumist. Kui isik siseneb keelatud tsooni (näiteks kohtulahendiga määratud aadressile), annab elektroonilise valve süsteem häire – vanglateenistus kontakteerub politseiga ja annab teada, et isik rikub

lähenemiskeeldu. Kriminaalhooldusametnik teatab uurimisasutusele või prokuratuurile rikkumisest. Uurimisasutus või prokuratuur algatab seejärel seadusest tulenevad toimingud.

Paragrahvi täiendatakse lõikega 9, mis seondub muudatustega ennetähtaegse vabastamise regulatsioonis, vastavalt täiendatakse KrMS-i § 426 uue lõikega 7. Kui kohus ei ole määranud automaatse käitumiskontrollile allutamise eel kinnipeetavale katseaega, kontrollnõudeid ja kohustusi, peab kriminaalhooldusametnik nende määramiseks viivitamata kohtu poole pöörduma. Muudatuse kohaselt peaks automaatse käitumiskontrollile allutamise korral määrama kohus katseaja ja kontrollnõuded ning kohustused viimase nn tavalise ennetähtaegse vabastamise arutamisel, kui ta jätab kinnipeetava vabastama. Kui aga kohus näiteks unustab seda teha või kui süüdlane on enne kohtuotsuse jõustumist pikka aega vahistatud, misjärel saabub automaatse käitumiskontrollile allutamise tähtaeg enne nn tavalist ennetähtaegse vabastamise aega, siis ei ole samuti kohus määranud vabanemise hetkeks katseaja pikkust ja kontrollnõudeid ning kohustusi. Seepärast tuleb kriminaalhooldusel pöörduda viivitamatult kohtu poole, et kohus määraks juba vabaduses viibivale, automaatselt käitumiskontrollile allutatud süüdlasele katseaja ja kontrollnõuded ning kohustused.

Kehtiva kriminaalhooldusseaduse §-i 32 vangistusseadusesse üle ei tooda. Ametniku asendamist reguleerib avaliku teenistuse seaduse § 57 ning kehtinud säte dubleerib selle sisu. Tegemist on töökorraldusliku teemaga ning kriminaalhooldaja asendamist on võimalik reguleerida sisemise töökorraga.

Eelnõu § 18 punktidega 45 ja 46 muudatused – kehtiva seaduse § 105 lõikest 2 jäetakse välja sõna „koosseisud“. Kehtiva sõnastuse järgi moodustab vangla ning kehtestab vangla põhimääruse, koosseisud ja sisekorraeeskirja valdkonna eest vastutav minister määrusega. Muudatusega sätestatakse, et vangla koosseis kehtestatakse valdkonna eest vastutava ministri käskkirjaga. Teenistuskohdade koosseisu ei ole vaja kehtestada ministri määruse tasandil. Kuna koosseise võib olla tarvis muuta teiste õigusaktidega võrreldes sagedamini, kaasneb sellega tarbetu töökoormus. 2022. aastast alates on vanglate koosseise muudetud seitsmel korral, mis tähendab kolme vangla kohta 21 erinevat määruse redaktsiooni. Võrdluseks võib tuua, et ka Politsei- ja Piirivalveameti ametnike ja töötajate teenistuskohdade loetelu kehtestab Politsei- ja Piirivalveameti peadirektor haldusaktiga (PPVS § 6¹ lg 4). Seetõttu loobutakse koosseisu kehtestamisel ministri määruse tasandi nõudest, säilitades ministrile õiguse kehtestada koosseisud käskkirjaga.

Eelnõu § 18 punktiga 47 muudetakse kehtiva seaduse § 105⁴ lõiget 1 selliselt, et edaspidi võib taustakontrolli teha ka nende isikute kohta, kellega vangla territooriumist väljaspool kohtumise lubamist kinnipeetavale vanglaväliste suhete säilitamise eesmärgil otsustatakse. VangS-i § 23 lõige 1 sätestab, et kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk on soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist. Muudatus puudutab näiteks isikuid, kellega kohtumist lubatakse lühiajalisel väljasõidul või VangS-i § 22 lg 1 p-s 2 sätestatud soodustusena. Vanglateenistusel peab olema võimalik veenduda, et kinnipeetav kohtub väljaspool vanglat üksnes nende isikutega, kelle kohta on tehtud vajalik taustakontroll. Oluline on rõhutada, et taustakontrolli tehakse ainult nende isikute kohta, kellega kohtumise eesmärk on vanglaväliste

suhete hoidmine, eeskätt mõeldakse perekonnaliikmeid. Näiteks juhul, kui kinnipeetav läheb kohtumisele väljaspool vanglat muul eesmärgil – tööle, õppeasutusse vms –, taustakontrolli ei tehta.

Taustakontrolli käigus töödeldavate andmete ulatus on sama mis vanglasiseste kokkusaamiste puhul. Vanglaväline kohtumine toimub vangla kontrolli alt väljas oleval territooriumil ning seetõttu peab vanglateenistus olema veendunud, et kohtumine täidaks vangistuse eesmärgi ning ei ohustaks julgeolekut. Seega on põhjendatud kontrollida andmeid vähemalt samas ulatuses kui vanglasisese kokkusaamise puhul.

Eelnõu § 18 punktiga 48 asendatakse kehtiva seaduse § 105⁵ lõikes 3 sõnad „vanglakomisjoni liikmetele“ sõnadega „vanglateülese komisjoni (edaspidi *vanglakomisjon*) liikmetele“. Sõnastuse korrigeerimine on vajalik tulenevalt kehtiva seaduse § 108 lõike 1 muudatusest.

Eelnõu § 18 punktiga 49 muudetakse kehtiva seaduse § 105⁶ lõiget 6 ning parandatakse viiteviga. Taustakontrolli käigus kogutud andmeid ei avaldata seni, kuni see on sama paragrahvi lõikes 5 nimetatud eesmärkide täitmiseks vajalik.

Eelnõu § 18 punktidega 50–57 muudetakse kehtiva seaduse § 108 sõnastust.

Lõike 1 muutmiseiga kaotatakse ära piirkondlik ehk vangla juures tegutsev vanglakomisjon, mis tähendab, et edaspidi võib moodustada kõigi vanglateülese vanglakomisjoni. Ühtlasi täiendatakse lõiget 1 kehtiva vangistuseseaduse § 108 lõikest 2 tulenevaga muudetud kujul ning sellega sõnastatakse vanglakomisjoni ülesanne ja eesmärk, kuivõrd vanglakomisjoni põhiülesanne on seotud eesmärgi täitmiseiga. Vanglakomisjoni moodustamise õigus on valdkonna eest vastutaval ministril.

Kehtiva seaduse § 108 lõige 2 tunnistatakse kehtetuks ja selle sisu viiakse üle eelnõukohase seaduse § 108 lõikesse 1.

Lõikes 3 tehtavad muudatused on normitehnilised ning lõikest tulenevalt kehtestab valdkonna eest vastutav minister vanglakomisjoni täpsemad ülesanded ja koosseisu.

Paragrahvi 108 lõige 4 tunnistatakse kehtetuks, kuna vanglakomisjoni roll ja ülesanded on ajas muutunud ning vanglakomisjoni liikmed ei korralda koos vangla juhtkonnaga vangla tööd. Seda seetõttu, et komisjoni liikmetel puuduvad erialased teadmised, kuidas vangla tööd sisuliselt korraldada. Seepärast on tõhusam, kui vanglakomisjon saab edaspidi nõustada ja toetada vanglate direktoreid vangistuse täideviimise ja kinnipeetavate taasühiskonnastamise protsessis ettepanekute tegemisel ja soovitude andmisega. Seega, kuna vanglakomisjon on edaspidi vanglate direktoreid toetav ja nõustav komisjon, ei ole tal enam võimalik ülesannete täitmiseks vastu võtta otsuseid, soovitusi ega proteste. Muudatuse kohaselt on vanglakomisjonil edaspidi toetav roll: ta toetab vanglate direktoreid otsuste tegemisel ja annab üleskerkinud probleemidele oma vaatenurga, mida vanglate direktorid saavad soovi korral vangla tööprotsesside korraldamisel arvesse võtta ja rakendada.

Eelnõukohase seaduse § 108 täiendatakse lõigetega 4¹ ja 4². Lõike 4¹ kohaselt on vanglakomisjonil õigus saada vangla direktorilt oma ülesannete täitmiseks vajalikud mahus dokumendid ja andmeid. Vanglakomisjoni liikmete õigus andmeid saada on täpsemalt reguleeritud justiitsministri 29. novembri 2000. a määruse nr 57 „Vanglakomisjoni põhimäärus“ §-s 10.

Lõike 4² kohaselt võib vanglakomisjon töödelda kinnipeetava pöördumise käigus saadud andmeid, sealhulgas eriliiki isikuandmeid. Samuti on vanglakomisjonil õigus saada vanglale pöördumiste lahendamiseks vajalikke andmeid, sealhulgas eriliiki isikuandmeid. Paragrahvi täiendamine selle sättega on vajalik, kuna vanglakomisjoni liikmed lahendavad kinnipeetavate pöördumisi ning peavad seetõttu töötleva kinnipeetavate andmeid.

Paragrahvi 108 lõiked 5 ja 7 tunnistatakse kehtetuks, kuna lõigete sisu on seotud vanglakomisjoni töökorralduse ja aruandlusega ning komisjoni liikmete nimetamine on edaspidi reguleeritud justiitsministri 29. novembri 2000. a määrusega nr 57 „Vanglakomisjoni põhimäärus“.

Lõikes 6 asendatakse sõnad „kinnipeetava delikaatseid isikuandmeid“ sõnaga „andmeid“. Muudatus on vajalik, kuna vanglakomisjoni liige ei tohi avaldada mitte mingeid talle tema ülesannete täitmise seoses teatavaks saanud kinnipeetava kohta käivaid andmeid.

Eelnõu § 18 punktiga 58 tunnistatakse kehtetuks § 113 lõige 4, mis piirab isikute ringi, kellele on lubatud panna vanglaametniku ettevalmistusteenistuse läbimise kohustus. Sätet on vaja muuta, sest teadus- või magistrakraadi omandamine või varasem töökogemus kohtuniku, prokuröri, kõrgema politsei-, piirivalve- või päästeametnikuna ei taga oskusi vanglaspetsiifiliste tööülesannete tõhusaks täitmiseks. Vanglaametniku tööks võib olla vajalik erialase hariduse omandamine. Ettevalmistusteenistuse kohustus pannakse üksnes neile vanglaametnikele, kelle töö eripära eeldab konkreetse programmi läbimist või teadmiste ja oskuste omandamist. Teenistuses ei saa jätkata teenistujad, kes vajalikku haridust ei suuda või ei soovi omandada. Vangistusseaduse § 154 lõike 2 alusel vabastatakse vanglaametnik ametikohale mittevastavuse tõttu teenistusest, kui ta ei ole ettenähtud tähtaja jooksul läbinud ametisse nimetamise tingimuseks olnud ettevalmistusteenistust. Kui vanglaametnikule ei ole ametisse nimetamisel VangS-i § 113 lõike 4 alusel võimalik määrata ettevalmistusteenistust, ei saa teda VangS-i § 154 lõike 2 alusel vabastada. Vabastamise võimaluse puudumine seab ohtu vangla julgeoleku, kuna erialase ettevalmistuseta ametnike tööalased oskused ei ole selle tagamiseks piisavad. Vanglaametnikke valmistab ette Siseministeeriumi valitsemisalas asuv sisekaitseline rakenduskõrgkool Sisekaitseakadeemia (SKA). SKA-s on võimalik õppida nii kutse-, rakenduskõrghariduse kui ka magistriõppes. Samuti korraldab SKA täiendusõpet, mis võimaldab vanglaametnike teadmiste ja oskuste jätkusuutlikku arengut ning võimaldab reageerida muutunud teenistusvaldkondade vajadustele. Vanglaametnike ettevalmistusteenistuse kohustus pannakse üksnes valvuritele – nad peavad läbima neljakuise kutseõppeprogrammi ühe aasta jooksul alates ametisse nimetamisest. Valvuri teenistuskohal töötamise eeldus on keskhariduse olemasolu ja valmisolek ühe aasta jooksul kutseõppes valvuri eriala teadmiste ja oskuste omandamine (nt turvataktika vanglas). Varasem töökogemus sisejulgeolekuga seotud erialadel või omandatud teaduskraad ei taga piisavat valmisolekut valvuri tööks vanglas. Muudatuse mõju on väike ja tagab senisest suurema õigusselguse. Praktikasse on seni suunatud

valvuri tasemeõppesse kõik varasema vanglatöö kogemusega teenistusse asujad. Vanglate personalistatistika andmed näitavad, et õppe lõpetamata jätnud valvurid on seni siiski lahkunud teenistusest, kuigi muudel õiguslikel alustel kui VangS-i § 154 lõige 2 (nt ametniku algatusel, katseaja ebarahuldavate tulemuste tõttu).

Ühtlasi täiendatakse seadust rakendussättega (eelnohu punkt 70), mille kohaselt kõnesoleva seaduse §-s 113 sätestatud vanglaametniku ettevalmistusteenistuse läbimise kohustust ei või panna isikule, kes töötab vanglaametniku ametikohal 2026. aasta 1. jaanuari seisuga ja vastab järgmistele nõuetele:

- 1) isik, kellel on teadus- või magistrikraad või sellele vastav kvalifikatsioon;
- 2) isik, kes on vähemalt kaks aastat töötanud kohtuniku, prokuröri, kõrgema politsei-, piirivalve-, pääste- või vanglaametnikuna või Justiits- ja Digiministeeriumi vanglateenistusse kuuluva ametniku ametikohal. Seega ei mõjuta muudatus neid vanglaametnikke, kes on nimetatud kuupäeval teenistuses.

Eelnõu § 18 punktiga 59 muudetakse VangS-i § 120 lõikes 4 ja § 129¹ lõikes 1 viidet ja asendatakse viide VangS-i § 110 lõikele 2 viitega VangS-i § 111 lõikele 1¹. VangS-i § 110 on tunnistatud kehtetuks ja seda asendab VangS-i § 111 lõige 1¹, kuid viide on jäänud varem muutmata. Õigusselguse huvides on vaja seaduses viitevead parandada.

Eelnõu § 18 punktiga 60 ühtlustatakse VangS-i § 130 lõike 1 punkt 2 VangS-i § 144 lõikega 2. Muudatuse tulemusel säilitakse ametniku nõusolekul madalamale ametiastmele viidud ametniku senine palk kolme kuu jooksul arvates asumisest uuele ametikohale, kui palk uuel ametikohal on väiksem vanglaametniku senisest palgast. Muudatus on vajalik õigusselguse tagamiseks, kuna ametiastmetel on erinevad teenistuskohad ning koha ülesannete täitmise eest saadav tasu võib erineda. Ka ametnikule on selge, et talle on tagatud vähemalt tema enda senine palk (põhipalk ja seaduse alusel makstavad lisatasud) vähemalt kolme kuu jooksul. Palga säilitamise võimalus tagab ametnike liikuvuse ametiastmete vahel ja suurendab avaliku halduse paindlikkust. Muudatuse eelarvemõju on väike, kuna praktikas lähtutakse tasu määramisel ametniku senise ametikoha palgast. Eelarvemõju võib olla positiivne olukorras, kus senise ametiastme ametnike palk suureneb.

Eelnõu § 18 punktiga 61 tuuakse Vabariigi Valitsuse 11. juuli 2013. a määruse nr 116 „Vanglaametniku teenistuskäigu määrus“ muutmise valdkonna eest vastutava ministri tasandile, kasutades ära valdkonna eest vastutava ministri põhjalikke valdkondlikke teadmisi ning tõhustades seeläbi määruse muutmise protsessi.

Tegemist on juba kehtiva põhimõttega, kus valiku, kas ületunnitöö hüvitatakse vabas ajas või rahas, teeb vangla. Sarnaselt töölepingu seadusega (TLS) loodi võimalus ületunnitöö kompenseerimiseks vaba ajaga. Otsuse selle kohta, kumba kompenseerimismehhanismi kasutada, teeb lähtuvalt teenistuslikest huvidest vangla, kuna vanglatöö eripära arvestades ei ole võimalik jätta valikuõigust vanglateenistujale. Vanglatöö eripära all peetakse eelkõige silmas avalikku ülesannet, mille täitmiseks on vajalik ööpäevaringselt katkematult tagada teenistujate kohalolu nii kitsamalt kinnise vangla sisemise julgeoleku kui ka laiemalt üldise avaliku julgeoleku tagamiseks. Näiteks on vajalik tagada kinni peetavate isikute üle järelevalve

nii vanglas sees kui ka reageerida erakorralistele sündmustele, nt teha kõik endast võimalik väljasõidult mittenaasnud isiku tabamiseks või viia vanglas kinni peetav isik tervishoiuasutusse ja teada seal valvata. Samuti annab vanglateenistus vajadusel ametiabi Politsei- ja Piirivalveametile VangS-i § 109 lg 4 alusel. Vangla peab suutma tööd planeerida nii, et erinevate ülesannete täitmiseks oleks igal ajal piisavalt teisi teenistujaid, et ületunnitööd vabas ajas kompenseerida. Samuti on valikul eelarvemõju, kus piiratud ressursside puhul ei pruugi olla võimalik ületunnitööd rahas hüvitada, kuid üldine personali täituvus võimaldab anda vaba aega. Vanglaametnikud on eriteenistujad, kellele kohaldub VangS ja see peab vastama teenistuse vajadusele avalike ülesannete täitmiseks. Piiranguid võrreldes teiste avalike teenistujatega kompenseeritakse vanglaametnikele täiendavate erinevate sotsiaalsete garantiidega nt põhjalik tervisekontroll, tasuta vormiriietus, lisapuhkuse päevade andmise võimalus ja väljateenitud aastate tasu.

Eelnõu § 18 punktiga 62 tuuakse valdkonna eest vastutava ministri määrusega kehtestatava justiitsministri 22. aprilli 2013. a määruse nr 13 „Vanglaametnike ja vanglas töötavate riigiametnike töötasustamine“ muutmise valdkonna eest vastutava ministri käskkirja tasandile. Alates 2022. aastast on nimetatud määrust muudetud kümnel korral. Ministri määruse tasandil korra kehtestamine tekitab ebavajalikkust töökoormust ning puudub sisuline vajadus vanglaametnike töötasustamise korra kehtestamiseks just määrusega. Sama regulatsioon on kasutusel ka Politsei- ja Piirivalveametis (PPVS § 70 lg 3), nimelt politseiametniku ametikohtadele vastavad põhipalga vahemikud ning politseiametnikele lisatasude maksmise alused ja ulatuse kehtestab valdkonna eest vastutav minister käskkirjaga.

Eelnõu § 18 punktiga 63 ühtlustatakse õigusaktides kasutatavaid termineid ja vanglaametniku palgamäärade kehtestamisel arvesse võetava asjaolude hulgast arvatakse välja õhtusel ajal töötamine. Õhtusel ajal töötamist ei ole vangla spetsiifikast lähtuvalt vaja asjaoluna arvesse võtta. Samuti puudub õhtusel ajal töötamisel legaalsõnastus. Kuni 30.06.2009 kehtinud palgaseaduse § 17 nägi ette õhtusel ajal (18.00–22.00) töötamise eest tasu maksmist lisaks põhipalgale, kui tasu õhtusel ajal töötamise eest ei sisaldunud töötasus. 01.07.2009 jõustunud ja ka ametnikele osaliselt rakendatud töölepingu seaduse § 45 lõike 1 alusel nähti ette vaid ööajal (22.00–6.00) töötamise korral töötasu 1,25-kordse maksmise kohustus, kui ööajal töötamine ei sisaldu kokkulepitud töötasus.

Eelnõu § 18 punktiga 64 loetakse kehtiva seaduse § 136⁴ sõnastus paragrahvi lõikeks 1. Sätte kohaselt peatub Sisekaitseakadeemia päevasesse õppesse suunatud vanglaametniku teenistussuhe õppetöö ajaks ning tal säilitatakse sel ajal vanglaametniku palk. Muudatuse kohaselt säilib õppetöö ajaks palk vähemalt 75 protsendi ulatuses. Sätte eesmärk on tagada, et inimene töötab vanglas vähemalt kolm aastat. Kui inimene on vahepeal ema-, isa- või vanemapuhkusel, jätkub see aeg, kui inimene naaseb. Sisekaitseakadeemia vanglateenistuse kolledži päevases õppes saab õppida rakenduslikus kõrgharidusõppes (korrektsioon) ja omandada kutseharidust vanglaametniku erialal. Sisekaitseakadeemia vanglateenistuse kolledžisse korrektsooni erialale võetakse igal aastal vastu 20 kadetti. Vanglates juba töötavad teenistujad saavad korrektsooni erialale kandideerida avaliku konkursi käigus. Õppesse võetakse vastu üldise pingerea alusel ja seega saavad võimaluse suunamise korras erialase

kõrghariduse omandamiseks üksnes parimad kandidaadid (viis kuni kuus inimest õppeaasta kohta). Õppesse suunamine on vanglateenistuses oluline järjepideva piisava hulga vajaliku väljaõppe ja oskustega ametnike koosseisu tagamiseks. Õppesse on võimalik kandideerida erinevatelt teenistuskohadelt ja palgatasemetelt. Näiteks on erinevad palgatasemed vanemvalvuri ja valvuri teenistuskohal ning erinev võib olla ka nende põhipalk. Palk võib erineda regiooniti või sõltuda erinevatest kvalifikatsioonidest, nt relvastatud üksuse liikmelisus või vanglavälise saatmise ja politseile ametiabi andmiseks vajalikud oskused. Korrektsiooni õppesse suunamisel peatub avaliku võimu teostamise õigus ja seetõttu ei ole võimalik ka samal ajal täita eeltoodud lisaülesandeid, mis nõuavad erioskusi ja teadmisi. Kutseõpe teenistusse asuvatele valvuritele toimub viie kuu jooksul eelkõige töökohapõhise õppena. Sarnaselt politseiga on kavas väljaõppe ajal palga säilitamine täies ulatuses. Vastav põhimõte võib muutuda, kui palga säilitamine pole enam võimalik eelarve vähenemise tõttu. Näiteks on aastateks 2025–2028 Justiits- ja Digiministeeriumi eelarvekärbe kokku 67,17 mln eurot. Riigieelarvevahendite otstarbekas kasutamine kärbeta tingimustes ja olukorras, kus õppija avaliku võimu teostamise õigus on piiratud, võib tähendada seda, et palk säilitatakse 75% ulatuses. Samas on võimalik sõltuvalt eelarvevahenditest tagada palk 100% ulatuses.

Eelnõu § 18 punktiga 65 täiendatakse kehtiva seaduse § 136⁴ lõigetega 2 ja 3. Valdkonna eest vastutavale ministrile antakse õigus täpsustada õppetöö ajal palga säilitamise tingimusi ja korda. Säte on vajalik vanglates palga säilitamise korralduse ühtlustamiseks ja selle teada andmiseks personali- ja palgaarvestusteenust pakkuvale Riigi Tugiteenuste Keskusele. Tingimused ja kord kinnitatakse käskkirjaga, kuivõrd ka töötasustamisega seonduv on edaspidi kinnitatud ministri käskkirjaga (vt p 60 muudatus). Teisena täiendatakse §-i 136⁴ lõikega 3, mis võimaldab sõlmida halduslepingu Sisekaitseakadeemiasse suunatava ametnikuga, kellele õppetöö ajal on riigieelarve arvel makstud palka. Vanglateenistuse kolledži õppetöö kestab kolm aastat ja seetõttu on riigieelarve vahendite otstarbeka kasutamise huvides sätestada ametniku kohustus olla teenistuses mingi aja vältel pärast õpingute lõppemist. Sellise kohustuse saab õppijaga kokku leppida, kuid kohustuslik teenistuses olemise aeg ei või olla kauem kui kolm aastat. See ei tähenda, et ametnik ei võiks selle aja möödumisel teenistuses jätkata, küll aga lõpeb selle aja möödumisega lepingus kokku lepitud siduvusaja kohustus.

Eelnõu § 18 punktiga 66 täpsustatakse vanglaametniku ületunnitöö vaba ajana kompenseerimist ja sätestatakse sama põhimõte nagu avaliku teenistuse seaduse § 39 lõikes 6. Selle kohaselt antakse ametnikule ületunnitöö korral vaba aega ületunnitööga võrdses ulatuses. Säilib võimalus hüvitada ületunnitöö rahas. Otsuse selle kohta, kumba võimalust kasutada, teeb lähtuvalt teenistuslikest huvidest vangla, kuna vanglatöö eripära arvestades ei ole võimalik jätta valikuõigust vanglateenistujale.

Vanglatöö eripära all peetakse eelkõige silmas avalikku ülesannet, mille täitmiseks on vajalik ööpäevaringselt katkematult tagada teenistujate kohalolu nii kitsamalt kinnise vangla sisemise julgeoleku kui ka laiemalt üldise avaliku julgeoleku tagamiseks. Näiteks on vajalik tagada kinni peetavate isikute üle järelevalve nii vanglas sees kui ka reageerida erakorralistele sündmustele nt teha kõik endast võimalik väljasõidult mittenaasnud kinnipeetava tabamiseks või viia vanglas viibiv isik tervishoiuasutusse ja teada seal valvata. Samuti annab vanglateenistus vajadusel ametiabi politsei- ja piirivalveametile VangS § 109 lg 4 alusel. Valikul on seega

sisuline tähtsus - kas vanglal on oma erinevate ülesannete täitmiseks piisavalt teisi teenistujaid, et ületunnitööd vabas ajas kompenseerida. Samuti on valikul eelarvemõju, kus piiratud ressursside tingimustes ei pruugi olla otstarbekas ületunnitööd hüvitada, vaid anda vaba aega. Vanglaametnikud on eriteenistujad, kellele kohaldub VangS eriregulatsioon ja see peab vastama teenistuse vajadusele avalike ülesannete täitmiseks. Piiranguid võrreldes teiste avalike teenistujatega kompenseeritakse vanglaametnikele täiendavate erinevate sotsiaalsete garantiidega, nt põhjalik tervisekontroll, lisapuhkuse päevade andmise võimalus ja väljateenitud aastate tasu. Otsuse selle kohta, kas ületunnitöö hüvitatakse vabas ajas või rahas, teeb küll vangla, kuid vanglal tuleb ületunnitöö hüvitamise küsimuses võimalusel arvestada vanglaametniku soovidega.

Eelnõu § 18 punktiga 67 tuuakse justiitsministri 22.04.2013. a määruse nr 13 „Vanglaametnike ja vanglas töötavate riigiametnike töötasustamine“ muutmise valveajal olemise eest lisatasu maksmise korra ja juhtude osas valdkonna eest vastutava ministri käskkirja tasemele, kasutades ära valdkonna eest vastutava ministri põhjalikke valdkondlike teadmisi, kuid vähendades avaliku halduse töökoormust, mis tavapäraselt kaasneb määruste muutmisega. Muudatus on seotud punkti 62 muudatusega.

Eelnõu § 18 punktiga 68 ühtlustatakse § 144 regulatsioon eriteenistuste regulatsiooniga PPVS-i § 57 lõikes 4, mille alusel teatatakse politseiametnikule tema nõusolekuta üleviimisest üks kuu ette. Muudatuse tulemusel teatatakse vanglaametnikule tema üleviimisest üks kuu ette. Seni tuli vanglaametnikule tema üleviimisest anda teada kaks kuud ette. Muudatus on vajalik, sest vangla töökorraldus avaliku halduse ülesande täitmisel eeldab senisest kiiremat reageerimist muudatusvajadustele. VangS-i § 128 lõike 2 alusel võib vanglaametniku teenistuslikest vajadustest tulenevalt üle viia sama ametiastme piires ühelt kohalt teisele ilma vanglaametniku nõusolekuta. Tegemist on erisättega avaliku teenistuse seaduse § 52 lõikest 3, mis loetleb olukorrad, kus ametijuhendit ei või muuta ametniku nõusolekuta. Vanglaametniku nõusolekut eeldab sama ametiastme piires üleviimine üksnes siis, kui ametikoha vahetuse tõttu muutub ametniku elukoht või pikeneb oluliselt töölejäudmise aeg (VangS § 128 lg 4). Vanglaametniku nõusolekuta üleviimiseks ei loeta olukorda, kus ametnik jätkab oma seniste ametijuhendijärgsete teenistusülesannete täitmist teises struktuuriüksuses. Vanglaametnikule antakse harjumis- ja kohanemisaega üks kuu juhtudel, kui muutub tema ametinimetus ja muutuvad oluliselt tema teenistusülesanded.

Eelnõu § 18 punktiga 69 tunnistatakse kehtetuks kehtiva seaduse § 144 lõige 1¹, mis näeb ette nõusolekuta üleviimisest etteteatamise tähtajast puudu jäänud tööpäevade eest senise palga maksmist. Regulatsioon ühtlustatakse eriteenistuste regulatsiooniga politsei ja piirivalve seaduse §-s 57, mis taolist hüvitist ette ei näe. Vanglaametniku nõusolekuta üleviimise korral säilib VangS-i § 144 lõike 2 tagatis, mis näeb ette senise palga säilitamist kolme kuu jooksul, kui palk uuel ametikohal on väiksem vanglaametniku senisest palgast.

Eelnõu § 18 punktiga 70 kehtestatakse neli rakendussätet.

Esmalt luuakse rakendussäte § 172¹⁰ õppima suunatud ametnike palga säilitamise osas. Muudatus on seotud punktides 64 ja 65 selgitatud muudatustega.

Teisalt luuakse rakendussäte § 172¹¹ automaatse käitumiskontrollile allutamise osas. See on vajalik, et muudatuste jõustumisel oleks teada, mida teha nende kinnipeetavatega, kellel on muudatuste jõustumise ajaks automaatse käitumiskontrollile allutamise aeg juba möödas või lähiajal möödumas. Eelnõukohase muudatuse tulemusel ei pea vangla edaspidi esitama kohtule dokumente automaatse käitumiskontrollile allutamise otsustamiseks, kuid selle üks eeldus on eelneva negatiivse tulemiga ennetähtaegse vabastamise arutamise käigus tehtud etteulatuvt otsus katseaja ja kohustuste kohta. Kuna seadusemuudatuse jõustumise ajaks ei ole kohus etteulatuvaid otsuseid katseaja ja kohustuste kohta saanud teha, ei saa kohe allutada käitumiskontrollile kinnipeetavaid, kellel vastav kuupäev on saabunud. Seetõttu peab vangla erandkorras selleks kohtu poole pöörduma. Kuna selliseid kinnipeetavaid on prognooside kohaselt muudatuse jõustumise ajal *ca* 200, siis on vaja kehtestada vanglale materjalide esitamiseks ja kohtule nende läbivaatamiseks mõistlik aeg. Rakendussätte kohaselt esitatakse esimesena alaealisena kuriteo toime pannud kinnipeetavate, keda puudutab muudatus KarS-i § 76¹ lõikes 2, seejärel teise astme kuriteo toime pannud kinnipeetavate ning seejärel esimese astme kuriteo toime pannud kinnipeetavate materjalid. Kokku nähakse selleks aega ette kõige rohkem kuus kuud muudatuse jõustumisest.

Kolmandaks luuakse rakendussäte § 172¹² vanglaametniku ettevalmistusteenistuse läbimiseks. Muudatus on seotud punktis 58 selgitatud muudatusega.

Ühtlasi kehtestatakse rakendussäte § 172¹³ rahaliste nõuete täitmise kohta vanglas. Muudatus on seotud § 12, § 18 punktidega 26 ja 42. Rakendussäte on vajalik, et reguleerida olukorda kuni selle ajani, mil jõustub isikuarve sätte uus kord. Rakendussäte on seotud eelnõu punktis 26 selgitatud muudatustega.

Eelnõu §-dega 19–21 muudetakse välismaalaste seaduses, välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses ning väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seaduses vangistusseaduse pealkirja, sest see muutub vangistus- ja kriminaalhooldusseaduseks.

Eelnõu §-ga 22 tunnistatakse kehtetuks kriminaalhooldusseadus. Kriminaalhooldusseadus (RT I, 14.03.2025, 25) tunnistatakse kehtetuks ning vajalikud normid kaasajastatakse ja tuuakse üle vangistus- ja kriminaalhooldusseadusesse. Muudatuse eesmärk on kajastada kriminaalhoolduse ja vanglateenistuse ühtset süsteemi ning tagada terviklik lähenemine karistuse täideviimisele, mille osa on ka kriminaalhooldus. Kuivõrd kriminaalhooldus ei ole eraldi teenus, vaid osa karistuse täideviimisest, tugevdab selle käsitlemine vangistusseaduses süsteemset ja koordineeritud lähenemist.

3.1. Põhiseaduspärasuse analüüs

3.1.1. Põhiseaduspärasuse analüüsi I osa aluseks on võetud eelnõu eesmärk:

- muuta ennetähtaegse vangistusest vabastamise korda, võimaldades teatud juhtudel automaatset käitumiskontrollile allutamist ilma kohtu otsuseta;
- anda kriminaalhooldusametnikele suurem pädevus kohustuste määramisel, asendamisel ja muutmisel;

- suunata oportuuniteedi korral pandud kohustuste täitmise korraldamine kriminaalhooldussüsteemi;
- vähendada kohtu ja prokuratuuri töökoormust ning toetada kohtureformi.

3.1.2. Asjakohased põhiseaduse sätted

Eelnõu puudutab järgmisi põhiseaduse sätteid:

- § 10 – inimväärikuse ja õiguse riive vältimine;
- § 13 – igatüüpe õigus riigi ja seaduse kaitsele;
- § 14 – põhiõiguste ja vabaduste tagamise kohustus;
- § 20 – vabadusõigus (sh vabaduse võtmine ja vabastamine);
- § 23 – karistuse määramine ja täideviimine seaduse alusel;
- § 24 – õigus olla kohtu poolt ära kuulatud;
- § 146 – kohtuvõimu sõltumatus.

3.1.3. Põhiseaduspärasuse hindamine

3.1.3.1. Automaatne käitumiskontrollile allutamine

Riive. Eelnõu näeb ette, et teatud juhtudel allutatakse kinnipeetav käitumiskontrollile vangistuse lõpufaasis automaatselt ilma kohtu otsuseta, kui kohus ei ole varem seda keelanud. See võib riivata PS-i §-de 20 ja 24 kohast isiku õigust olla ära kuulatud.

Hindamine. Kuna käitumiskontrollile allutamine toimub isiku kasuks ja kohtu eelneva hinnangu alusel, ei ole tegemist negatiivse riivega. Kaitseklauslid (nt prokuratuuri ja vangla õigus esitada vastuväiteid) tagavad piisava kontrolli. Seega on riive proportsionaalne ja õiguspärane.

3.1.3.2. Kriminaalhooldusametniku pädevuse laiendamine

Riive. Kriminaalhooldusametnik saab isiku nõusolekul muuta, asendada või lisada kohustusi, mis varem kuulus üksnes kohtu pädevusse. See võib riivata PS-i §-de 13 ja 24 kohast õigust õiglasele menetlusele.

Hindamine. Kuna muudatused tehakse ainult isiku nõusolekul ja vaidluse korral jääb lõplik otsustusõigus kohtule, on tagatud piisav õiguskaitse. Seega ei ole tegemist ebaproportsionaalse riivega.

3.1.3.3. Oportuuniteediga seotud kohustuste järelevalve

Riive. Prokuratuuri asemel hakkab kohustuste täitmist jälgima kriminaalhooldus. See puudutab PS-i §-de 13 ja 14 kohast õiguskaitse korraldust.

Hindamine. Muudatus ei vähenda õiguskaitse kvaliteeti, vaid suunab ülesande pädevale asutusele. Seega on muudatus kooskõlas põhiseadusega.

3.1.3.4. Kohtu rolli vähendamine

Riive. Kohtu roll väheneb mitmes menetlusetapis, mis võib puudutada PS-i § 146 kohast kohtuvõimu sõltumatust.

Hindamine. Kohtu roll säilib olulistes küsimustes (nt karistuse täitmisele pööramine, kohustuste tühistamine). Seega kohtuvõimu sõltumatust ei kahjustata.

3.1.4. Järeldus

Eelnõu on põhiseadusega kooskõlas. Kuigi see toob kaasa mitme põhiõiguse riiveid (nt vabadusõigus, õigus õiglasele menetlusele), on need riived:

- seaduses sätestatud,
- legitiimse eesmärgiga (kohtu koormuse vähendamine, taasühiskonnastamine),
- proportsionaalsed (sisaldavad kaitsemehhanisme ja kohtulikku kontrolli).

3.2. Vangistus- ja teenistusõigusega seotud muudatuste põhiseaduspärasuse analüüs

3.2.1. Põhiseaduspärasuse analüüsi aluseks on võetud eelnõu eesmärk: ajakohastada vangistus- ja teenistusõiguse sätteid.

3.2.2. Asjakohased põhiseaduse sätted:

Eelnõu puudutab järgmisi põhiseaduse sätteid:

- 1) PS §14 - põhiõiguste ja vabaduste tagamise kohustus;
- 2) PS §18 – inimväärika kohtlemise kohustus;
- 3) PS § 26 – era- ja perekonnaelu austamise kohustus;
- 4) PS § 29 – töökohavaliku põhiõigus;
- 5) PS § 32 – omandipõhiõigus;
- 6) PS § 44 – teabele juurdepääsu õigus.

3.2.3. Põhiseaduspärasuse hindamine

Vangistusõigusega seotud muudatused:

3.2.3.1. Avaliku teabe seaduse ning märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise ning kollektiivse pöördumise esitamise seaduse kohaldamise erisus.

Meede riivab teabele juurdepääsu õigust. Meede on sobiv, sest see aitab vähendada vangla töökoormust ja lihtsustada haldusmenetlust vanglas. Meede on vajalik, sest vähem riivava meetmega ei ole võimalik saavutada soovitud tulemust sama mõjusalt. Meede on proportsionaalne, sest võrreldes muude meetmetega on valitud lahendus kinnipeetava õigusi kõige vähem riivav. Eelduslikult on ka kinnipeetav ise huvitatud sellest, et ta saaks oma küsimustele lahendused võimalikult kiirelt ja lihtsalt.

3.2.3.2. Isikuarvega seotud muudatused:

Meede riivab omandipõhiõigust. Meede on sobiv, sest see vähendab vanglas sularaha käitlemist, sellega seotud arvestust ja töökoormust. Meede on mõõdukas, sest vähem riivavate meetmetega ei ole võimalik saavutada sama tulemust. Muudatusega sätestatakse kolm alternatiivset võimalust, kuhu kanda kinnipeetava vastu esitatud täitmisele pööratud nõuete

katteks ettenähtud summa. Võlgade katteks isikuarvelt ettemaksukontole laekumine aitab kaasa seadusandja eesmärgile tagada, et võlgade tasumine oleks võimalikult bürokraatiavaba. Kinnipeetava jaoks ei ole erinevust, kas võlgade katteks mõeldud summa on isikuarvel, Eestis tegutsevas krediidi- ja makseasutuses kinnipeetava nimele avatud kontol või ettemaksukontol. Muudatused ei mõjuta seda, kuidas kinnipeetav saab kasutada isikuarvel olevaid vahendeid, seetõttu ei ole kaasnev riive ebaproportsionaalne.

3.2.3.3. Läbiotsimisega seotud muudatused:

Meede riivab inimväärika kohtlemise kohustust ja eraelu. Meede on sobiv, sest aitab kaasa vangla turvalisuse tagamisele. Turvakontroll ja läbivaatus on vajalikud, et vanglasse ei satuks keelatud esemeid ja aineid. Meede on proportsionaalne, sest sisaldab kaalumisoigust, mis on kooskõlas Eesti kohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga.

Teenistusoigusega seotud muudatused:

3.2.3.4. Vanglaametniku ettevalmistusteenistuse läbimine

Meede riivab töökohavaliku põhiõigust. Meede on sobiv, sest vanglateenistus peab tagama piisava arvu ametnike olemasolu ja ametnike järelkasvu ning vajaliku väljaõppe. Ilma väljaõppeta ei ole võimalik tagada, et vangla oleks igal ajal kõigile turvaline ja et järelevalve tagamine oleks piisavalt kvaliteetne. Meede on mõõdukas, sest see puudutab väikest arvu ametnikest ja aitab tagada paremini ka nende endi turvalisust vanglas.

3.2.3.5 Õppima suunatud vanglaametniku tasustamine

Meede riivab omandipõhiõigust. Meede on sobiv, sest vanglateenistus tagab palga säilitamise abil selle, et ametnik oleks motiveeritud õppima minema ega peaks õppe ajal olema ilma sissetulekuta. Samas tuleb arvestada, et ametnik ei saa õppimise ajal täita nt saateülesannet või anda ametiabi, mis on üks põhipalga komponentidest. Meede on vajalik, et tagada vanglateenistuse eelarve otstarbekas kasutamine piiratud ressursside tingimustes. Meede on mõõdukas, sest ametnikule on jätkuvalt tagatud motiveeriv sissetulek, samuti kestab õpe lühikest aega.

3.2.4. Järeldus

Eelnõu on põhiseadusega kooskõlas. Kuigi see toob kaasa mitme põhiõiguse riiveid (nt inimväärika kohtlemise kohustus, teabele juurdepääsu õigus), on need riived:

- seaduses sätestatud,
- legitiimses eesmärgiga (tagada vangla julgeolek ja kord, lihtsustada haldusmenetlust, tagada igal ajal piisava arvu ja väljaõppega ametnike olemasolu),
- proportsionaalsed (sisaldavad maandavaid meetmeid).

4. Eelnõu terminoloogia

Eelnõuga ei võeta kasutusele uusi termineid.

5. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Eelnõul ei ole puutumust Euroopa Liidu õigusega.

6. Seaduse mõjud

Eelnõuga tehakse KarS-is, KrMS-is muudatused, millega täiendatakse käitumiskontrollile allutamise regulatsiooni. Muudetakse paindlikumaks kriminaalhoolduse läbiviimine ning vähendatakse seeläbi kohtu koormust. Samuti tehakse muudatused, mille tulemusena liigub prokuratuurist kriminaalhooldusosakonda oportuuniteedikohustuste täideviimine ja järelevalve.

Eelnõuga tehakse VangS-is muudatused, millest mitmed on tehnilist laadi (nt terminikasutuse täpsustamine või normide täpsustamine) ega evi käsitlust väärivaid mõjusid. Mõjuanalüüsis on koondatud eelnõu olulisemad muudatused kolme gruppi: vangistusõigus, kriminaalhooldus ja teenistusõigus. Iga muudatuste grupi juures on kirjeldatud mõju, toodud välja sihtrühmad, keda muudatused puudutavad, hinnatud mõju ulatust ja avaldumise sagedust ning võimalikke kaasnevaid riske. Lisaks eelnimetatule on analüüsitud sätteid, mis võivad avaldada mõju mitmele sihtrühmale.

Eelnõu peamisteks sihtrühmadeks on kinnipeetavad, vahistatud ja kriminaalhooldusalused. Muudatused mõjutavad ka vanglateenistujaid ning mõningal määral kohtute teenistujaid, vanglakomisjoni liikmeid ja vanglas kinni peetavate isikute lähedasi. Täpsem mõjude analüüs on toodud allpool.

Muudatuse grupp I – peale vangistust kriminaalhoolduse järelevalve alla suunamisereeglite muutmine

Muudatus mõjutab senist kinnipeetavate tingimisi ennetähtaegse vabastamise korda. Süüdimõistetest, kellele on karistusena mõistetud täies ulatuses vangistus, st mitte nn šokivangistus, vabanevad vanglast kriminaalhoolduse järelevalve alla ligikaudu pooled. Teine pool neist vabaneb pärast karistuse lõpuni kandmist. 2024. aastal vabanes vanglast pärast karistuse kandmist 398 süüdimõistetut. Tingimisi ennetähtaegselt vabanes 452 kinnipeetavat. Šokivangistuse ärakandmise järel vabanes 2024. aastal vanglast 197 isikut²⁰.

Kavandatud muudatus mõjutaks aastas u 400 kinnipeetavat, kes muidu vabaneksid vangistusest pärast karistuse kandmist ilma kriminaalhoolduse järelevalveta. Muudatuse tulemusena võib väheneda vanglas kinnipeetavate arv, kuna prognoosi järgi vabaneks vanglast kriminaalhoolduseametnike järelevalve alla ligikaudu pooled neist kinnipeetavatest, kes praeguse korra järgi vabaneks vanglast pärast määratud karistuse kandmist. Süüdimõistetute üldarv võiks seega lühiajaliselt väheneda 150–200 kinnipeetava võrra. Hiljem muudatuse mõju kinnipeetavate arvule kahaneb.

Mõju siseturvalisusele on positiivne. Kõik senised Eesti kinnipeetavate retsidiivsuuringud kinnitavad, et kinnipeetavate vabastamine tingimisi ennetähtaegselt koos käitumiskontrolliga on olnud uute kuritegude toimepanemise ärahoidmisele positiivse mõjuga, sest nende kinnipeetavate retsidiivsus on olnud enam kui poole väiksem, kui on karistuse lõppemisel

²⁰ Täpsem ülevaade retsidiivsusest on kättesaadav veebis: <https://www.just.ee/kuritegevus2023/retsidiivsus/>

tähtaegselt vanglast vabanenud kinnipeetavatel²¹. Kui 2022. aastal vanglas karistuse lõpuni kandnud vangide kahe aasta retsidiivsusmäär oli 39%, siis tingimisi ennetähtaegselt vabastatud vangidel oli see 16%.

Muudatusel on mõningane mõju kohtute töökoormusele. Kuna KarS-i muudatusi saab pidada muul viisil isiku olukorda leevendavateks säteteks KarS-i § 5 lõike 2 tähenduses²², tuleb sätetele anda tagasiulatuv jõud nende isikute suhtes, kellel oleks võimalik uue korra kohaselt ennetähtaegselt vanglast vabaneda. KrMS-i § 431 lõike 3 järgi teavitavad vanglad neid kinnipeetavaid seaduse tagasiulatuvast mõjust 15 päeva jooksul kergendava seaduse jõustumisest arvates ning esitavad täitmiskohtunikule andmed isiku vabastamise otsustamiseks. Taotluse lahendamisel lähtutakse KrMS-i §-i 426 lisatavatest sätetest. Seetõttu võivad muudatused kaasa tuua vanglate ja kohtute lühiajalise töökoormuse kasvu. Edaspidi peaks aga ennetähtaegse vabastamise menetluste hulk vähenema. Kui 2024. aastal vaatasid maakohatud läbi 1231 kinnipeetavate tingimisi ennetähtaegse vabastamise taotlust, siis muudatuse tulemusena väheneks nende hulk ligikaudu kolmandiku ehk u 400 võrra aastas. Väheneks nende kinnipeetavate arv, kelle kohus on seni jätnud tingimisi ennetähtaegselt vabastamata ning kes nüüd kriminaalhooldusele vabanedes tõenäoliselt kujutaksid endast väiksemat retsidiivsusriski.

Muudatusel on mõningane mõju kriminaalhooldusosakondade töökoormusele. Vanglast vabanejate arv tõuseb ja sellega ka töökoormus. Samas lühenevad katseajad hilisemas vangistuse staadiumis vabanejatel, mis toob kaasa pigem suurema käibe, kui püsiva hooldusaluste arvu kasvu. Samuti aitavad töökoormuse kasvu leevendada muudatused, mis seonduvad kriminaalhooldusele antavate õigustega kohustuste muutmise ja lisamisega. Kuna ennetähtaegse vabastamisega seotud muudatused toovad kaasa vangide arvu vähenemise vanglas ning samal ajal kriminaalhooldusaluste arvu suurenemise kriminaalhooldusosakonnas, siis on vajadusel võimalik vanglasüsteemi siseselt paigutada ressursse ümber. Tingimisi vangistuse muudatustega ei kaasne kriminaalhooldusosakondadele vajadust muuta töö sisu.

Muudatuse grupp II – kriminaalhooldusametnikule kohustuste muutmise õiguse andmine ning kohtule kontrollnõuete valimise õiguse andmine

Kriminaalhooldusametnikega seotud muudatus mõjutab katseajal käitumiskontrolli kestel tekkivate küsimuste lahendamist. 2024. aasta lõpul viibis kriminaalhooldusel ligikaudu 2400 isikut, kes olid allutatud KarS-i § 75 järgi käitumiskontrollile. Aasta jooksul määratakse kriminaalhooldus koos käitumiskontrolliga ligikaudu 2200 inimesele.

Kriminaalhooldusametnikud esitasid 2024. aasta jooksul 1300 ettekannet kohtutele. Neist ligi poolte ettekannete, mida muudatus puudutab, sisuks oli mõne käitumiskontrolli kohustuse lisamine, muutmine või tühistamine. Muudatuse tulemusena väheneks kriminaalhooldajate kohtule esitatavate ettekannete arv seega vähemalt 600 võrra. Eelnevate aastate kohtulahendite statistika kohaselt rahuldas kohus veidi enam kui 90% kriminaalhooldaja taotlustest. Seega ei

²¹ Täpsem ülevaade retsidiivsusest on kättesaadav veebis: <https://www.just.ee/kuritegevus2023/retsidiivsus/>

²² Vt Riigikohtu kriminaalkollegiumi 2. novembri 2006. a määrus asjas nr 3-1-1-91-06 p 8; kättesaadav veebis: [3-1-1-91-06 \(riigikohus.ee\)](https://riigikohus.ee)

mõjuta muudatus käitumiskontrolli sisu, mis jääb samaks olenemata sellest, kes kohustused määrab, kuid eelnõu kohaselt määratakse muudatuse jõustumise järel kohustused kohtu sekkumiseta. Kuna kriminaalhoolduse täideviimine muutub muudatuse tulemusel paindlikumaks, väheneb eeldatavasti nende ettekannete arv, mille põhjus on käitumiskontrolli kohustuse rikkumine ja milles on näiteks ettepanek karistus täitmisele pöörata. See väheneb, kuna kriminaalhooldusametnikul ja süüdlasel on senisest paindlikumad võimalused leida alternatiiv, kuidas rikkumisele reageerida, ning karistuse täitmisele pööramist taotletakse *ultima ratio* põhimõttel vaid olukorras, kus rikkumine on seotud kriminaalhooldusest kõrvale hoidmise või ÜKT tegemata jätmisega.

Kontrollnõuete valimisega seotud muudatuse mõju on väga keeruline hinnata, kuna kehtiva seaduse kohaselt ei pea kohtunik kontrollnõudeid valima igale süüdlasele eraldi. Muudatuse tulemusena on kohtunikul võimalus jätkata senisel moel ja määrata kõik kontrollnõuded ühe komplektina või teha neist valik ja määrata vaid mõned. Ettepanek see muudatus teha on tulnud kohtunikelt endilt, kuid ei ole teada, kui paljusid juhtumeid see puudutaks. Kuna alles jääb võimalus jätkata ka seni kehtiva korra alusel, siis ei ole alust arvata, et muudatusega antav lisavõimalus tekitab suure koormuse või avaldab suurt mõju. Kriminaalhooldus peab oma reeglid samuti üle vaatama, et oleks võimalik paindlikumalt reageerida nende kriminaalhooldusaluste puhul, kellele määratakse vaid osa kontrollnõudeid. Kuna ka kriminaalhooldusele antakse eelnõuga kohustustega seotud paindlikkust juurde, ei ole kontrollnõuetega seotud muudatustel eraldi suurt mõju kriminaalhooldussüsteemile.

Muudatuse grupp III – oportuuniteedi korral pandavate kohustuste täitmine kriminaalhooldusosakonnas

Aastas (2024. aasta andmed) lõpetatakse KrMS-i § 201 lõikes 2 ja § 202 lõikes 2 ehk avaliku menetlushuvi puudumise korral ja kui süü ei ole suur, menetlus ligikaudu 2500 isiku suhtes. Enamik neist on toime pannud mootorsõiduki esmakordse joobes juhtimise (KarS § 424 lg 1) või kehalise väärkohtlemise (KarS § 121).

Menetluse lõpetamisel määratakse tavaliselt 2–3 kohustust, kusjuures enamikule määratakse kohustusi, mille täideviimist hakkaks muudatuse jõustumisel korraldama ja mille täitmist kontrollima kriminaalhooldus. Seega lisanduks kriminaalhooldusesse igal aastal u 2500 uut isikut. Kriminaalhooldusel on võimalik lisanduvaid ülesandeid täita olemasolevate töötajatega, kuna kümne aastaga on kriminaalhooldusaluste arv vähenenud ligikaudu 3000 isiku võrra.

Mõju siseturvalisusele on positiivne. Süüdlaste retsidiivsuse senised uuringud kinnitavad, et kriminaalmenetluse tingimuslik lõpetamine koos asjakohaste kohustustega on toetanud uute kuritegude toimepanemise ärahoidmist, sest oportuuniteediga seotud kohustusega süüdlaste retsidiivsus on olnud poole väiksem kui kohtulikult karistatud süüdlastel. Positiivne on mõju ka prokuratuurile, kes ei pea enam korraldama süüdlaste ja eri teenusepakkujatega suhtlust ega jälgima, kas inimene ikka proove andmas käib või sotsiaalprogrammis osaleb.

Mõju kolmandatele osapooltele muudatus kaasa ei too. Sotsiaalkindlustusametile ega MTÜ-dele, kes pakuvad sotsiaalprogramme või muid teenuseid, kuhu praegu prokuratuurist oportuuniteediga seotud kohustusega inimesi suunatakse, koormust ei lisandu. Pigem võib väliste partnerite koormus isegi väheneda, kui kriminaalhooldusosakondadel on endal piisavalt sobivaid programme. Kui partnerite juures on võimalik saada kriminaalhooldusalustele teenuseid, mida kriminaalhooldusel endal ei ole, jätkub koostöö praegusel kujul ja mahus, kuid prokuratuuri asemel koordineerib seda tulevikus kriminaalhooldus.

Muudatuste grupp IV – vangistusõigusega seotud mõjud

Muudatuste sihtrühmaks on kinnipeetavad, vanglaid külastavad isikud ja vanglateenistuses töötavad ametnikud ja töötajad.

Mõju valdkond I: mõju riigiasutustele ja muud otsesed või kaudsed mõjud

Olulisemad vangistusõigusega seotud muudatused:

- Läbiotsimise ja järelevalve korra täpsustamine aitab tagada, et kontrollid vanglas oleksid proportsionaalsed ning austaks kinnipeetavate ja külastajate inimväärikust.
- Kinnipeetavate pöördumiste suulise lahendamise võimalus vähendab töökoormust.
- Kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteemi liitmine vangiregistriga vähendab töökoormust.
- Kinnipeetavate isikuarvega seotud muudatused, sh nõuete täitmise korraldamisega seotud muudatused aitavad vähendada vanglate ja RTK töökoormust.
- Väljasõidutunnistus kaotatakse ning isikusamasuse tuvastamiseks võetakse kasutusele Apollo rakendus, mis muudab tööprotsessid sujuvamaks ja vähendab kulusid.
- Vanglateülese vanglakomisjoni loomine.

Olulisemad muudatused puudutavad „läbiotsimise“ termini ja selle lubatavuse aluste muutmist. „Läbiotsimise“ jaotamine kolmeks terminiks loob selgema arusaama, millisel juhul võib konkreetset kontrolliviisi kasutada. See annab kinnipeetavatele parema arusaamise, millist kontrolli nad võivad oodata. Selgem regulatsioon aitab püsida vanglaametnikel piirides ning teha toiminguid teadmisega, et nende tegevus on proportsionaalne ega riiva kinnipeetava inimväärikust. Ka külastajate turvakontrolliks ja läbivaatuseks on loodud selgem õiguslik raamistik, mis vähendab eelduslikult tekkida võivaid vaidlusi ja usaldamatust vangla suhtes. Lisaks aitab suurem läbipaistvus kinnipidamisasutuste toimimises suurendada ühiskondlikku usaldust vanglasüsteemi vastu üldisemalt. Muudatuse ulatust võib pidada väikseks, kuna vanglate praktikas suuri muutusi ei toimu ja läbiotsimine on vanglaametnike tavapärane tööülesanne. Muudatus puudutab vanglaid, kuid teisi asutusi muudatus ei mõjuta.

Punkti 3 muudatused on seotud haldusmenetluse lihtsustamisega vanglas. Muudatus lihtsustab vangla haldusmenetlusi: vangiregistri iseteenindusportaali kaudu esitatud pöördumised jäävad edaspidi üksnes vangla ja kinnipeetava vaheliseks suhtluseks ning pöördumistele võib edaspidi vastata ka suuliselt. Muudatused ei avalda kinnipeetavatele sisulist mõju, sest ei piira asutuste poole pöördumise õigust. Muudatuste tulemusel sätestatakse selgelt põhimõte, et kinnipeetava

ja vangla vanglasiseseks suhtluseks mõeldud kanal ei ole ette nähtud pöördumiste edastamiseks, et selle kaudu näiteks kirjade saatmise kulust hoiduda. Samuti ei muudeta seda, kellele võib kinnipeetav saata kirja vangla kulul. Seetõttu on muudatuste mõju kinnipeetavatele väike. Pöördumiste suulise lahendamise võimaluste laiendamisel on positiivne mõju vangla töökorraldusele, ühtlasi soodustab see inimkesksemat ja vahetumat probleemide lahendamist vanglas. Kui inimese mure on võimalik ja otstarbekas lahendada suulise vastusega, tuleb seda ka teha. Muudatus ei võta ära kohustust vastata kinnipeetavale kirjalikult, kui see on tema õiguste vaatest oluline. Seega ei kitsenda muudatus isiku õigusi olulisel määral. Samas võimaldab see suunata vanglaametnikke rohkem inimesega vahetult suhtlema, et selgitada välja tema mured ja teda abistada. Mida rohkem on vanglal võimalusi suhelda kinnipeetavaga vahetult, seda suurema tõenäosusega aitab see kaasa taasühiskonnastamise eesmärkidele. Ühtlasi võimaldab see kinnipeetaval saada tervikliku vastuse, kui vestluse käigus peaks tekkima lisaküsimusi. Seega on tegu muudatusega, mis soodustab taasühiskonnastamise eesmärke.

Punkti 12 muudatused mõjutavad vanglate eelarvet. Elektriseadmete kasutamise kulud aastatel 2020–2024 olid ligikaudu 30 000–45 000 eurot. Vajalik summa on vanglate eelarves olemas. Muudatused võimaldavad kasutada tõhusamalt personali tööaega, sest enam ei ole vaja tegeleda üksikasjaliku käsitsi tehtava arvestuse ja sagedaste ümberarvestustega. Muudatusel on vähene positiivne mõju ka kinnipeetavatele, sest kinnipeetav saab selle tulemusel kasutada sissetulekuid nõuete katteks senisest suuremas summas.

Kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteemi liidestamine vangiregistriga lihtsustab ametnike tööd, kes muidu kasutaksid tööülesannete täitmiseks kahe eraldi registri andmeid.

Väljasõidutunnistuste kaotamine mõjutab positiivselt vanglate eelarvet. Kuna väljasõidutunnistusi ei pea enam koostama, hoiab vangla selle pealt kokku aastas ligikaudu 4000 eurot. Ühtlasi aitab see vähendada bürokraatiat, kuna samad andmed on võimalik kanda lühiajalise väljasõidu jaoks koostatud käskkirja.

Isikuarve ja rahaliste nõuete täitmisega seotud muudatused vähendavad nii vanglate kui RTK töökoormust. Kui praegu on vanglas kinni peetavate isikute vastu esitatud rahaliste nõuete täitmine ajakulukas ja sellega kaasneb suur töökoormus. Muudatuse vähendab oluliselt vanglate ja RTK töökoormust. Praegu saadab iga kohtutäitur oma arestimisakti RTK-le. Päeva jooksul võib neid laekuda RTK-le sadu. RTK sisestab arestimisakti info käsitsi K-Rahasse. Nõue on K-Rahas seni, kuni kinnipeetav vabaneb. Kui kinnipeetav vabaneb, saadab kohtutäitur nõudearesti tühistamise akti vanglale. Kui inimene satub uuesti vanglasse, esitatakse kõik ajakohased arestimisaktid uuesti. Seega kaasneb töökoormus nii kinnipeetava vanglasse tulemisel kui ka vanglast vabanemisel. Lisaks võivad olla ka arestimisakti peatamise aktid, need tuleb samuti ükshaaval kõik käsitsi sisestada. Kõik need dokumendid (sh arestimisaktid, arestimisaktide muutmise aktid, arestimisakti tühistamise aktid, arestimisakti peatamise aktid) tuleb praegu käsitsi süsteemi sisestada ja säilitada. K-Raha ei võimalda süsteemide vahel infot vahetada. Lisaks võivad aktid jõuda K-Rahasse viibega. See tähendab, et ajalise viibe korral tuleb lahendada ka kinnipeetavate pöördumisi, kui nt kohtutäitur ei ole jõudnud veel RTK-le akti edastada. Tuleb arvestada, et nõudeid võib tasuda ka kinnipeetava vanglasiseses isikuarve vabakasutuskontolt, samuti võivad neid nõudeid tasuda kinnipeetava eest kolmandad isikud,

näiteks tema lähedased, mis tähendab samuti, et arestimisakti tuleb jälle muuta. Arestimisakte võib ühe päeva jooksul olla keskmiselt mitukümmend, aga ka saja ringis. Näiteks, kui päevas esitatakse keskmiselt 70 akti, tähendab see kalendrikuu lõikes keskmiselt 2100 akti, millega kaasneb nende käsitsi haldamine, süsteemi sisestamine, arvestuse pidamine ja alusdokumentide säilitamine. Muudatusega seda enam tegema ei pea.

Muudatusega sätestatakse kolm alternatiivset võimalust, kuhu kanda kinnipeetava vastu esitatud täitmisele pööratud nõuete katteks ettenähtud summa. Üks neist on võimalus kanda nõuete katteks suunatav summa ettemaksukontole. Muudatuse tulemusel kaasneb mõningane töökoormus Eesti Maksu- ja Tolliametile (EMTA). Põhiline töökoormus tuleneb süsteemi arenduse arvelt, kuid tegu on ühekordse arendusega, mis ei avalda pikaajalist mõju. Kuivõrd kõik ettemaksukontole laekuvad summad käituvad sarnaselt, on muudatuse mõju ühekordne. Muudatuse tulemusel on riigil kokkuvõttes parem ülevaade ja võimalused kinnipeetava erinevat liiki nõuete täitmiseks.

Muudatus mõjutab ka kohtutäitureid ja pankrotihaldureid. Tuleb arvestada, et ettemaksukontole kohaldub MKS § 105 lõikes 6 sätestatud nõuete täitmise järjekord.

Muudatuse rakendamiseks ei ole täiendavaid eelarvelisi vahendeid taotletud. Juhul kui teenuse mahud järgnevatel aastatel muutuvad, käsitletakse ja lahendatakse sellest tulenevad rahastamisvajadused riigieelarve strateegia (RES) menetluse raames.

Vanglateenistus võtab 2025. aastal kasutusele välipolitsei arvutitöökoha tarkvara (Apollo), mis võimaldab teha päringuid X-tee kaudu rahvastikuregistri andmebaasi ja isikut tõendavate dokumentide andmekogusse. Nimetatud muudatus on positiivse mõjuga nii vanglatele kui ka PPA-le. See aitab kokku hoida mõlema asutuse aega, mis kuluks PPA ametnike vanglasse tulemisele, et tuvastada iseseisvalt vanglasse karistust kandma tulevaid isikuid, kellel ei ole kaasas kehtivat isikut tõendavat dokumenti.

Eelnõu punktidega 50-57 muudetakse seaduses vanglakomisjonidega seonduvat. Muudatuste järgselt luuakse vanglateülene vanglakomisjon, mis toetab vanglate ülest probleemide ühtest lahendamist, et tagada võrdle kohtlemine ja ühtne praktika kõigis vanglates, kuna vanglateenistus on ühtne süsteem. Tegemist on positiivse mõjuga, sest näiteks järelevalve põhimõtted peaksid olema kõikides vanglates sarnased ja piirkondlikud erinevused selles rolli ei mängi. Seevastu on mõistlik, et iga vangla erisusi arvestavaid sihtgruppe puudutavaid ettepanekuid saaks teha laiem ring inimesi.

Mõju valdkond II: mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele

Läbivaatuse ja turvakontrolli aluste sätestamine seaduses aitab kinnipeetavatel ja külastajatel olla teadlikum sellise kontrolli toimumise võimalikkusest, mis võib omakorda vähendada keelatud esemete ja ainete vanglasse toomise riski. Siiski võib olla võimalik ka olukord, kus uus regulatsioon ei võimalda niivõrd ulatuslikku kinnipeetavate läbiotsimist ning seeläbi keelatud esemete ja ainete vanglasse toomise risk hoopis suureneb. Kuna läbiotsimine peab olema inimväärikust austav, proportsionaalne ning kooskõlas EIK-i ja Riigikohtu otsustega, ei ole võimalik nimetatud riski täielikult vältida. Kuna kinnipeetavatele läbivaatuse tegemise võimalust kitsendatakse, on põhjust eeldada, et vähesema kontrolli tagajärjel võib keelatud

esemete ja ainete levik vanglas kasvada. Statistika kohaselt toimus ajavahemikul 01.01.2025–01.09.2025 vanglates narkootilise aine või joovasti tarvitamisega või vastava kahtlusega seotud sündmusi kokku 325 ja see arv võib nüüd aja jooksul kasvada. Olukorras, kus vanglal on isiku suhtes põhjendatud alus arvata või turvakontrolli raames ilmneb, et isik võib enda juures peita keelatud ainet või eset, on vanglal õigus ka edaspidi teha isikule täielik, sh alasti või kehaõõnsuste läbivaatus. See võimalus aitab keelatud esemete ja ainete leviku suurenemise riski maandada.

Läbivaatuse, turvakontrolli ja läbiotsimise valdkonna selgem ja eristav regulatsioon täpsustamine aitab Eesti vanglasüsteemil järgida rahvusvahelisi standardeid. Rahvusvahelistes põhimõtetes rõhutatakse proportsionaalsust ja inimväärikust kontrollitoimingutes. See võib ühtlasi tugevdada Eesti mainet inimõigusi austava riigina.

Muudatuste grupp V – kriminaalhooldusega seotud mõjud

Muudatus puudutab vaid vanglaid ning vanglateenistuses töötavaid ametnikke ja töötajaid (sh kriminaalhooldusabilisi).

Olulisemad kriminaalhooldusega seotud muudatused:

- Luuakse ühtne ja terviklik vangistus- ja kriminaalhooldussüsteem.
- Kriminaalhooldus on osa karistuse täideviimisest, mitte eraldiseisev teenus.
- Kaasajastatakse kriminaalhoolduse normid: eemaldatakse aegunud ja kasutamata sätted, täpsustatakse ametikohtade rollid ning lõpetatakse kriminaalhooldusühingute tegevus.
- Täpsustatakse andmekaitse põhimõtteid ja aruandlust, suurendades õigusselgust ja läbipaistvust. Muudatuste mõju seisneb süsteemsema, paindlikuma ja isikupõhisema lähenemise kujundamises kriminaalhooldusele, mis aitab kaasa hooldusaluste paremale taasühiskonnastamisele. Samuti vähendab rakendusaktide ja määruste muutmine dubleerimist ja bürokraatiat.

Mõju riigiasutustele

Muudatus puudutab vaid vanglaid ning vanglateenistuses töötavaid ametnikke ja töötajaid. Muudatus puudutab kokku 135 kriminaalhooldajat (neist 60 kriminaalhooldusametnikku, 57 vanemkriminaalhooldusametnikku, 6 vanemkriminaalhooldusametnik-metoodiku, 12 nooremametnikku). Muudatuse peamine eesmärk on kriminaalhoolduse regulatsiooni üleviimine vangistusseadusesse, kaasajastamaks kriminaalhoolduse ja vanglateenistuse ühtset süsteemi ning tagamaks terviklik lähenemine karistuse täideviimisele, mille osa on ka kriminaalhooldus. Muudatus aitab kaasa karistuse täideviimise süsteemi sidusamale ja terviklikumale käsitlemisele. Kuna kriminaalhooldus ei ole eraldi teenus, vaid on osa karistuse täideviimisest, tugevdab selle käsitlemine vangistusseaduses süsteemset ja koordineeritud lähenemist. Muudatus võimaldab käsitleda kogu karistuse täideviimist – nii vangistust kui ka ühiskonnas täidetavaid karistusliike – ühtses raamistikus, mis toetab paremat planeerimist, sekkumist ja isikupõhist lähenemist. Muudatuste ulatus on väike, kuna need ei puuduta teisi asutusi peale vanglate. Muudatused ei mõjuta kriminaalhooldusaluste õigusi. Osaliselt on

muudatuste mõju juba analüüsitud karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu koostamise käigus (muudatused seoses ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuniteediga) ning kõnesoleva seaduse muudatustes on nendega arvestatud.

Mõju valdkond II: mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele (sisejulgeolek ja võitlus kuritegevusega)

Kriminaalhooldusseaduses tehtavatel muudatustel on kaudne positiivne mõju kriminaalhoolduse teostamisele, kuna need võimaldavad kriminaalhooldust teostada mõjusamalt. Muudatuste tulemusel jääb kriminaalhooldajal rohkem aega kriminaalhooldusalusega suhtlemiseks ning see omakorda tõhustab kriminaalhooldusaluste taastõimumist ühiskonda ja vähendab tõenäosust, et isik paneb tulevikus toime uusi kuritegusid.

Muudatuste grupp VI – teenistusõigusega seotud mõjud

Muudatused on vanglateenistuse sisesed, puudutavad üksnes personali ega mõjuta teisi valdkondi. Muudatused ei mõjuta sisejulgeolekut ega majandust. Muudatused lihtsustavad töökorraldust, suurendavad paindlikkust ja õigusselgust, toetavad ametnike professionaalset arengut ning tagavad jätkuvalt vajalikud sotsiaalsed tagatised. Mõju on valdavalt väike ning puudutab peamiselt vanglaametnikke ja vanglateenistuse töötajaid.

Mõju valdkond I: sotsiaalne mõju

Teenistusõigusega seotud muudatuste mõju on väike, kuna muudatustega ei võeta ära hüvesid ega sotsiaalseid tagatisi, vaid kaasajastatakse sätteid nii, et need oleksid sarnasemad politseiteenistusega. On põhjendatud kaotada avaliku teenistuse eriliikide erinevused niivõrd, kuivõrd see on teenistuse ülesandeid arvestades mõistlik. Muudatused tehakse, arvestades, et vanglaametnike ja politseiametnike puhul on enamasti mõistlik lähtuda sarnastest põhimõtetest. Teenistuskohdade koosseisude ja töötasustamise korra kehtestamise toomine määruse tasandilt käskkirja tasandile vähendab Justiits- ja Digiministeeriumi töökoormust, kuna korda saab käskkirjaga muuta määrusega võrreldes kiiremini ning sellega kaasneb väiksema hulga ametnike töökoormus. Lisaks kaotatakse sellega erinevus võrreldes politseiteenistusega, kus need korrad kehtestatakse haldusaktiga.

Vanglaametniku ettevalmistusteenistusest vabastamise kaotamine (eelnõu punkt 58) võib avaldada mõju üksnes väikesele hulgale vanglaametnikest. Kuna ettevalmistusteenistuse kohustus pannakse valvuritele, kellel reeglina ei esine ettevalmistusteenistusest vabastamise aluseid, on potentsiaalselt mõjutatud isikute arv väike. Samas on oluline, et valvur tunneks vanglatöö spetsiifikat, oskaks end kaitsta, võttes arvesse vajadust tagada selle käigus igakülgne kooskõla inim- ja põhiõigustega, et mitte seada ohtu ennast ja teisi vanglas viibivaid isikuid. Muudatusel on positiivne mõju, sest selle kaudu saab paremini tagada vanglas turvalisuse.

Eelnõu punktis 60 sätestatud palga säilitamise võimalus tagab ametnike liikuvuse ametiastmete vahel ja suurendab avaliku halduse paindlikkust. Muudatuse eelarvemõju on väike, kuna praktikas lähtutakse tasu määramisel ametniku senise ametikoha palgast. Eelarvemõju võib olla positiivne olukorras, kus senise ametiastme ametnike palk suureneb.

Eelnõu punktiga 61 tuuakse Vabariigi Valitsuse 11. juuli 2013. a määruse nr 116 „Vanglaametniku teenistuskäigu määrus“ muutmine valdkonna eest vastutava ministri tasandile. Eelnõu punktidega 62 ja 67 tuuakse praegu valdkonna eest vastutava ministri määrusega muudetava justiitsministri 22. aprilli 2013. a määruse nr 13 „Vanglaametnike ja vanglas töötavate riigiametnike töötasustamine“ muutmine valdkonna eest vastutava ministri käsikirja tasandile. Muudatuste mõju on positiivne, selle tulemusel väheneb töökoormus, mis kaasneb õigusaktide menetlemisega. Vanglaametnikke muudatus sisuliselt ei mõjuta, kuivõrd isikute õiguste vaatest ei ole vahet, millise tasandi õigusaktiga täpsemad korrad on kehtestatud.

Eelnõu punktiga 63 ühtlustatakse õigusaktides kasutatavaid termineid ja vanglaametniku palgamäärade kehtestamisel arvesse võetavate asjaolude hulgast arvatakse välja õhtusel ajal töötamine. Muudatusel on positiivne mõju, kuna õigusaktist jäetakse välja termin, mida enam ei kasutata, ja see tagab suurema õigusselguse.

Punktide 64 ja 65 muudatused puudutavad õppima suunatud ametniku palga säilitamist. Punkti 64 muudatuste tulemusel tekib võimalus säilitada palk vähemalt 75% ulatuses. Muudatus mõjutab õppima suunatud ametnikke. Muudatus ei halvenda õppima suunatud ametnike olukorda automaatselt, kuid muudatuse mõju võib avalduda siis, kui piiratud eelarvevahendite tingimustes otsustab valdkonna eest vastutav minister palga säilitamise senisest väiksemas ulatuses. Ka sel juhul ei puuduta muudatus kõiki õppijaid, vaid üksnes väikest osa, kelle põhipalga hulka kuulus nt relvastatud üksuse ülesannete, saateülesannete täitmise või ametiabi andmise ülesanded. Neid ülesandeid õppetöö ajal täita ei saa, millest tulenevalt võib säilitada palga ka vähema kui 100% ulatuses, kuid vähemalt 75% ulatuses. Muudatus ei mõjuta ametnikke, kes on juba õppima suunatud või õpivad 2026. a 1. jaanuari seisuga (eelnõu § 18 punkti 70 muudatus § 172¹⁰ osas). Eelnõu punktiga 65 täiendatakse kehtiva seaduse § 136⁴ uue lõikega 2, millega antakse valdkonna eest vastutavale ministrile õigus täpsustada tingimusi ja korda õppetöö ajal palga säilitamiseks. Teisena täiendatakse § 136⁴ lõikega 3, mis võimaldab sõlmida halduslepingu Sisekaitseakadeemiasse suunatud ametnikuga, kellele õppetöö ajal on riigieelarve arvel makstud palka. Vanglateenistuse kolledži õppetöö kestab kolm aastat ja seetõttu on riigieelarve vahendite otstarbeka kasutamise huvides sätestada ametniku kohustus olla teenistuses kuni kolm aastat pärast õppe lõppu. Muudatus mõjutab vanglateenistuse kolledžis õppijaid, kuid mõju võib pidada väikeseks. Õppe vältel on inimesel olemas sotsiaalsed tagatised, sh palga säilitamine, majutus jms. Õppija ei maksa õppe eest. Põhjendatud on, et kui inimene on saanud tasuta hariduse, saab talle määrata lepingu siduvusaja jooksul (kuni kolm aastat) teenistuses olemise kohustuse. Muudatus võib motiveerida õppe lõpetanud ametnikke olema teenistuses pikemat aega, mis on ka olnud vanglaametniku väljaõppe üks eesmärkidest. Seega aitab muudatus kaasa sisekaitselise õppe eesmärkidele.

Eelnõu punktiga 66 täpsustatakse vanglaametniku ületunnitöö vaba ajana kompenseerimist ja sätestatakse sama põhimõtte nagu avaliku teenistuse seaduse § 39 lõikes 6. Selle kohaselt

antakse ametnikule ületunnitöö korral ületunnitööga võrdses ulatuses vaba aega. Säilib võimalus hüvitada ületunnitöö rahas. Otsuse selle kohta, kumba kompenseerimismehhanismi kasutada, teeb lähtuvalt teenistuslikest huvidest vangla, kuna vanglatöö eripära arvestades ei ole võimalik jätta valikuõigust vanglateenistujale. Muudatuse mõju on väike, sest tagatud on jätkuvalt samal põhimõttel kompenseerimine nagu mujal avalikus teenistuses. Samas on vanglateenistusel võimalik arvestada teenistuslikke huvisid, sest vangla peab tagama ööpäevaringse tõrgeteta töö.

Eelnõu punktiga 68 ühtlustatakse § 144 regulatsioon eriteenistuste regulatsiooniga PPVS-i § 57 lõikes 4, mille alusel teatakse politseiametnikule tema nõusolekuta üleviimisest üks kuu ette. Muudatuse tulemusel teatakse vanglaametnikule tema üleviimisest üks kuu ette. Seni tuli vanglaametnikule tema üleviimisest anda teada kaks kuud ette. Muudatus on vangla töökorralduse vaatest positiivne, sest avaliku halduse ülesande täitmine eeldab senisest kiiremat reageerimist muudatusvajadustele. Üleviimise puhul ei ole tegu olukorraga, kus inimesel oleks tingimata tarvis sellest teada kaks kuud ette. Selle käigus ei vahetu töö asukoht ega muud tingimused, mis võiksid vajada pikemat ettevalmistusaega. Muudatuse mõju vanglaametnikele on pigem väike. Sisuline mõju ametniku jaoks seisneb üleviimises, mitte aga selles, kui pikalt on see talle ette teada. Üks kuu on ametniku jaoks piisav võimalike vajalike ümberkorralduste tegemiseks.

Eelnõu punktiga 69 tunnistatakse kehtetuks kehtiva seaduse § 144 lõige 1¹, mis näeb ette nõusolekuta üleviimisest etteteatamise tähtajast puudu jäänud tööpäevade eest senise palga maksmist. Regulatsioon ühtlustatakse eriteenistuste regulatsiooniga politsei ja piirivalve seaduse §-s 57, mis taolist hüvitist ette ei näe. Vanglaametniku nõusolekuta üleviimise korral säilib VangS-i § 144 lõike 2 kohane tagatis, mis näeb ette senise palga säilitamist kolme kuu jooksul, kui palk uuel ametikohal on väiksem vanglaametniku senisest palgast. Muudatus ei avalda praktikas olulist mõju, sest vanglaametnikule seadusest tulenev tagatis säilib. Seega ei halvene ametniku olukord tagatisega kaetud perioodi vältel, samuti võrreldes nt politseiteenistuses olevate ametnikega.

Muudatuse grupp VII – taustakontrolli muudatusega seotud mõjud

Eelnõuga laiendatakse taustakontrollile alluvate isikute ringi. Edaspidi võib taustakontrolli teha ka nende isikute suhtes, kellega vangla territooriumist väljaspool kohtumisele lubamist kinnipeetavale vanglaväliste suhete säilitamise eesmärgil otsustatakse. Muudatus puudutab näiteks isikuid, kellega kohtumist lubatakse lühiajalisel väljasõidul või VangS-i § 22 lg 1 p-s 2 sätestatud soodustusena. Taustakontrolli tehakse ainult nende isikute kohta, kellega kohtumise eesmärk on vanglaväliste suhete hoidmine (VangS § 23), eeskätt mõeldakse perekonnaliikmeid. Näiteks juhul, kui kinnipeetav läheb kohtumisele väljaspool vanglat muul eesmärgil – tööle, õppeasutusse vms –, taustakontrolli ei tehta.

Muudatus ei piira kinnipeetavate õigust säilitada sidemeid lähedastega, vaid lisab turvalisuse tagamiseks täiendava kontrollimeetme. See toetab usaldusväärselt sotsiaalsete sidemete hoidmist ja taasühiskonnastamist. Vanglatele lisandub koormust taustakontrollide tegemisel,

kuid muudatus aitab vältida hilisemaid intsidente ja suurendab seeläbi töö efektiivsust. Nagu ka teiste taustakontrollile alluvate isikurühmade puhul, teavitatakse neid taustakontrolli tegemisest. Taustakontrolli raames töödeldakse andmeid samas ulatuses, kui vanglasisesse kokkusaamise puhul. Juhul kui vanglal on taustakontrolli tehes kahtlus, et isikuga kohtumine võib ohustada karistuse täideviimise eesmärke või vangla julgeolekut saab ta keelduda kinnipeetava lubamist kohtumisele.

7. Seaduse rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse tegevused, eeldatavad kulud ja tulud

Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja neist tulenevate teiste seaduste muudatuste rakendamisega ei kaasne lisakulusid, sellest ei eeldata ka märkimisväärset tulu riigieelarvesse. Muudatustega kaasneb mõningane kulude kokkuhoid kohtutes ja prokuratuuris. Seeläbi on eelnõu seotud kohtureformiga, kuna aitab kaasa kohtunike töökoormuse vähendamisele ning võimaldab kohtunikel ja prokuröridel keskenduda kõige olulisematele asjadele. Karistuse täitmise küsimused, mis tingimata ei pea kuuluma kohtu või prokuratuuri pädevusse ning mille on võimelised ära lahendama vanglad ja kriminaalhooldus, antakse nimetatud asutuste lahendada. Kuna muudatuste jõustumise järel tehakse seni kohtus või prokuratuuris tehtud töö ära vanglasüsteemis, siis riigieelarves ülejääki ei teki, kuid muudatused aitavad paremini toime tulla kohtusüsteemis kavandatud kärbetega. Prokuratuur ja kohtusüsteem on ühed kõige kallimad institutsioonid karistuse täideviimise küsimuste lahendamiseks. Vanglasüsteem ei vaja muudatuse tulemusena lisaressurssi, kuna raha suunatakse vajadusel süsteemi sees ümber. Kriminaalhooldusosaluste arv küll tõuseb ja sellega suureneb kriminaalhooldusosakondade kulu, kuid vangide arvu vähenemine toob kaasa mõningase kokkuhoiu vanglas, mis suunatakse vajadusel vanglasüsteemi sees ümber. Kriminaalhooldusosaluste taasühiskonnastamine (nt eluaseme leidmine ja sotsiaalteenused) võib kaudselt suurendada ootusi kohaliku omavalitsuse rollile, kuid uusi ülesandeid muudatused kaasa ei too. Seega ei ole tegemist olulise mõjuga.

Eelnõuga tehtavate muudatustega ei laeku küll riigieelarvesse lisaraha, kuid hoitakse ära ka vajadus lisaraha järele. Seega aitavad kavandatud muudatused liikuda riigieelarve parema tasakaalu poole, sealhulgas vähendades liigset bürokraatiat.

Vangistusseaduses ja karistusregistri seaduses muudatuste tegemisega ning kriminaalhooldusseaduse kehtetuks tunnistamisega kaasnevad muudatused on asutuste (peamiselt vanglate) töökorralduses. Muudatused ei eelda suures mahus tegevusi, mis väljuksid tavapärase töö raamest. Mõningad töökorralduse muudatused on vanglate töös aastate jooksul olnud tavapärased ja eelnõuga tehtavad muudatused ei eelda mahukaid ümberkorraldusi. Muudatuste tegemisel on arvesse võetud vanglate ettepanekuid ja tehnilisi arendusi, mistõttu on muudatustest teadlikkus valdkonniti olemas ja vanglate struktuuriüksused on eelnõu valmimise käigus nende muudatustega ka arvestanud.

Kinnipeetava rahaliste vahendite arvestussüsteemi vangiregistriga integreerimisega seotud muudatused on tehnilist laadi. Muudatuse tulemusel kaob üks andmekogu, ametnikud ei pea

enam edaspidi tööks kasutama kahe eraldi registri andmeid ja see muudab tööprotsessid sujuvamaks. Kinnipeetavaid ega teisi isikuid muudatus ei mõjuta.

8. Rakendusaktid

Eelnõu jõustumisel seadusena on vaja muuta järgmisi õigusakte:

- 1) justiitsministri 31. detsembri 2012. a määruse nr 67 „Indikaatorvahendi kasutamise ning kriminaalhooldusalusel esinenud alkoholi või narkootikumide tarvitamisele viitavate tunnuste protokollu vormi kehtestamine“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 03.01.2013, 4;
- 2) justiitsministri 5. septembri 2001. a määruse nr 44 „Järelevalve korraldus vanglas“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 18.07.2025, 3;
- 3) justiitsministri 12. augusti 2010. a määruse nr 28 „Kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise materjalide ettevalmistamise kord“ redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 05.07.2024, 7.
- 4) Vabariigi Valitsuse 1. märtsi 2018. a määruse nr 19 „Kinnipeetavate, vahistatute, arestialuste ja kriminaalhooldusaluste andmekogu põhimäärus“ redaktsiooni avaldamismärkega RT I, 21.03.2025, 29;
- 5) justiitsministri 6. detsembri 2001. a määruse nr 92 „Tallinna Vangla põhimäärus“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 18.07.2025, 6;
- 6) justiits- ja digiministri 23. detsembri 2024. a määruse nr 31 „Taustakontrolli tegemine“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 18.07.2025, 4;
- 7) justiitsministri 6. detsembri 2001. a määruse nr 87 „Tartu Vangla põhimäärus“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 18.07.2025, 8;
- 8) justiitsministri 30. novembri 2000. a määruse nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 26.03.2025, 7;
- 9) justiitsministri 23. juuli 2013. a määruse nr 26 „Vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded, nõutele vastavuse hindamine ning vangla direktori värbamine ja valik“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 20.06.2025, 14;
- 10) justiitsministri 13. juuni 2006. a määruse nr 87 „Viru Vangla moodustamine ja põhimäärus“ redaktsioon avaldamismärkega RT I, 18.07.2025, 9;

Eelnõu jõustumisel seadusena muutuvad kehtetuks järgmised õigusaktid:

- 1) justiitsministri 15. juuli 2009. a määrus nr 29 „Kinnipeetavate rahaliste vahendite arvestussüsteemi asutamine ja selle pidamise põhimäärus“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/121032025002?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 21.03.2025, 2;
- 2) Vabariigi Valitsuse 28. juuni 2007. a määrus nr 182 „Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord“

(<https://www.riigiteataja.ee/akt/12848724?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 13.12.2024, 4.

3) justiitsministri 7. mai 2004. a määrus nr 37 „Kriminaalhooldusametniku täiendavate kvalifikatsiooninõuete kehtestamine ning tööülesannete loetelu, mille täitmisel ei pea ametnikul olema vastavat rakenduslikku või akadeemilist kõrgharidust“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/123072019021?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 20.06.2025, 11;

4) Vabariigi Valitsuse 11. juuli 2013. a määrus nr 116 „Vanglaametniku teenistuskäigu määrus“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/112072013042>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 12.07.2013, 42.

Eelnõu jõustumisel seadusena tunnistatakse kehtetuks järgmised õigusaktid:

1) justiitsministri 24. jaanuari 2007. a määrus nr 5 „Tallinna Vangla teenistujate koosseis“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/120062025002?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 20.06.2025, 2;

2) justiitsministri 26. mai 2008. a määrus nr 25 „Tartu Vangla teenistujate koosseis“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/106102017004?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 20.06.2025, 3;

3) justiitsministri 26. märtsi 2008. a määrus nr 11 „Viru Vangla teenistujate koosseis“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/114122012004?leiaKehtiv>) redaktsioon avaldamismärkega RT I, 20.06.2025, 4.

Eelnõu jõustumisel kehtestatakse uus justiits- ja digiministri ministri määrus § 43 lg 2¹ alusel.

Vastavad rakendusaktide kavandid on lisatud seletuskirjale (lisa 2).

9. Seaduse jõustumine

Seadus jõustub üldises korras, kuna tehtavate muudatuste puhul tagab üldine *vacatio legis* adressaatidele piisava aja regulatsiooniga tutvumiseks ning oma tegevuste planeerimiseks.

Käesoleva seaduse muudatused (§ 1 punktid 1–12, 15–18, 20–23, 26–29, § 10 punktid 9 ja 10, § 12, § 15 ja § 18 p-d 26, 32 ja 42) jõustuvad 2027. aasta 1. jaanuaril. Kuna muudatused nõuavad mõningast ettevalmistust, sh IT-arendusi ja tööprotsesside ülevaatamist vanglasüsteemis, on vaja jätta mõistlik aeg seaduse vastuvõtmise ja muudatuste jõustumise vahele. Mõistlik aeg võiks olla vähemalt paar kuud. Seega kui eelnõu ei jõuta vajaliku kiirusega menetleda, tuleb jõustumisaega menetluse käigus edasi lükata.

Käesoleva seaduse muudatused (§ 1 punktid 13, 14, 19, 24 ja 25, § 10 punktid 4–8, § 18 punktid 33–38 ning punktis 70 esitatud vangistusseaduse § 172¹¹), mis puudutavad tingimisi ennetähtaegselt vangistusest vabanemist, jõustuvad kolm kuud hiljem ehk 2027. aasta 1. aprillis, kuna nõuavad suuremat ettevalmistust ning kahe suure muudatuse vahele on vaja jätta vanglasüsteemile aega muudatustega järk-järgult kohaneda.

10. Eelnõu kooskõlastamine, huvirühmade kaasamine ja avalik konsultatsioon

Karistusseadustiku muutmise ja sellest tulenevalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (muudatused seoses ennetähtaegse vabanemise, kriminaalhoolduse ja oportuuniteediga) esitati kooskõlastamiseks eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu ministeeriumitele ning arvamuse avaldamiseks Riigiprokuratuurile, Riigikohtule, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, Harju Maakohtule, Tartu Maakohtule, Pärnu Maakohtule, Viru Maakohtule, Eesti Advokatuurile, vanglatele, Õiguskantsleri Kantseleile ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale. Eelnõu kooskõlastasid märkustega Rahandusministeerium ja Sotsiaalministeerium ning eelnõu kohta avaldasid arvamust Riigiprokuratuur, Riigikohus, Tartu Ringkonnakohus, Harju Maakohus ja Tartu Ülikooli õigusteaduskond. Esitatud märkused ja ettepanekud töötati läbi ning võimalusel võeti arvesse ja muudeti või täiendati vastavalt eelnõu ja seletuskirja.

Vangistusseaduse ja karistusregistri seaduse muutmise ning kriminaalhooldusseaduse kehtetuks tunnistamise seaduse eelnõu esitati kooskõlastamiseks eelnõude infosüsteemi (EIS) kaudu ministeeriumitele ning arvamuse andmiseks Riigikohtule, Andmekaitse Inspeksioonile, Eesti Advokatuurile, Õiguskantsleri Kantseleile, Riigiprokuratuurile, Tallinna Ringkonnakohtule, Tartu Ringkonnakohtule, maa- ja halduskohtutele, Tartu Ülikooli õigusteaduskonnale, Sisekaitseakadeemiale ja vanglatele. Esitatud märkused ja ettepanekud töötati läbi ning võimalusel võeti arvesse ja muudeti või täiendati vastavalt eelnõu ja seletuskirja.

Algatab Vabariigi Valitsus2026. a

Vabariigi Valitsuse nimel

(allkirjastatud digitaalselt)

Heili Tõnisson

Valitsuse nõunik